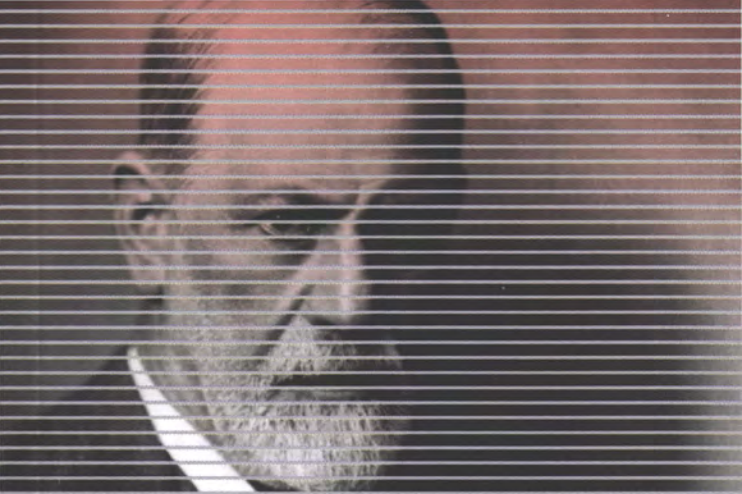

ROLAND JACCARD

FREUD

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 71 | 2. BASKI

DOST

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 71

D

Roland Jaccard

1941 yılında Lozan'da doğan Jaccard, özellikle Freud üzerine kaleme aldığı yapıtlarıyla tanınır. İsviçre'nin yetiştirdiği en önemli psikanalistlerden biri olarak kabul edilen Jaccard 1959 yılından beri *Le Monde* gazetesine makaleler yazmaktadır.

Jaccard, Roland
Freud
ISBN 978-975-298-328-1 / Türkçesi: Işık Ergüden
Mayıs 2016, Ankara, 123 sayfa
Kültür Kitaplığı: 71; Psikoloji: 7

FREUD

Roland Jaccard

DOST

SBN 978-975-298-328-1

Freud
Roland Jaccard

Birinci baskı, Eylül 2007, Ankara
İkinci baskı, Mayıs 2016, Ankara

Türkçesi, Işık Ergüden

Teknik hazırlık, Ferhat Babacan - DOST İTB

Erdal Akalın - Dost Kitabevi
Sertifika No: 12386
Paris Cad. No: 76/7, Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.
Sertifika No: 16157
İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi
1514. Sokak no: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

İÇİNDEKİLER

"Ben ne gerçek bir bilim adamıyım, ne bir gözlemci, ne deneyci, ne düşünür. Mizaç olarak ben bir *conquistador*'um, bu terimi tercih edersen, bir kâşif olduğum söylenebilir – bu tür insanları niteleyen tüm o merak, cüret ve inatla. Genellikle bu insanların değeri, başarılı olurlarsa, gerçekten bir şeyler keşfetmişlerse kabul edilir; yoksa, bir kenara atılırlar."

S. Freud
(Wilhelm Fliess'e mektup,
1 Şubat 1900).

GİRİŞ

> "Bir insan bir şeyi görünür kılmaya çalışıyorsa, ne gizlemek istiyor diye sorabiliriz?"
>
> F. Nietzsche

İsviçreli psikolog Carl-Gustav Jung, Freud'un en büyük meziyetinin nevrozlu hastalarını ciddiye almak ve onların kişisel psikolojisine nüfuz etmek olduğunu düşünüyordu: "Somut vakaların kendilerinden söz etmesine izin verme cesaretini gösterdi," diye de ekliyordu.

Söylemdeki başarısızlıklara, düş kırıntılarına, davranış paradokslarına dikkat eden Freud, ötekinin hakikatinin söylenebildiği ve yanlış bir bilginin kanunları içinde derhal çarpıtılmadığı bir uzam yarattı. "Söz halini almakta olan tüm bu gürültünün sonuçta ilginç olduğu söylenebilir," diyordu Claudel. İşte psikanaliz o kocaman kulağını bu gürültüye yöneltir.

Freud'un gizem duyusunu asla yitirmediğini söyleyen Lacan'a katılabiliriz: Freud'un başladığı yer, ortası ve sonu bu duyudur. "Bu duyunun yok olmasına izin verirsek, bütün

psikanalizin üzerinde yükseldiği yordamın özünü yitireceğimiz kanısındayım," diyordu Lacan, 1956 yılında, Viyanalı Usta'nın doğumunun yüzüncü yılında verdiği bir konferansta.

Freud böylelikle yalnızca insanların içinde bulunduğu durumun kaçınılmaz anlamda çatışmalı olduğunu öğrenmekle kalmadı, dahası, insanın temel olarak kendi çocukluğunun kurbanı olduğunu da fark etti. Psikanalizin ortaya çıkardığı her şey, anlamını, tarihöncemizin bu dikbaşlı, bitmek bilmez, hem korkunç hem bayağı araştırılmasında bulur. Bir gizem aydınlanır aydınlanmaz bir diğeri ortaya çıkar; hem de daha karanlık bir gizem. Kökenlere duyulan bu takıntıdan yeni bir mitoloji doğmuştur. Kendini hem bir bilim hem de terapi olarak sunan bu yeni mitoloji, yaklaşık bir yüzyıldır kültürü istila etmiştir, öyle ki onun dili bizim dilimiz olmuştur.

Bu açıdan, Marthe Robert'in haklı olarak belirttiği gibi, kişisiz olanı birinci şahsa –özneye– indirgeyen, tinsel olanı tensel olana, şimdiki zamanın sahnesini ilkel sahneye ve genel olarak, ahlaki ve kültürel üstyapıları psişe'nin bilinçdışı altyapısına indirgeyen Freud'un yaklaşımının özgüllüğü üzerinde ne kadar durulsa yetersiz kalır.

Freud ve Nietzsche. – Friedrich Nietzsche ile yakınlaşma burada kendini göstermektedir: itkisel ve bilinçdışı olana verdikleri önem, aklın hileleri karşısındaki güvensizlikleri, ahlaklılığa yönelik kuşkuları, zihinsel yaşamın kimyageri olma istençleri ve patlamalı tözleri manipüle etmedeki kesinlikleriyle Alman filozof ile Viyanalı doktor aynı tinsel aileye mensuptur; aynı *terra incognita*'ya varmak için biri

patlamalı ve aforizmaya dayalı yolu tutarken, diğeri bilimsel yöntemi benimsemiştir.[1]

Bununla birlikte paralellik burada biter, çünkü Nietzsche ve Freud yaşam karşısında karşıt eğilim ve yetenek gösterirler. Nietzsche yaşamı yüceltiyor, erk istencinin içinde dolu, olumlayıcı, "yükselen" bir yaşamı kutluyordu; Schopenhauer'e daha yakın olan Freud ise yaşamı temeldeki bir karamsarlığa göre değerlendiriyordu ("Freud ilerleme yönündeki her eğilimi inkâr eder," diyordu Lacan. "Hümanizmanın içinde tini hayatın en seçkin bölümü yapmak isteyen bu romantizm olduğundan Freud temelden antihümanisttir.") ve bu karamsarlığı yalnızca mizah gücü ve belli bir burjuva dar kafalılığı ılımlılaştırıyordu.

Bu iki insanı birleştiren (Nietzsche Freud'dan on iki yaş büyüktü) Lou Andreas-Salomé, otobiyografisinde,[2] pek neşeli olduğu bir günde Freud'un ona yüksek sesle *Hayata Övgü*'nün son dizelerini okuduğunu anlatır. Müzikleştiren Nietzsche'ye atfedilen, ama gerçekte Lou'nun yazdığı şiir:

Binlerce yıldır var olan, düşünen, yaşayanlar!
İki kolunla sar beni tüm gücünle!
Yoksa eğer bana verecek mutluluğun
Acını ver bana.

Ardından Freud kitabı kapayıp koltuğunun koluna vurur: "Hayır, hayır," diye haykırır, "katılmıyorum bu görüşe!

1) Nietzsche ile Freud arasındaki ilişkiler konusunda Paul-Laurent Assoun'un mükemmel incelemesine gönderme yapabiliriz: *Freud et Nietzsche*, PUF, 1980.

2) *Ma vie*, PUF, 1979.

İyi bir kronik beyin nezlesi, bu tür arzularımı iyileştirmeye fazlasıyla yeterlidir."

Bu anekdotu yorumlayan Paul-Laurent Assoun, burada her türlü *Schwärmerei* ("gençlik coşkusu" olarak çevrilebilecek Almanca terim) aşırılığı karşısında Freud'un güvensizliğinin bir işaretini görür. Bu güvensizlik Freud'u, *Aufklärer*'in (Aydınlanma felsefesi) materyalist kuşkuculuğunu kendiliğinden panzehir olarak benimsemeye yöneltir. Diyonizyak sarhoşluk teşebbüsleri ona yabancıdır; bunların yerine bilincin soğuk berraklığını tercih eder. "Freud'da," diye yazar Assoun, "yaşama, ölüme ya da bilinçdışına övgü aramak boşunadır."

Aklın değeri. – Gerçeklik ilkesi ile gerçekliğin kendisi Freud'un şaşmaz referanslarıdır. Aklın değerini asla tartışma konusu etmez. Nietzsche'nin bakış açısıyla Freud'u naif rasyonalizmle suçlamamız bile mümkündür; hatta rasyonalite ilkesi bile Freud için pek az sorun oluşturur. Freud bilime bağlılığını sürekli belirtmiştir, oysa ki Nietzsche kendi "çılgın bilgeliği"nin hedefini, varolacak şeyi ve "kendi başına" kuşkusuz ki bir hiç olan şeyi yaratmak olarak görür.

Bununla birlikte, Nietzsche'yle olduğu gibi Freud'la da birlikte, bilinçdışı motivasyonları yorulmak bilmezcesine arayışın nitelediği *kuşku çağı*'na girmekteyizdir. XIX. yüzyıl sonunun çok karakteristik bir yanı olan bu "maske düşürücü" ya da "peçeyi açan" psikoloji, bilinçli söylemden çok bilinçdışı arzunun aldığı hallerle ilgilenir; düşlerde, (kolektif ya da bireysel) nevrotik semptomlarda, rasyonelleştirmelerde ya da yazgımıza hükmeden yanılsamalarda bilinçdışının

kendini gösterme tarzıyla ilgilenir. Bu yanılsamaların sonucu, başkasını aldatmaktan ziyade, esasen kendini aldatan insan imgesidir. Bu öznellik krizi modernitemizin özelliğidir. Varlığımıza özgü bilmemenin işleyişini vurgulayan Freud, bugünkü duyarlılığımızın kökeninde yer alan yazar ve filozoflar arasındadır.

I. Bölüm

ÇOCUK

"Daima kendi zamanımızın çocuğu olarak kalırız, hatta en mahrem anlamda kişisel olarak kabul edilen yanımız bile böyle kalır."

S. Freud

Freud dürüst bir biyografi olabileceğine inanmıyordu: "Biyografi yazarı olmak demek, yalanla, saklı gizliyle, ikiyüzlülükle, böbürlenmeyle karşı karşıya kalmaktır; kendi anlayışsızlığını maskeleme zorunluluğunu hesaba bile katmıyorum. Biyografik hakikate erişilemez. Erişilseydi biyografiden söz edilmezdi."

Bu uyarı tarihçileri ve psikanalistleri "biyografik hakikat"i aramaktan caydırmadı. Bu arayıştan da zengin bir olgu ve yorum hasadıyla döndüler; hem de öyle zengin ki, doğrusu, Freud muhtemelen Proust'la birlikte yaşamını en iyi bildiğimiz yaratıcıdır.

Freud, kendi efsanesine bürünerek, yıllar içinde mitik bir kahraman halini aldı: psikanalistler, "dava"yı daha iyi savunmak için, bir yandan "hazırlıksız" bir dünyanın onun teorilerine yönelik düşmanlığını abartırlarken, diğer yandan da öncellerinin, rakiplerinin ya da müritlerinin keşiflerini de Freud'a atfederek onun "özgünlüğü"nü abarttılar.

Biz burada, daha mütevazı bir şekilde, Freud'u kendi döneminin kültürü içine yerleştirmeye çalışırken, en yerleşik değerleri nasıl altüst ettiğini göstereceğiz (özellikle normal ile patolojik ayrımını reddedişi; çocuk cinselliğini dikkate alışı; ve arzunun gücünün yanı sıra, öznenin içinde, çoğu zaman elinde olmadan işleyen yıkıcı güçlerin gücüne vurgu yapışı).

Çocukluk anıları. – Sigmund Freud 6 Mayıs 1856'da Moravya'daki Freiberg'de doğdu. Bölgedeki nüfus Çek'ti, ama Yahudiler kendi aralarında Almanca konuşuyorlardı ve büyük ölçüde Avusturya-Alman egemen sınıfı içinde erimişlerdi. Babası, Jacob Freud (1815-1896) tekstil tüccarıydı. Birinci evliliğini 17 yaşında yapmış ve iki oğlu olmuştu: Emmanuel ve Philipp. Dul kalınca, 1851 ya da 1852'ye doğru Rebecca adlı biriyle ikinci kez evlenmişir. Ancak Rebecca vakitsiz mi ölmüştür yoksa boşanmışlar mı, bilinmemektedir. Jacob ise 20 yaşındaki genç bir kadın olan Amalie Nathansohn'la üçüncü evliliğini yaptı (1835-1930). İlk çocukları da Sigmund olacaktır. Ardından Julius –18 aylıkken ölecektir–, Anna, Rosa, Mitzi, Dolfi, Paula ve Alexander doğacaktır.

1860 yılında, kısmen iflas etmiş olan Jacob Freud ailesini de yanına alarak Freiberg'i terk edip Viyana'ya yerleşir. Gürültülü ve kozmopolit metropol, küçük Sigmund için,

daima özlemle anacağı Moravya'nın kırları, ormanları ve dağlarıyla kıyasladığında sıkıntı verici bir tezat oluşturur.

Freud'un sadık müridi ve titiz biyografi yazarı Ernest Jones'a inanacak olursak, Freud babasından mizah duygusunu, yaşamın belirsizlikleri karşısında kuşkuculuğu, kimi ahlaki verileri değerlendirmek istediğinde bunları bir Yahudi anekdotuyla açıklama alışkanlığını, liberalizmini ve özgür düşüncesini almıştır.

Annesinden ise, diye açıklamaktadır, "duygusallığı"nı almıştır (bu kelimenin Almanca'da oldukça muğlak bir anlamı vardır). Freud'un tutkulu heyecanlar hissetmesini mümkün kılan mizacını böyle tanımlamak istediği kesindir. Sigmund'un annesinde uyandırdığı gurur ve sevgi, çocuğun ruhu üzerinde derin ve silinmez bir iz bırakmış olmalıdır. Daha ileride yazacağı gibi: "Kişi hiç tartışmasız annesinin gözde evladı olduğunda, bu muzaffer duyguyu, başarıdan emin bu hali ömür boyu taşır ve gerçekte de başarılı olmaması ender rastlanan bir durumdur."

Daha ilerde göreceğimiz gibi, Freud, kendi kişisel psikanalizi sırasında hem annesine yönelik cinsel arzusunu hem de babası karşısındaki ikircil hissini keşfedecektir. Aşağılayıcı bir duygu da hatırlayacaktır: 7 ya da 8 yaşındayken anne babasının yatak odasına kasıtlı olarak işeyince babası onu azarlar ve bağırır: "Bu oğlan hayatta bir şey olmaz!" Freud olayı anlatır ve bu cümlenin kendisini derinden yaralamış olabileceğini belirtir; çünkü demektedir, "rüyalarımda bu sahneyi çok sık görüyordum, ardından, yaptığım işleri ve başarılarımı tek tek sayıyordum, sanki 'bak işte, yine de bir şey olabildim' demek ister gibiydim."

Acı veren bir diğer anı: Çocukken babası onu gezmeye götürmüş ve yaşadıkları dönemin kendi gençliğinden ne kadar iyi olduğunu kanıtlamak için başından geçmiş bir olayı anlatmıştı. İyi giyinmiş, başında da gösterişli bir kürk bereyle Freiberg'de gezinirken aniden karşısına bir Hıristiyan çıkar ve bir vuruşta beresini çamurun içine fırlatıp bağırır: "Yahudi, in kaldırımdan!" Babasının tepkisini merakla öğrenmek isteyen Sigmund, babası kaldırımdan inip beresini yerden aldığını itiraf ettiğinde çok şiddetli bir hayal kırıklığı hissetmişti.

Sıradan ve altüst edici bu olayı Freud *Düşlerin Yorumu*'nda (1900) yalnızca gençliğine en fazla damga vurmuş olay olarak değil, üzerinden kırk yılı aşkın süre geçmesine rağmen hâlâ taptaze bir üzüntü nedeni olarak aktarır.

İki kültür arasındaki çatışma. – Psikanaliz, Jacob Freud'un ölümünden sonra ve belki de onun sayesinde doğdu. Marthe Robert'in hayranlık verici eseri *D'Œdipe à Moïse*'de[1] (Oidipus'tan Musa'ya) ileri sürdüğü tez budur. Marthe bu eserde babayı diriltmeye çalışır, çünkü şuna kesinlikle ikna olmuştur ki, psikanaliz bilim olarak geneli ele alsa da, ancak yaratıcısının kendi analizi yoluyla mümkün olabilmiştir ve bu görülmemiş deneyimin merkezi figürü de belirsiz bir baba değil, ister istemez Jacob Freud'du. Babanın kökenine ve dönemine dair bildiklerimizden yola çıkarsak, oğlunu iki tarih arasında, iki kültür arasında, güç bela uyuşabilen iki düşünce biçimi arasında bırakmış olabileceğini söyleyebiliriz.

1) Éd. Calmann-Lévy, 1974.

Marthe Robert'e göre iki kültür arasındaki bu çatışma, yani ateist olmasına rağmen Freud'un asla inkâr etmeyeceği Yahudi kültürü ile Roma ve Atina'nın –yani "öte taraf"ın– simgelediği Germanik kültür arasındaki bu çatışma psikanalizin merkezinde yer alır.

Kesin olan şudur ki, Freud, ömrünün sonuna dek, yetenek bakımından da nasip bakımından da vasat bu Yahudi babadan kurtulmaya sürekli çalışmıştır. Freud'un eserinin en otobiyografik bölümü üzerine bu babanın gölgesi düşmüştür: *Düşlerin Yorumu* (1900), *Totem ve Tabu* (1911) ve son olarak da *Musa ve Tektanrıcılık* (1938). Bu eserler onun "aile romanı"nın belli başlı nirengi noktalarıdır.

Peki ama babayla boğaz boğaza gelme ihtiyacı, bu içsel gereklilik nereden kaynaklanmaktadır? Çünkü bu baba, tıpkı Kafka'nın babası gibi, iki kez suçludur: hem olduğu şey yüzünden, yani Yahudi olduğu için, hem de gerçekten ya da yeterince Yahudi olamadığı için. İki kültür arasında bocalayarak ve kendi ikiyüzlülüğü üzerinde oyalanarak, diye belirtir Marthe Robert, çocuklarına yalnızca folklorik kalıntılar bırakabilmiştir; bunlar da aşağılayıcı anılarla çeşnilenmiştir. Bu zayıf insan, ayrıca, "öte taraf"ın inşa ettiği yepyeni liberalizm sayesinde gelen güzel günlerden yararlanmaya teşvik ettiği, uzlaşmaz küçük Sigmund'un gözünde durumu iyice şiddetlendiriyordu – Sigmund, Hamilkar'ın oğlu Hannibal'e intikamını alması için yemin ettirdiği sahneyi düşlüyordu.

Sigmund'un çocukluğu, gerçekten de, politik liberalizmin galip çıktığı bir Viyana'da geçti. *Düşlerin Yorumu*'nda, "her çalışkan Yahudi çocuğunun o dönemde okul çantasında bir bakanlık evrakı taşıdığı"nı ve Viyana'daki ünlü eğlence

parkı olan Prater'de bir gezgin şairin kehanette bulunarak ona bir gün devlet bakanı olacağını söylediğini hatırlar. Babasının onayıyla, genç Freud hukuk okumayı düşünüyordu – siyasetçi olabilmenin en iyi yolu buydu.

Sonuç olarak, Freud bilimi seçti, yani bir anlamda "öte taraf"ı seçti.[2] Yine de, dostu Wilhelm Fliess'e tarif ettiği gibi "yaşlı sefil Yahudi" hali ile "öte taraf"ta ilk sırayı kapma arzusu arasında gidip gelir. Oysa, Marthe Robert'in belirttiği gibi, onun durumunda ne bir tercih mümkündü, ne de bir uzlaşmanın gerçekten sürdürülebilmesi; çünkü bir yanıyla Yahudi'dir ve dolayısıyla tüm bir duygu, arzu ve gelenek ağına bağlıdır, dolayısıyla basit bir iradi çabayla bundan kurtulması elinde değildir; diğer yanıyla ise, Avusturyalı bir entelektüel olmuştur, artık yabancı "babalar"ın manevi evladıdır. Bu "babalar"ı, sırasıyla, Brücke, Helmholtz, Meynert ve Charcot diye sayar. "Freud, kültürü bakımından Goethe'nin, Schiller'in, Vergilius'un, Sophokles'in, Shakespeare'in evladıdır," diye devam eder Marthe Robert, "ve sonunda –bu gerçekten de bir sondur, daha doğrusu unutulmaz bir başlangıçtır– yaşlı Laios kralının uğursuz oğluyla gizli bir akrabalık keşfeder kendinde. Bu onu bunca arzuladığı şana yükseltmeyecekse de, bir süre sonra, bir tür krallığa oturtur."

Böylece, psikanalizin keşfiyle birlikte, Oidipus efsanesiyle birlikte, manevi vasiyetnamesi olan *Musa ve Tektanrı-*

2) Bu noktada, C. E. Schorkse'nin Freud ve Politika üzerine nefis incelemesini okumak yararlı olur: *Freud, jugements et témoignages* içinde, PUF, 1976. Bakış açısı Marthe Robert'inkine oldukça yakın olan, hatta daha radikal olan C. E. Schorkse, "Bilim politikayı mağlup edecek ve babanın hayaletini def edecektir," der.

cılık'ta bir Mısırlı yaparak Yahudileri yoksun bıraktığı Musa'yla birlikte, Freud, rolünü gayet gözüpekçe yerine getirdiği sahneyi terk etme anında, Marthe Robert'e göre, "ne Yahudi ne de Alman olduğunu, ne de hâlâ bir ad taşıyabilecek biri olduğunu" söyleyebilir; "o, hiç kimsenin ve hiçbir yerin oğlu olmak istemektedir; katledilen peygamber misali, kendi kimliğinin esrarı karşısında yüzyılları şaşkın bırakan eserinin ve eserlerinin evladı olmak istemektedir." Babasının kuklasını öldüren Freud, kuşaklar arasındaki zinciri parçaladı, her bir kişiyi varlığın o utanç verici sınırlamalarına gönderen tüm babalardan, akraba ve atalardan sonsuza dek kurtuldu.

Otoanaliz ve içe bakış. – Berlin'deki dostu Wilhelm Fliess'e gönderdiği 3 Eylül 1897 tarihli bir mektupta Freud şunu yazar: "Bilinçdışını incelemeye başladığımdan beri kendimi çok ilginç bulmaktayım. İnsanın en mahrem yanı karşısında ağzının kapalı kalması gerekmesi ne kötü!" Ve Freud Goethe'nin *Faust*'undan alıntı yapar: "En iyi bildiğin şeyi bu haytalara anlatmamalısın." Bu alıntı Freud'un kalemine sık sık gelecektir. 1930 yılında Goethe ödülünü aldığında bu alıntıyı şöyle yorumlayacaktır: "Goethe, şair olarak yalnızca büyük itiraflarda bulunan biri değildir, o, aynı zamanda, otobiyografik notlarının çokluğuna rağmen, çok ustalıklı bir ikiyüzlü, renk vermeyen biri olarak kalacaktır."

Bununla birlikte, Didier Anzieu'nün *L'auto-analyse de Freud*[3] [Freud'un Otoanalizi] üzerine önemli incelemesinde

3) PUF, 1975.

belirttiği gibi, açıkça insani, belirgin çekincelere rağmen, çatlaklarla örülmüş önlemlere rağmen, Freud, bir insanın yapabileceği en aşırı benlik ifşasını bize verebilmek için kendi içinde elinden geleni yaptı.

Fliess'e gönderdiği bir başka mektupta Freud şunu yazacaktır: "İnsanın kendine karşı tamamen samimi olması iyi bir idman." Freud nevrozun özünü –meçhul hakikat– ve psikanalizin özünü –kavuşulan hakikat– burada keşfeder.

Freud'un 1939'daki ölümüne dek sürdüreceği otoanalizi, 1895 (39 yaşındadır ve orta yaş krizinin eşiğindedir) ilâ 1900 arasında doruğa erişir. İnsanın içine yönelik bu arayışın meyveleri esasen iki kitapta derlenecektir: *Düşlerin Yorumu* (1900) ve *Gündelik Yaşamın Psikopatolojisi* (1901).

Otoanalizin en iyi örneklerinden biri Romain Rolland'a yazdığı ünlü mektupta bulunur. Mektubun adı "Akropol Üzerine Bir Bellek Bulanıklığı"dır. Freud bu mektubu, dostluğunu onurlandırmak istediği ünlü Fransız yazarın yetmişinci yaş günü vesilesiyle göndermişti.

1936 yılında "Akropol Üzerine Bir Bellek Bulanıklığı"nı yazdığında Romain Rolland'dan on yaş büyük olan Freud 80 yaşındadır ve hatırladığı şey, 1904 yılındaki bir deneyimidir. Bu deneyimi uzun süre anlamlandıramamış ve sonunda da analiz etmeye karar vermişti. Bellek bulanıklığı şuydu: 1904 yazında Freud, uzun tereddütlerden sonra, aniden erkek kardeşi Alexander'le birlikte Atina'ya gider. Bu arada belirtelim ki, Alexander de, Romain Rolland gibi, Freud'dan on yaş küçüktür. Akropol'e geldiğinde, beklenildiği gibi hayranlık yerine, tuhaf bir kuşku içini kaplar. Okulda öğrendiklerinin gerçekten var olmasına şaşırır. Kendini iki

ayrı kişiye bölünmüş hisseder. Biri, Akropol'de olduğunu duyusal olarak hissederken, öteki buna inanamaz, sanki Akropol'ün gerçek varlığını inkâr eder gibidir.

Bu tuhaflık, gerçekdışılık duygusunu Freud –bir otoanaliz modeli olan– bu metinde aydınlatmaya çalışacaktır. Atina'ya yolculuğun, daha önceki Roma yolculuğu gibi, suçluluk duygusuyla karışık bir arzu nesnesi olduğunu gösterecektir. Arzudur, çünkü, çocukluğundan beri, yolculuk düşleri aile ortamından, gençliğinde tanıdığı yaşam koşullarının yoksul ve daraltılmış halinden kaçma iradesini ifade ediyordu. Suçluluk duygusudur, çünkü Atina'ya gitmek, Sigmund Freud için, yolculuk edemeyecek kadar yoksul olan, burayla ilgilenemeyecek kadar kültürsüz olan babasından uzağa gitmekti. Akropol'e çıkmak mutlak anlamda onu geride bırakmaktı ki bu çocuğa yasak edilmiş olan şeydi. Ama sözü Freud'a bırakalım:

"Atina'ya gitme zevkini kendimize Trieste'den beri niçin heder ettiğimizi düşünürsek, bu küçük problemin çözümüne erişiriz. İşini yoluna koymanın verdiği memnuniyete bir suçluluk duygusunun eşlik ettiğini kabul etmek gerekir: Burada daima haksız ve yasak bir şey vardır. Bu durum, çocuğun babanın konumunu eleştirisiyle, babanın kişiliğine geçmişte çocukça verdiği aşırı değerin yerini alan küçümsemeyle açıklanır. Sanki başarının temeli babadan daha öteye gitmekmiş gibi ve babanın aşılması her zaman yasakmış gibi cereyan eder her şey."

Otoanaliz, ruhlara, hayaletlere, hortlaklara, yani Freud'un çocukluk arzu, kaygı ve utançlarına damgasını vurmuş olan kişilere kapıyı açarak, Freud'a kendi Oidipus sorunsalını

gösterecektir. Otoanaliz sayesinde, söylediğimiz gibi, babası karşısındaki ikircil tavrı aydınlanacaktır (Jacob Freud 23 Ekim 1896'da ölür); otoanaliz yas çalışmasını sürdürecek ve depresif kaygıya karşı savaşı kolaylaştıracaktır.

Buna karşılık, Anzieu'nün yazdığı gibi, "otoanaliz Freud'a yalnızca süt çocuğunun annesiyle ikili ilişkisini, fallik anne *imago*'sunun son derece önemli olduğunu, her şeye kadir olarak idealleştirilen ana kucağıyla özdeşleşmeyi sezdirir. Freud'a göre çocuklarını yiyen, Kronos gibi, babadır; annenin tehditkârlığı ancak arzulanır ve yasak olması ölçüsündedir."

İçsel insana yönelik bu arayış, varlığın gecesel, düşlerdeki çehresinin bu aranışı, Aziz Augustinus'un *İtiraflar*'daki sözlerini hatırlatmaktadır: "Dışarıda arama; kendi içine dön; hakikat içsel insanda barınır."

Otoanaliz ile içe bakışın ayrımını kısaca belirtmek belki de gereksiz olmaz. İçe bakış, benliğin kendi kendini aydınlatması şeklindeki bir Latin geleneğinden gelir ve özellikle ünlü vicdan muhasebesine, Aziz Augustinus'un pek bilinen tinsel otobiyografisine uzanır. Otoanaliz ise, tersine, kavramsal altüst oluşlara dayalı bir yöntemin gücü sayesinde derinliklerin açığa çıkarıldığı bir Germen geleneğine aittir. Pierre Fougeyrollas'ın bir karşılaştırmasını yeniden ele alırsak,[4] içe bakışın bilincin aydınlık bölgesinin etrafındaki gölgeyi gözlemlediğini, otoanalizin ise, Alman romantikleri tarzında, gündüz görülen hayallerin temellerini gecesel gerçeklik içinde bulmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

4) Pierre Fougeyrollas, *La révolution freudienne*, Éd. Denoël, 1970.

Uzaktaki bir Madonna. – Freud, otoanalizinde, gözde çocuğu olduğu annesi Amalie'den pek az söz eder. Anne, Eylül 1930'da, oğlundan dokuz yıl önce ölecektir. Freud, tuhaf bir şekilde, İokastos'un Oidipus mitindeki rolünü önemsizleştirecektir. Kahramanının baba-katlini ve ensest arzularını çok açık seçik öne çıkartan Freud, Oidipus'u kendini suçlu hisseden biri ve tek suçlu olarak gösterir.

Bu noktada, Matthew Besdine'le[5] tamamen hemfikiriz. Ona göre, Freud'u İokastos'un cinselliğini, arzusunu, derin yalnızlığını eleştirel olarak değerlendirmekten alıkoyan şey, Victoria dönemi babacılığının kalıntısıdır. İokastos'u oğlunun cinsel isteğinin pasif nesnesi yapan Freud, kendi yaşam deneyimini ve suçluluk duygularını Oidipus'un tarihine katıyordu. Michelangelo gibi o da kendi suçluluk duygusunun istisnai niteliğine kafayı takmıştı ve kadınları uzaktaki Madonnalarla özdeşleştiriyordu. Kişiliği ve döneminin püritenliği dikkate alındığında, Sophokles'in *Oidipus-Kral* tragedyasında İokastos'un sorumluluğunun oğlununkine denk olduğunu göremezdi. Tek suçlu olarak görülen Freud'un Oidipus'unun tekboyutluluğu ne mitin en eski versiyonlarının metni tarafından ne de Sophokles'in piyesindeki versiyonu tarafından doğrulanmıştır. Tüm bu metinlerde İokastos'un sorumluluğu açıkça ortaya konmuştur ve oğlundan daha korkunç cezalandırılmıştır.

Un destin si funeste'de[6] [Pek Uğursuz Bir Yazgı] psikanalist François Roustang, Freud'un, anne-oğul ilişkisinin

5) Matthew Besdine, Complexe de Jocaste, maternage et génie, *Psychanalyse du génie créateur*, Éd. Dunod, 1974.
6) Éd. de Minuit, 1977.

"hiçbir bencilce düşüncenin bulandıramayacağı, sarsılmaz bir sevgi ve şefkatin en katışıksız örneği olduğu" fikrine dönüp dolaşıp sık sık geldiğini saptar. Tekrarlanan bu tür önermeler en azından tuhaftır. Sanki, diye devam eder Roustang, annenin arzusu hem oğlunun arzusunu destekleyen hem de onu boğan şey değilmiş gibi görülür. Anne-oğul ilişkisinin istisnai olduğu kuşkusuzdur, ama bu ilişkinin ikircil yanı da ortadadır. Freud'un, diye devam eder Roustang, anneyi tamamen saf, tamamen sevgi dolu, kafa karışıklığından ve bencillikten muaf tutarak korumaya çalışmış olması çok dikkat çekicidir. Anne baba ideolojisini ve çocuğun masumiyetini demistifiye etmek için elinden geleni yapmış olan psikanalizin kurucusu, sanki düşün bir yanını korumaya çalışır gibidir; böylelikle tüm küçük oğlan çocuklarının annelerini değişmez, bozulmaz olarak düşlemelerini sağlamaktadır.

II. Bölüm

ÖĞRENCİ

> "Benim kapasitem ya da yeteneklerim çok kısıtlı. Doğa bilimlerinde sıfır; matematikte sıfır; niceliksel olan her şeyde sıfır. Yine de, sahip olduğum pek az şey ile buna indirgenebilenler muhtemelen çok yoğundur."
>
> S. Freud
> (Marie Bonaparte'a mektup, 1926)

Freud parlak bir lise öğrencisiydi, her zaman sınıfının birincisiydi. 17 yaşında bitirme sınavından geçti. Kaderin bir cilvesi sonucu, Sophokles'in *Oidipus*'unun otuz üç dizesini Yunanca'dan tercüme etmesi gerekmişti. Almanca kompozisyonu, mümeyyizin övgülerine layık görülür; kesin ve zarif üslubu dolayısıyla kutlanır. Edebiyata tutkun olan ve dil yeteneği son derece gelişkin olan (Latince ve Yunanca'yı gayet iyi biliyordu; Fransızca ile İngilizce'yi derinliğine öğrendi; ayrıca İtalyanca ve İspanyolca çalıştı) Freud, gözde

yazarı Shakespeare'i 8 yaşında okumaya başlar ve ömrünün sonuna dek her zaman Shakespeare'den şaşmaz bir kesinlikte alıntılar yapar.

Psikanalizi keşfinde onu etkilemiş yazarlar arasında Ludwig Börne'nin (1786-1837) yeri son derece özeldir. Börne'nin *Bütün Eserler*'i Freud'a onbeşinci yaşgününde armağan edilmişti. Freud, yıllar sonra, hastalarını, kendilerini fikir çağrışımlarına bırakarak, serbest konuşmaya teşvik ettiğinde, "karanlık bir önsezi"ye boyun eğdiğini söyler.

Aslında, Ludwig Börne'nin, "Üç Günde Orijinal Bir Yazar Nasıl Olunur?" başlıklı metninden kalıcı biçimde etkilenmişti. Metinde yazar, bizleri düşünmekten alıkoyan utanç verici korkaklığı açıkça eleştirdikten sonra, "tüm dehanın kaynağı samimiyettir, insanlar daha ahlaklı olurlarsa daha zeki olurlar" gözleminde bulunuyordu. Acemi yazarlara üç gün boyunca kafalarından geçeni, çarpıtmadan, ikiyüzlülük yapmadan yazmalarını öğütlüyordu. "Kendiniz hakkında düşündüklerinizi, karılarınız hakkında, Türklerle savaş hakkında, Goethe hakkında, kıyamet günü hakkında, üstleriniz hakkında ne düşünüyorsanız yazın ve bu üç günün sonunda, o zamana dek asla ifade edilmemiş ne çok düşüncenin içinizden fışkırdığını görüp şaşıracaksınız."

Freud, on yıllar sonra, bu denemeyi tekrar okuduğunda, müridi ve dostu Sandor Ferenczi'ye şunu yazdı: "Benim daima düşünüp önemsediğim birçok şeye kelimesi kelimesine denk düşüyor. Benim özgünlüğümün kökeninde gerçekten de bu bulunuyor olabilir." Şunu da ekleyelim ki, Freud Paris'teki Père-Lachaise mezarlığına gittiğinde, önünde eğildiği tek mezar Ludwig Börne'ninki oldu.

Bir meslek seçimi. – Freud bu konuda *Hayatım ve Psikanaliz*'de (1925) şunu yazar: "Geçim kaynaklarımız son derece mütevazı olmasına rağmen babam bir meslek seçerken eğilimimi dikkate almam gerektiği konusunda ısrar etti. Ne o dönemde ne daha sonra doktorların konumuna ve uğraşlarına özel bir eğilim hissetmedim; sonra da hiç hissetmedim. Daha ziyade, bir tür bilgi açlığıyla hareket ediyordum, ama bu açlık, doğa bilimlerine özgü konulardan ziyade insan ilişkilerine yönelikti.

"Bununla birlikte, o dönemde gözde olan Darwin'in doktrini beni güçlü biçimde cezbediyordu, evrende olup biteni kavramada olağanüstü bir itki sağlamayı vaat eden bir hali vardı. Dr. Carl Brüll'ün herkese açık bir dersinde, ortaöğrenimimin bitiminden kısa süre önce, Goethe'nin *Doğa* üzerine nefis tezini okuduğunu hatırlıyorum, tıp fakültesine yazılmamı sağlayan bu oldu."

Düzeltmemizi yapalım: *Doğa* üzerine metin Goethe'nin eseri değildir, İsviçreli teolog Christophe Tobler'indir. Tobler, dünyayla uyuma dair kısmen mistik bir duyguyu lirik bir tarzda ifade ediyordu: "Doğa! Onunla çevriliyiz ve sıkı sıkıya sarılmışız – içinden çıkmamıza imkân yok, içine daha derin nüfuz etmemize imkân yok. Zorla bile olsa, doğanın dansının burgacına kendimizi kaptırırız ve doğa bizi tükenip kollarına düşene dek sürükler."

Jacques Le Rider'in gözlemlediği gibi, bu kadar lirik bir inanç bildiriminin Freud'u bilime yönlendirdiğini görmek şaşırtıcıdır.[1] Ama Goethe'ye atfedilen bu metnin himayesi

1) Jacques Le Rider, Freud et la littérature, *Histoire de la psychanalyse*, yay. haz.: Roland Jaccard, Éd. Hachette, 1982.

altına yerleşen Freud, şairin ve sanatçının özlemlerinin araştırmacının taleplerine asla yabancı kalmadığını hatırlamaya can atıyor da olabilir: yazar da, tıpkı bilgin gibi, gerçeklik deneyimine başvurmakta, yaratmadan önce gözlemlemekte ve analiz etmektedir. Bilgin de, tıpkı yazar gibi, bir sunum tarzı ve yeni bir dil bulmak zorundadır.

Muhtemelen Freud'u tıp öğrenimine atılmaya iten şey, teoriye ve sisteme olan açlığı kadar, Viyana tıp okulunun pratiğe ve deneyime yönelik belirgin ilgisiyle damgalanmış kusursuz ünü de olmuştur. Soyut spekülasyonlara çok yatkın olan Freud, daha somut bilimsel konulara kendini adayarak bu eğilimi dengeleme ihtiyacı hissediyordu. Büyük fizyolojist Ernst Brücke gibi ustalarla birlikte yaklaşık altı yıl çalıştı ve sinir anatomisi alanındaki çalışmalardan çok hoşnut kaldı. Psikiyatrideki patronu ise Prof. Theodor Meynert'ti. Freud daima onu o güne kadar rastladığı en büyük deha diye anmıştır.

Tıp derslerinden başka, filozof Franz Brentano'nun Aristoteles üzerine konferanslarını da izledi. 1879 yılında, askerliğini yaparken, sıkıntıdan kaçmak için, İngiliz filozof John Stuart Mill'in kadınların özgürlüğü üzerine bir felsefe denemesini tercüme etti. Tercümeye çok yetenekli olan Freud bu işi alışılmadık biçimde yapıyordu: bir bölümü okuyor, kitabı kapıyor ve aynı düşünceleri bir Alman yazarın nasıl ifade edebileceğini düşünüyordu. Sonuç hem parlak hem de hızlıydı.

Mill'de önyargı olmamasından hoşlanan Freud, yine de onun feminist mücadelesinden yana değildi. Hatta onu insanlığın... erkekler ve kadınlar olarak bölündüğünü görme-

mekle suçluyordu! "Kadınları, erkekler gibi hayat mücadelesine katmak istemek gerçekten ölü doğmuş bir fikirdir," diye yazıyordu nişanlısı Martha'ya ve ekliyordu: "Yasama ve eğitimle ilgili tüm reformlar başarısızlığa uğrayacaktır, çünkü bir erkeğin kendine toplumsal bir konum sağlayabileceği yaşa gelmesinden çok önce, Doğa kadına güzellik, cazibe ve yumuşaklık vererek onun yazgısına karar vermiştir."

31 Mart 1881'de Sigmund Freud tıp diploması aldı. Sınavlarından sonra, yazgının ya da müeyyizlerin gönül yüceliği sayesinde felaketten kurtulduğunu söyleyecektir. Pratisyen doktor olarak, "geçebilir" derece aldı ama adli tıpta başarısız kaldı. Diploması hayatında hiçbir şeyi değiştirmedi: Ernst Brücke'nin Fizyoloji Enstitüsü'nde titiz bir çalışma sürdürmeye devam etti. Brücke, Freud'un mali durumunun iyi olmadığını bildiğinden, doktorluk yaparak hayatını kazanmasını öğütledi. Ayrıca, nöropatolojide imrenilen Privat-Dozent unvanı elde etmesine ve Paris'te Charcot'nun yanında çalışmasını sağlayacak bir burs almasına yardım etti. Bu burs altı yüz guldendi ki bu miktar ona altı aylık bir tatil sağlayacaktı.

Histeri ve hipnotizma. – Freud kadar ciddi ve dünyevilikten o kadar uzak bir araştırmacı için, Jean-Marie Charcot'nun (1825-1893) devam ettiği çevrelere karışmak tuhaf bir deneyim oldu. Tüm Avrupa o dönemde Charcot'yu, hipnotizmayla ilişkileri içinde incelediği histerinin büyük ustası olarak kabul ediyordu.

Salpêtrière'de nöroloji profesörü olan Charcot edebiyatçılar için bir tür kâhindi. Çevresinde Daudet ya da

Turgenyev gibi yazarlar kadar doktorlar da bulunuyordu. Bu durum Freud'un Viyana'da karşılaştığı sınırlı akademik ortamla tezat içindeydi. Edmond de Gouncourt'un "hem bir şarlatan hem de bir kâhin görünüşlü" dediği bu ünlü nörolog genç Viyanalı'da coşku uyandırdı.

Freud nişanlısı Martha'ya yolladığı bir mektupta Charcot'yu şöyle tarif etmişti: "Charcot, mevcut en büyük doktorlardan biri, dâhi ve sade bir adam, tüm kanılarımı ve niyetlerimi altüst ediyor. Onun konferanslarından, sanki Notre-Dame'dan çıkar gibi, kusursuzluğa dair yeni deneyimlerle çıkıyorum. Ama o benim güçlerimi kullanıyor; onun yanından ayrıldığımda, kendi aptalca işlerimle uğraşma arzusu duymuyorum. Üç gün boyunca tembellik yaptım ama bu yüzden kendimi eleştirmedim. Beynim, tiyatroya gittiğim bir gecenin ertesindeki gibi tıka basa doymuş durumda. Tohumlar meyve verecek mi bilmiyorum, ama kimsenin benim üzerimde böyle bir etkisi olmamıştı, bundan eminim."

Freud, Charcot'ya bazı eserlerini Almanca'ya çevirmeyi önerdi; Charcot bu duruma böbürlendi ve verdiği görkemli resepsiyonlara onu davet etti. Her şeye rağmen Freud Paris'te hayal kırıklığına uğramıştı. Mektuplarında Fransızları "kibirli ve erişilmez" diye yargılar ve şehrin pisliğinden şikâyet eder.

Freud ilk gün kalabalığın ortasında kendini öyle yalnız hissetti ki, uzun sakalı, silindir şapkası ve eldivenleri olmasaydı, hıçkıra hıçkıra caddenin ortasına yığılıverecekti. Champs-Élysée'de şık ve zarif kadınları görünce, "büyük bir öfke ve devrimci fikirler doldu" içine. Sık sık tiyatroya

gidiyordu; özellikle de Victorien Sardou'nun *Theodora*'sında Sarah Bernhardt'ı hayranlıkla seyretmek için.

Fransız halkı Freud'da kuşku ve ürküntü uyandırdı: "Psişik salgınların, tarihsel kitlevi ihtilaçların halkı." Ve ekliyordu: "İnsanlar bizden farklı bir türdenmiş gibi geliyor bana; hepsinin içinde binlerce cin var sanki... Ne utanç duyuyorlar ne dehşet; erkekler ve kadınlar, sanki morgdaki kadavralar etrafındaymış gibi tüm çıplaklıklara üşüşüp duruyorlar... Benim kalbim, küçük bir taşra şehrinde yaşamış bir Alman'ın kalbi; burada bunu bulamıyorum... Bu Paris içinden çıkılmaz bir düş, uyanmak çok hoşuma gidecek."

Freud bu hayal kırıklığı sonucu Paris'teki kalışını kısa kesecektir (kadınlar bile ona çirkin gelir). Her şeye rağmen, yine de Charcot'nun etkisi belirleyici olacaktır: nörolojiden psikopatolojiye geçmesini sağlayacak olan şey, onun öğretisi, Salpêtrière'deki hastaları tanıtması oldu. Yine de Usta'nın tavsiyesinin hastalarının histerik semptomlarında oynadığı rolü anlayacak kadar Charcot'nun yanında kalmayacaktır.

Freud'un Charcot'nun ölümü üzerine *Weiner medizinische Wochenschrift*'te yayımlanan yazısı, Fransız bilgine olan borcuna dair oldukça kesin bir fikir vermektedir. Ölüm haberiyle ilgili bu notta, Charcot'nun eseri tarihsel açıklanışıyla ortaya çıkmaktadır. Freud, Charcot'nun sinir hastalıklarının incelenmesine ve daha özel olarak, histeriye "saygınlığını" iade ettiğini ileri sürer. Ama Charcot'nun katışıksız tanıma bağlı kaldığını saptayan Freud şunu ekler:

"Ben bir insanı acı veren bir duygulanımın tüm işaretlerini gözyaşlarıyla, çığlıklarla, öfkelerle gösterir bir durumda

bulduğumda, bu adamda ruhsal bir olay olduğunu ve bedensel fenomenlerin de bunun belirgin ifadeleri olduğunu varsayarım. *Sağlıklı* insan, hangi etkinin onun kafasını karıştırdığını belirtebilir durumdadır; histerik ise bunu bilmediği cevabını verecektir. Bu durumda histeriğin nedenini bilmediği bir duyguya neden maruz kaldığını açıklama sorunu derhal kendini gösterir.

"Bu duruma yol açan psişik bir olayın varolması gerektiği sonucuna şimdi sıkı sıkıya bağlı kalırsak, ama yine de, bu olguyu inkâr eden hastanın savına inanılır ve hastanın sanki bu durumun bilincindeymiş gibi davrandığını gösteren işaretler bir araya getirilirse, hastanın yaşam tarihi eşelenebilirse ve bu tarihte bu türden duygusal tezahürlere yol açmaya yatkın bir motif, bir travma bulunursa, tüm bunlar bu durumda hastanın özel bir ruh halinde bulunduğu, bütün bağlamın bu ruh halinin tüm izlenim ya da anılarını içermediği şeklindeki bir sonuca götürür; bu durumda, hastanın belleği, duygusunu bedensel fenomenlerle ifade etmesini sağlarken, diğer manevi öğeler grubu, 'Ben', bu durumun bilincinde olmaz ya da rahatsız edici bir biçimde müdahale edebilir, ve uyku ile uyanıklık hali arasında iyi bilinen bizim psikolojik çeşitlilik deneyimimiz, bu anlayışın tuhaflığını azaltabilir."

Salpêtrière Okulu'ndan sonra Nancy Okulu. – Freud, Charcot'nun iki büyük eserini (*Les Nouvelles Leçons*, 1886 ve *Les Leçons du Mardi*, 1892) tercüme edip yorumlamakla yetinmedi, Bernheim'ın ünlü ders kitabını da tercüme etti: *Hypnotisme, suggestion et psychothérapie* (1886). Bu eserin

Almanca baskısının önsözünde Freud, o dönemde Nancy Okulu'yla (Bernheim, Liébault...) Salpêtrière Okulu'nu (Charcot) karşı karşıya getiren görüş ayrılıklarını belirgin biçimde anlatır.

Bu tartışmanın ana noktasını belirtelim. Bernheim'a göre, kelimenin tam anlamıyla hipnotizma diye bir şey yoktur: yalnızca telkin olguları vardır. Bu olguları titizlikle tarif etmeye çalışan Bernheim, bilinçli bir tedaviden yana sonuçlar çıkartır. Bernheim'a göre telkin, ister hasta olsunlar ister sağlıklı, tüm insanlarda –farklı derecelerde– ortak olan psikolojik bir süreçtir. Psikolojiyi psikopatolojiden ayıran duvarı ilk sarsanlardan biri Bernheim olmuştur. Charcot ise hipnotizmayı, hipnoza olduğu kadar histeriye de uygun olan marazi bir alandaki sorundan ayrı görmüyordu. Hem sağlam bir ampirizmin hem de verimli bir insancıllığın damgasını taşıyan Nancy Okulu, insanı kendi yaşamının merkezinde gözlemliyordu. Sonunda, anatomik-fizyolojiye gömülmüş olan ve insanı laboratuvar nesnesi olarak kullanan, daha dogmatik Salpêtrière Okulu üzerinde zafer kazanacaktır.

Freud'un, hipnoz tekniğinde yetkinleşme amacıyla 1889 yılında Nancy'ye gittiğini ve orada birkaç hafta geçirdiğini de bilmek gerekir. *Hayatım ve Psikanaliz*'de şunu yazar: "Yaşlı ve dokunaklı Liébault'yu, proleter nüfustan yoksul kadın ve erkeklerin yanında çalışırken gördüm; Bernheim'ın hastanedeki hastaları üzerinde şaşırtıcı deneyler yapmasına tanık oldum ve güçlü psişik süreçlerle ilgili olmakla birlikte insanların bilincine varamadıkları en fazla izlenimi orada edindim."

Bu deneyimler arasında[2] en çarpıcısı, hipnoz sonrası telkinleri ele alanlardır. Bu deneyimler, bellekteki bir sabit fikrin, özne tarafından bilinmez kalabilirken, global anlamda bilinçli bir tavrın içinde bilinçli edimlere yol açabileceğini ortaya koymaktadırlar. Deneyimin ilkesi basittir ve sonuç her zaman açık seçiktir. Doktor hipnoz durumundaki bir kişiye bir emir verir, örneğin bir dolabın yerini değiştirmesini söyler ve bu işi de uyandıktan sonra yapmasını belirtir. Kişi, uyanır uyanmaz, önceki bir emre karşılık verdiğini bilmeden işi gerçekleştirir. İşte Bernheim'ın verdiği çok bilinen bir örnek:

"Meslektaşım Bay Charpentier'nin huzurunda hastaya, uyanır uyanmaz, meslektaşımın yatağa asılı şemsiyesini alıp açmasını, salona bağlı koridorda gezmesini ve iki tur atmasını telkin ettim. Onu çok sonra uyandırdım ve daha o gözlerini açmadan biz hızla dışarı çıktık. Sonra onu elinde şemsiyeyle gelirken gördük ve koridorda iki defa dolaştı. Ona sordum: "Ne yapıyorsunuz?" "Hava alıyorum," diye cevap verdi. "Niçin? Sıcak mı geldi?" "Hayır, ara sıra dolaşırım." "İyi de bu şemsiye neyin nesi? Bay Charpentier'nin o!" "Hay Allah, benim sanmıştım! Aldığım yere bırakayım!"

Hasta, yeniden hipnoz durumuna sokulmadığı sürece, ne kadar sorgulanırsa sorgulansın, ediminin gerçek nedenini keşfedemez, çünkü bilinçdışı haldedir.

Bu konuda bir kez daha hatırlatalım ki, XIX. yüzyıl sonuna doğru, bilinçdışı fikri Avrupa'da hem psikiyatride (Charcot), hem psikolojide (Taine), hem edebiyatta (Goncourt Kar-

2) Krş. *L'inconscient*, J.-C. Filloux, PUF, 1963, "Que sais-je?".

deşler, Dostoyevski...) hem de felsefede (Schopenhauer, Nietzsche, von Hartmann vs.) sık rastlanır bir durumdu. Freud'un meziyeti bilinçdışını keşfetmek değil, özellikle "bastırma"yla ve daha özel olarak da "cinsel bastırma"yla bağlantılı bir "dinamik bilinçdışı"nın varlığını kanıtlayarak, insan varlığının karanlık yüzüne dair sahip olduğumuz bilgiyi yenileyen özgün soruşturma yöntemlerini kullanmasıdır.

Kokain devresi. – Sherlock Holmes ve Sigmund Freud kokaine karşı aynı tutkuyu paylaşıyordu. Sherlock Holmes kokaini tadıyordu, çünkü bu onun, iki soruşturma arasında, "yaşamın insanı daraltan rutini"nden kaçmasını sağlıyordu; Freud ise, utangaçlığını yenmek, salonlarda boy göstermek ve daha neşeli çalışabilmek için düzenli olarak küçük dozlarda kokain alıyordu; bu ona, "sağlıklı bir kişinin iyi beslenen beyin korteksinin normal durumunda görülen" keyif ve neşeyi sağlıyordu.

İnkaların taptığı bu "mucizevi bitki"ye yönelik bugünkü yasağın, ona yönelik karalamanın XIX. yüzyılın ikinci yarısında olmadığı doğrudur. Demlenmiş kokain, draje ya da kokainli şarap tüketimi –1903'e dek kokain içeren 'coca-cola'yı da unutmamak gerekir– yaygındı. Merkezi sinir sistemine yönelik güçlü bir uyarıcı olarak kabul edilen kokain, bazı Amerikalı doktorlara ve Avrupa'da da Freud'a her derde deva bir yenilik gibi geliyordu.

12 Aralık 1883 tarihli *Deutsche Medizinische Wochenschrift*'te yayımlanan Dr. Théodor Aschenbrandt'ın bir makalesi Freud'un dikkatini çekmiştir. Yazar, geçen sonbahardaki manevralar sırasında kokain verilen Bavyeralı as-

kerlerin diğerlerinden daha dirençli, yorgunluğa, açlığa ve acıya daha duyarsız olduğunu belirtmektedir.

O dönemde 27 yaşında olan Freud, bu mucizevi maddeden hemen edinerek, hem kendisi üzerinde, hem de dostları, meslektaşları ve hastaları gibi çok sayıda insan üzerinde denedikten sonra şu sonuca vardı: "Aç insanı doyuran bu tanrısal bitki, zayıfa güç verir ve ona bahtsızlığını unutturur." Freud bu bitkinin gerçekten de işe yaradığını kabul eder. Onun, özellikle sindirim sorunlarına, hipokondriya, histeri, astım gibi rahatsızlıklara, kaşeksi durumlarına çare olduğuna ve çeşitli tedavi özelliklerine sahip olduğuna –keza afrodizyak etkiler taşıdığına– ikna olduğundan, hastalarına kokain öneriyordu. Ayrıca, sağlıklı kişiler için alkole kıyasla önemli bir avantajı da vardı: çünkü hiçbir olumsuz etkisi yoktu. Son olarak, diye ekliyordu Freud Temmuz 1884'te "Koka Üzerine" ilk incelemesinde, "bu şaşırtıcı madde hiçbir alışkanlık yaratmaz. Bir ya da birden çok kez aldıktan sonra kokain almaya devam etme arzusu kesinlikle hissedilmez."

Kendisini üne kavuşturacağını ve hızlı bir toplumsal yükselişe neden olacağını düşündüğü kokain üzerine bu çalışma, nişanlısı Martha Bernays'a gönderdiği bir mektuptaki tanıma denk düşüyordu: "Bu büyülü maddeye övgü dolu bir neşidedir." S. Bernfeld, yazarın bu konudaki koruyucu –hatta sevgi dolu– ustalıklı tavrını doğru bir şekilde ortaya koymuştur: örneğin, bir kokain dozundan söz etmek yerine, kokainin "armağan"ından söz eder ve "kokaya yönelik sayısız iftira"yı teşhir eder. Bu nesnel bir rapor olsa da, diye saptar Bernfeld, bu türden dolaylı araçlar ona fazlasıyla ikna edici bir akım yüklemektedir; Freud'un

sanatsal yetileri, uyandırdığı ilginin nedenlerinden biridir – hem de en önemsiz neden olduğu söylenemez.

Freud'un duyduğu coşku, onu, dostu Ernst von Fleischl-Marxow'a kokain önermeye yöneltir. Böylece, Avrupa'da kokainle tedavi gören ilk morfinman vakası Marxow'dur. Freud, "Koka Üzerine"de, "önceki tedaviler sırasında en çetin yoksunluk semptomları çekmiş olan bir kişide, kokain kullanımına uygun olarak, morfinin aniden etkisini yitirdiğini gözlemleme fırsatım oldu. Artık bu durum tamamen katlanılabilirdi. Gerçekten de kokain etkide bulunurken ne depresyon ne de bulantı vardı..." der.

Bununla birlikte, birkaç ay sonra, Fleischl, morfinin yerine kokaini koyarak, Avrupa'nın ilk kokainmanlarından biri oldu ve hem fiziksel hem de psişik durumu giderek kötüleşmeye devam etti. Freud ile Fleischl'in ortak dostu olan oftalmolog Carl Koller, kokaini anestezik özellikleri için ilk kullanan kişi olan, Fleischl'i beyaz yılanlarla dolu paranoyak sanrılar içerisindeyken bizzat gördüğünü yazıyordu.

O dönemin tıp basınında başka kokainmanlık vakaları da kaydedilmiştir. Freud, morfine ve alkole "insanlığın üçüncü musibeti olan kokain"i (Erlenmeyer) eklemiş olmakla neredeyse açık açık suçlandı. Daha önce zaten Charcot'nun propagandisti olduğu için alay edilen Freud şimdi de sorumsuzlukla damgalanmıştı. Dolayısıyla kokaini yalnızca olumlu anlamda, örneğin gözün lokal anestezisinde kullanmayı savunmak durumunda kalmıştır. Üstelik, sosyal ve mesleki konumu da pek parlak gözükmemektedir: Viyana'da, toksik bir maddeyi bu kadar rahatlıkla dağıtan bu genç hekime kim güvenebilirdi ki?

Bununla birlikte, Temmuz 1887'de, Freud, kendisini eleştirenlere, "Kokainomani ve Kokainofobi" başlıklı altı sayfalık kısa bir makalede cevap veriyordu. Bütün kokainomanların eski morfinman oldukları, yani iradesiz ve zayıf kişiler oldukları ve "kokainin kendi adına asla kurban talep etmediği" üzerinde ısrarla duruyordu. Freud'un psikofarmakolojiye son katkısı olan bu makale, psikolojide gelecekte yapacağı keşiflerin habercisi olan temel bir noktaya vurgu yapıyordu; yani ne kokainin ne de başka herhangi bir kimyasal maddenin kendi başına toksikomani yaratmadığını belirtiyordu. Toksikomani her zaman için bazı psişik ve duygusal eğilimlerin sonucudur. Aynı şekilde, Bernfeld'in ileri sürdüğü gibi, Freud'un kokain deneyimi, onun, etkileri kuşkusuz ki güçlü olan ama çoğu zaman da öngörülemeyen ve tehlikeli olan ilaçların büyüsünden kurtulmasına ve psikolojik bir terapi ortaya çıkarmasına yardım etmiş olabilir.

III. Bölüm

ÂŞIK

"Cinsel aşkın yaşamda çok önemli bir rol oynadığı ve aşk sevinçlerinde, psişik ve fiziksel tatminlerin bağlantısının bu hazzın doruk noktalarından birini oluşturduğu tartışmasızdır. Fanatik bazı deliler dışında bütün insanlar bunu bilir ve bu yaşamı bu kavrama uydururlar. Yalnızca bilim bunu itiraf etmekte hâlâ utangaç davranmaktadır."

S. Freud

Freud'un, 14 Eylül 1886'da eşi olacak kişiyle –Martha Bernays– karşılaşmasından önceki duygusal yaşamı hakkında pek az şey biliyoruz. Bununla birlikte, S. Bernfeld adlı bir psikanalistin Freud'un otoanalizinin bir bölümü olarak kabul ettiği "siper-anılar"[1] üzerine yazarı belirsiz kısa bir makale bize Sigmund'un ilk aşk deneyimi hakkında bilgi verir.

1) Über Deckerinnerungen (1899), Fransızca tercüme *Névrose, psychose et perversion*, PUF, 1973.

Aile dostları ve tekstil tüccarı olan Flus ailesi tarafından doğduğu şehir olan Freiberg'de yazı geçirmeye davet edilen Sigmund, orada, kendinden iki yaş küçük olan ailenin kızı Gisela'ya vurulur. 16 yaşındaki birinin utangaçlığıyla ona duygularını açamaz, hatta konuşamaz bile onunla. Freiberg'e gelişinden birkaç gün sonra Gisela yatılı okula gider; teselli bulamayan Sigmund, kendi ailesi bu küçük taşra köşesini terk etmemiş olsalardı hayatının ne kadar hoş olabileceğini hayal ederek ormanda gezinmekle yetinmek zorunda kalır. "Çok sevmiş olduğum ve yeniden kavuştuğum ormanlarda saatlerce gezinti yaptım," diye yazar Freud, "olmayacak hayaller kurdum, bunlar, tuhaf bir şekilde, geleceğe gönderme yapmıyor, geçmişi daha iyi kılmaya hizmet ediyordu. Keşke iflas etmeseydik, keşke memleketimde kalsaydım, aile ortamında büyümüş olsaydım ve sevgilimin erkek kardeşleri kadar güçlü olabilseydim! Keşke babamın mesleğini seçseydim de tüm bu yıllar içerisinde yakından tanımış olduğum genç kızla evlenseydim!"

Üç yıl sonra, Manchester'e bir yolculuğu sırasında Gisela'yı tekrar gördüğünde ise en ufak bir aşk heyecanı hissetmedi.

Gisela'ya olan platonik aşkından Martha'yla ilk karşılaşmasına dek uzanan on yıl boyunca cinsel yaşamı hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Freud'un sadık ve titiz biyografi yazarı E. Jones, tüm verilere bakarak, müstakbel karısına rastlayacağı döneme dek onda hiçbir aşk duygusu belirmediğine inanabileceğimiz kanısındadır. Martha'ya yazdığı bir mektupta, genç kızların kendisini hiç ilgilendirmemiş olduğunu ve bu ilgisizliğin bedelini şimdi pahalıya ödediğini söylemiştir

Freud. Ender cinsel ilişkileri elbette olmuştur. 1915'te Dr. J. Putnam'a gönderdiği bir başka mektupta, cinsellik konusunda gençliğe verilmesi gereken özgürlük sorununu oldukça karamsar açıdan ele alır: "Ben bile bu haktan pek ender yararlandım." Tamamen çalışmalarına yoğunlaşıyordu; diğer yandan tüm yaşamı da oldukça istisnai bir yüceltme yetisine kanıttır.

Freud'un Martha'ya yönelik aşkı hakkında bildiğimiz şeyler, esasen iki âşığın evlilik öncesi dört yıl boyunca (1882-1886) sürdürdükleri mektuplaşmadan kaynaklanmaktadır. Freud buna ne sözel ne de yazılı olarak hiçbir zaman imada bulunmamıştır ve ancak Martha'nın 1951'deki ölümünden sonra Ernest Jones 1500 mektubu inceleme imkânı bulabilmiştir (Freud'un "küçük prenses"ine gönderdiği ortalama 12 sayfalık mektuplar).[2] Bu mektuplaşmanın, tüm zamanların ve tüm ülkelerin en güzel aşk literatürüne değerli bir katkı olduğu haklı olarak söylenir.

Her gün kırmızı bir gül. – Sigmund, Martha'yı ilk kez 1882'nin bir nisan akşamı, Martha kız kardeşi Minna ile birlikte Freud ailesini ziyarete geldiğinde fark etti. Aile sofrasına oturmuş, neşeyle sohbet ederken bir yandan da bir elmayı soymaktaydı. Herkesi şaşırtacak şekilde Sigmund

2) Bu mektuplaşmanın bir bölümü, Editions Gallimard tarafından 1966'da hazırlanarak *Correspondance 1873-1939* adı altındaki genel ciltte yayımlandı. Bu mektuplaşmanın dışında, Ernest Jones, Freud biyografisinde, Sigmund ile Martha'nın birlikte tuttukları bir nişan günlüğüne imada bulunur. Evlendikleri gün yakmayı öngörmüş oldukları bu günlük –mektuplaşmaları gibi– yayımlanmamıştır.

gelip gruba katıldı. Birkaç hafta sonra, duygularının ciddiyetini fark ederek, alelacele askere gitti, "çünkü böyle bir genç kız karşısında yapaylığın hiçbir biçimine hoşgörü gösterilemezdi." Martha'ya kırmızı bir gül göndermediği tek bir gün bile geçmiyordu. Yanına da bir kartvizit iliştiriyor ve kimi zaman İspanyolca, kimi zaman Latince, İngilizce ya da Almanca bir söz yazıyordu. Martha'ya ilk komplimanını yaparak –bunu sonradan hatırladı– onu ağzından güller ve inciler çıkan peri masallarındaki prensese benzetmişti.

Genç Freud'u bunca derinden etkilemiş bu genç kız kimdi? Sigmund'dan beş yaş küçük olan Martha Bernays, 26 Temmuz 1861'de Hamburg'da doğmuştu. Yahudi kültürüne çok bağlı bir aileye mensuptu. Büyük babası haham Isaac, yaşadığı dönemde Yahudi âleminin "en üstün tinsel hükümranı" olarak kabul görmüştü.

Ernest Jones, Martha'yı ince, narin, solgun, ufak tefek biri olarak, zarif tavırlarıyla çok kişiyi kendine âşık etmiş bir genç kız olarak tarif eder. Marthe Robert ise onu daha ziyade silik biri olarak değerlendirir. Freud da Martha'yı pek övmez: "Senin ressamların ve heykeltıraşların anladığı anlamda güzel olmadığını biliyorum; sözcüklere kesin anlamlarını vermemi istersen, senin bir güzellik timsali olmadığını itiraf etmeye kendimi mecbur hissederim." Bir sonraki mektuptaki saptamaları 22 yaşındaki bir genç kızı pek teskin edici türden değildir: "Unutma ki 'güzellik' geçicidir ve biz birlikte uzun bir ömür geçirmeliyiz. Gençliğin güzelliği ve tazeliği yok olduğunda, geride kalan tek güzellik iyiliğin ve anlayışlılığın güzelliğidir, insanın hatlarına güzellik veren

de budur: senin en kusursuz yanın bu." İki yıl sonra Freud, Martha'nın gönderdiği bir fotoğraf hakkında daha ayrıntılı bir tanım yapar: "Senin neredeyse her portrende göze çarpan bir şey var, alnının, gözlerinin saf ve soylu güzelliği. Sonra, sanki doğa senin yalnızca güzel olma tehlikesinden kaçmanı istemiş gibi, burnuna ve ağzına güzellikten çok karakter vererek, katılığı içinde pek de dişi olmayan, neredeyse erkekçe bir ifade katarak onları şekillendirmiştir."

İyi eğitimli, zeki Martha'nın, buna rağmen, kız kardeşi Minna'nın tersine, entelektüel denen insanlardan olmadığını da buna ekleyelim. Zaten ileriki dönemde, gündelik yaşamın kaygıları, altı çocuğuna göstereceği ihtimam ve bakım onun tüm dikkatini ele geçirip bitirmiştir.

Dört yıl nişanlılık. – XIX. yüzyıl sonu âdetleri bugünkü gibi değildi: Sigmund ile Martha'nın serbestçe dolaşabilmeleri için bir ay beklemek gerekti. Viyana yakınlarındaki bir gezintiden dönerlerken, Sigmund, kendisinin ona bağlılığı kadar Martha'nın da ona bağlı olup olmadığını düşündü; Martha'ya vermek istediği meşe yapraklarını kabul etmemesini bir soğukluk işareti olarak yorumladı. Buna karşılık, birkaç gün sonra, Freudlerdeki bir yemek sırasında Martha masanın altından onun elini sıktı ve Freud'un kız kardeşleri de bu durumu fark ettiler; bu durumdan kimi sonuçlar çıkarmakta hiç gecikmediler. Nişan 17 Haziran olarak saptandı. Tüm tarihler arasında önemli bir yeri olan bu tarihi Sigmund ve Martha her ay kutladılar. İlk kez Şubat 1885'te –diye yazar Ernest Jones– mektuplarında artık bundan söz etmemeye başlamışlardı.

Bu arada, Freud'un inanılmaz biçimde batıl inançlı biri olduğunu da belirtelim. Genç oğlan 17 rakamını, karakterlerin doğasını ortaya çıkarma iddiasındaki bir piyangoda seçmiş ve "sebat" sözcüğünü çekmişti. Bu nedenle nişanlanmak için de tarih olarak bir 17'sini seçmişti. Ayrıca, gayet rasyonalist bir zekâ için aşırı tuhaf gelebilecek hesapların ardından, 62 yaşında, yani 1918'de öleceğine de inanmıştı. Bu tarih geride kaldığında, Ferenczi'ye ironik bir ifadeyle şunu demişti: "Bu durum, doğaüstüne pek güvenilmemesi gerektiğini kanıtlamaktadır."

Nişanlanır nişanlanmaz, Martha, gayet yerleşik bir aile geleneğine uygun olarak, Viyana'dan ayrılıp Hamburg yakınlarındaki küçük bir yerleşim olan Wandsbeck'e gitmek zorundaydı. Yola çıkışından önceki iki gün boyunca Sigmund onu yirmi altı yıl boyunca kız kardeşlerini öptüğünden daha fazla öptüğünü yazacaktır ileride. Nişanlı kaldıkları dört yıl üç ay boyunca Martha'yı ancak altı kez görür. Bu bitmek bilmez nişanlılığın (en azından bizim gözümüzde böyledir; çünkü XIX. yüzyılda yaygın gelenek buydu) temel nedeni Freud'un mali durumuydu: parası olmadan evlenmesine imkân yoktu. Martha'nın annesi de evlenmeden önce dokuz yıl beklememiş miydi? 27 Haziran 1886'da, dört yıllık nişanlılıktan sonra, Martha, Eylül ayında evlenmeyi tasarladığı için Sigmund'u "büyük bir düşüncesizlik"le suçladıysa da Sigmund'un dediği oldu. "Gereken imkânlara sahip değilken bir aile idaresini üstlenmeyi istemek," diye yazdı Sigmund'a, "uğursuzluk getirir!" Şunu da ekler: "Ağustos ayında bir daire kiralamaya gelince, hem de tam beş, altı haftalığına yokken, kelimenin tam anlamıyla parayı sokağa

atmak olur (üstelik para, ne yazık ki, çok zor elde ediliyor)." Ve şöyle sonuçlandırır: "Patolojik bir yanı olan bu kötü mizaç durumuna kendini sokman için hiç neden yok. Aklını başına topla. Şu an için, istediği şey verilmedi diye ağlayan ve böylelikle her istediğine kavuşacağını sanan şımarık bir çocuk gibisin."

Martha'nın annesinin kızının tercihini kabul etmesi hiç de kolay olmamıştır: ona göre Sigmund parası pulu olmayan, istikbali olmayan ve üstelik dini inançları farklı bir gençtir. Diğer yandan Freud ise Martha'nın annesini aile reisi pozu takınmakla (1879'dan beri duldu) ve çok erkeksi bir tavır benimsemekle suçluyordu. Onun Yahudi kurallarına aşırı bağlılığı, kendinden bu kadar memnun olması ve konfor zevki öfkelendiriyordu. Martha'yı kendi etkisine almak isteyen Freud bunu da başarır.[3] Ayrıca, kendi ailesine değil onun ailesine tümüyle ait olmaya çabalaması gerektiği konusunda da Martha'yı uyarır ve şunu ekler: "Tüm evliliklerdeki ilk koşul, gelinin ailesini uzak tutma hakkı olmalıdır."

Sigmund ile Martha arasındaki mektuplaşmada para sorunları sık sık gündeme gelir. Sonunda evlenebilmeleri için ne kadar para gereklidir? 18 Ağustos 1882'de Freud şunu yazar: "İçinde yaşayabileceğimiz, yemek yiyeceğimiz ve davetli kabul edebileceğimiz iki ya da üç küçük odaya ihtiyacımız var. Peki evin içini neyle döşeyeceğiz? Masalar, iskemleler,

3) Ne var ki, Martha annesinin buyruklarından asla tamamen kurtulamayacaktır. Uzun ömrünün son günlerinde bile, Ernest Jones'tan öğrendiğimize göre, gündüz kitap okumaya asla rıza göstermez, çünkü, diye açıklıyordu, annesi ona gündüz saatlerinin çalışmaya adanması gerektiğini, kitap okumanın ise akşama uygun bir oyalanma biçimi olduğunu öğretmişti.

yataklar, bir ayna, bir sarkaçlı saat... Bir koltuk... Halılar, güzel kordelalarla sarılmış çamaşır yığınları... Son moda giysiler ve yapma çiçeklerle süslü şapkalar, duvarların üzerinde birkaç tablo, her gün su içecek bardaklar ve her eğlence gününde de şarap içmeye yarayacak bardaklar, peçete ve tabaklar, ani acıkmalar ya da beklenmedik bir konuk için bir tel dolap, mandallı büyük bir anahtar demeti. Bir yığın hoş şey var: kütüphane, iş çantası ve dostça bir lamba." Evet, tüm bunlar en azından 2500 gulden gerektirir; özellikle de evliliğin ilk yıllarının güçlüklerine karşı gereken güvence eklenirse... Ama yine 1886'da Freud'un yalnızca 1000 gulden'i vardı. Bu, iki yıl önce ailesinin verdiği bir bağışın sonucuydu. Breuer'in[4] ironiyle karışık ona önerdiği gibi, kafede garsonluk yapması gerekiyordu. Bu koşullarda, nişanlılıklarını uzatma fikri Sigmund'a kabul edilemez gelse de, evlilik tarihini saptamak uzun süre imkânsızdı. "Niçin gençliğimizin en iyi yıllarını böyle heba ediyoruz?" diye yazdı, "Niçin evlenmeyelim, yoksulluk içinde yaşamayalım, iki oda bir hırkayla, akşamları bir parça kuru ekmekle niçin yetinmeyelim?" Yine de bu durum onun için de mümkün değildi, çünkü kendi döneminin tabularına fazlasıyla esir olmuştu. Geriye tek bir çözüm kalıyordu: kendini tamamen tıbba adamak. Bunu da yaptı.

4) Freud'dan on dört yaş büyük olan Breuer, 1880 yılında Fizyoloji Enstitüsü'ndeyken Freud'u tanımıştı. Önemli araştırmalar yaptı ve psikanalizin asıl çıkış noktası onun bir histeri vakasını ele alırken 1882'de keşfettiği bir yöntemdir.

Kıskanç bir nişanlı. – Ernest Jones okumasından ve nişanlı kaldıkları dört yıl boyunca Sigmund ile Martha arasındaki yazışmadan ortaya çıkan Freud imgesi, kıskanç ve püriten bir âşık imgesidir.

Kıskanç Sigmund, önce Martha'yı bir kuzeninden, Freud'u tanımadan önce gözdelerinden biri olan Max Mayer'den kıskanmıştı; Max Mayer müzisyendi ve Hamburg'da yaşıyordu. Böylelikle kuziniyle zaman zaman karşılaşıyordu. Sigmund Martha'nın kuzenine ön adıyla hitap etmesini yasakladı; ona "Bay Mayer" demeliydi. Bununla birlikte Sigmund bu durumdaki gülünçlüğü derhal fark etti ve Martha'ya şöyle yazdı: "Martha beni seviyor, peki bu durumda bir Max Mayer'den, hatta bir sürü Max Mayer'den nasıl çekinebilirim?... Tüm bunlar derine kök salmış, ama beceriksiz ve kafamı karıştırmaya yeterli bir tür aşkla açıklanır... Şu an için, tüm bunlardan bir hastalıktan kurtulur gibi kurtuldum... Max Mayer'in bana esinlediği duygular, senden değil benim kendime olan güvensizliğimden kaynaklanıyor."

Bununla birlikte, Ernest Jones'un belirttiği gibi, bu uzgörülü bilgelik sürmeyecek, ama tekrar tekrar nüksedip yok olacaktır. Max Mayer'in yerini çok geçmeden bir başka rakip alır: Dostu Fritz Wahle. O, Freud'un gözünde çok daha tehlikelidir. Max gibi Fritz de, kadınların çok değer verdiği bir sanatçıydı. Baştan çıkartıcı nitelikleriyle bilinen Fritz, karşısındaki kim olursa olsun, bütün rakiplerini yenebilecek biri olarak geçiniyordu. Bu konuda, Freud'un sanat ve sanatçılarla ilgili anlayışlarının bu iki rakiple karşılaşmasından ne ölçüde etkilendiğini kendimize sorabiliriz. Martha'ya şunu yazdı: "Sanatçılarla bilimsel bir çalışmanın ayrıntılarına

dalmış araştırmacılar arasında genel bir düşmanlığın hüküm sürdüğü kanısındayım. Şunu biliyoruz, sanat, sanatçılara kadınların kalplerine kolaylıkla nüfuz etmelerini sağlayan bir anahtar verir; oysa ki biz diğerleri, bu tuhaf kilit karşısında ne yapacağını bilemeden kalakalırız ve uygun anahtarı keşfetmek için kendimize işkence etmek zorundayızdır."

Fritz Wahle, Martha'nın bir kuzeninin nişanlısıydı; Martha'yı uzun süredir tanıyordu ve görünürde hiçbir artfikrin olmadığı, gayet kardeşçe bir dostluk onları birbirine bağlıyordu. Yine de Martha en azından bir kez kendisini öpmesine izin vermişti ve bu da Sigmund ile Martha'nın ilk kez tek başlarına el ele gezdikleri gün olmuştu. Ayrıca, Sigmund ile Martha'nın nişanlandığını öğrendiğinde Fritz hıçkıra hıçkıra ağlamıştı. Matha onu her ihmal ettiğinde sızlanıp şikâyet ediyor, mektuplarının artık eskisi kadar ateşli olmamasına üzülüyordu, vs. Hatta ona nişanını bozmasını buyurmak bile istedi. Freud bunun üzerine Martha'nın "eski dostu"yla her türden temasını yasakladı; yoksa ondan ayrılırdı. Martha, nişanlısının bakış açısını reddetse de buyruğunu kabul etti. Freud'un tersine, Fritz'in, farkında olmadan, kendisine âşık olduğunu Martha anlamıyordu. Üç yıl sonra bu kötü anıdan söz eden Freud onu "unutulmaz" olarak nitelemiştir. Mektuplarından birinde şunu yazdı: "Kahlenberg'de geçirdiğimiz günün anısı aklıma geldikçe tamamen irademi yitiriyorum; elimden gelse biz de içinde olmak üzere tüm dünyayı yıkarım, böylelikle dünya yeniden doğar – içinde ne ben ne Martha olsa da. Hiç tereddütsüz yaparım bunu."

Freud, Max ile Fritz'in Martha'nın sevdiği kişiler olduğu fikrinden kurtulmak için sağ elini seve seve kesebileceğini

yazmıştır; onların yerini alabileceğinden emin değildi. Istırabı, diye itiraf etti Martha'ya bir gün, öyle keskindi ki, ezeli bir uykuya dalmak için kalemi bile bırakablirdi. Freud, daha ileride "nişanlılık nevrozu" terimleriyle anlatacağı her şeyi (aşırı kıskançlık, ölüm arzusu, vs.) Martha'yla ilişkilerinde –hem de ne yoğunlukta!– yaşadı.

Bir püriten. – Freud püriten, hatta aşırı utangaç biriydi. Örneğin, 1885 yazında Martha bir çocukluk arkadaşının evine gitme arzusunu ifade etti ve örtülü terimlerle "düğünden önce evlenmişlerdi" diye de ekledi. Sigmund, Martha'nın böyle bir bulaşıcı hastalık kaynağına yaklaşmasını ciddi olarak yasakladı. Patenle kaymasını da yasakladı, çünkü bu bir başka erkeğe kolunu vermesine yol açacaktı. Bir başka uzun mektupta, Beethovengang yolunda çoraplarını çektiği için onu paylar. Freud'un cinsel ve kişisel alanda döneminin önyargı ve tabularını paylaştığı kesindi. Paul Roazen'in vurguladığı gibi,[5] Freud çocukların cinselliği üzerine ilk keşiflerini açıkça iğrenç bulmuştu, onda daima bir püritenlik tohumu vardı. Örneğin kendi kızlarını hayata dair bilgilenmeleri için bir başka doktora göndermişti.[6]

Martha ile Sigmund'un nişanlılığının başlangıcındaki tutku ve hınç karışımı bir süre sonra derin bir aşka dönüştü. Freud'un saptadığı gibi, bu aşk uzun süre tekelci ve bencil kaldı. En iyi dostu Schönberg'in umutsuz durumunu öğren-

5) P. Roazen, *Animal, mon frère, toi*, Éd. Payot, 1971.

6) İlk analistler cinsel haz konusunda komik biçimde serttiler... James J. Putnam, örneğin, kızının bisikletinin selesini bizzat kendi sabitliyordu, aşırı ölçüde uyarılmasından korkuyordu çünkü.

diğinde, Martha'nın gözlerinin etrafındaki mavi halkaları gördüğündeki kadar altüst olmadığını itiraf etmişti.[7] Ernst Jones'un yazmış olduğu gibi, genç kızın soluk teninin ve halka halka gözlerinin nedeni, Sigmund'un ateşli sarılmaları ve tatminsiz buluşmaları olabilir.

Tüm nişanlılık dönemi boyunca çocuk konusundan, yakınlıklarının ve aşklarının engeli olarak görülmeleri dışında hiç söz edilmedi. Freud şunu yazdı: "Her zaman şunu düşünüyorum: çoğu zaman insanlar evlenince, artık nişanlılıktaki gibi birbirleri için yaşamaya son verirler. Artık daha ziyade üçüncü bir şahıs için birlikte yaşarlar. Kocanın karşısına bir süre sonra tehlikeli rakipler dikilir: ev işleri ve çocuk odası. O zaman, aşka ve yakınlığa rağmen, eşlerin birbirlerinden destek bulmaları sona erer. Koca dostlarıyla buluşur, kafelere takılır ve genellikle evinin dışında yeni ilgi kaynakları bulur. Ama bütün bunlar kaçınılmaz değildir."

1883 yılında, Martha'nın ağabeyi Eli Bernays, Sigmund'un kız kardeşi Anna'yla evlendi; o dönemde müstakbel eniştesiyle arası oldukça kötü olan Freud, evlilik töreninde bulunmayı reddetti. Eli'ye yönelik anlık antipatisinden başka, bu çekimserliği sözleşmelerden duyduğu dehşete de bağlıydı. Gala giysileri giymek ve Freud'un "yalnızca iğrenç" olarak nitelediği seremonilere tanık olmak gerekecekti. Martha'ya

7) Değerli nişanlısının sağlığı söz konusu olduğunda Sigmund son derece endişelidir. Onun kendini çok iyi hissetmediğini 1885 yazında öğrenince, ona şunu yazar: "Sana dair endişelenmek için en ufak bir nedenim olursa aklımı yitiriyorum. Tüm gerçeklik duygum gidiyor ve kimi zaman korkunç bir kaygı kaplıyor içimi: Hasta düşmüş olabilirsin... Öyle çılgına dönüyorum ki yazı bile yazamaz hale geliyorum."

şunu yazdı: "Yüzük olmadan, hediyeler, tebrikler olmadan, bakılmadan ve eleştirilmeden, gelinliksiz ve sokakta herkesin seyrettiği araba olmadan, senin görünüşünün yol açtığı hayranlık iç çekişleri olmadan evlenmeye razı mısın? Sen doğal olarak başka türlü değerlendirebilirsin ve ben tüm bunların beni ne kadar hoşnutsuz ettiğini göstermeye cüret bile edemem, ama niyetlerimizin aynı olacağından eminim."[8] On altı sayfalık bir başka mektupta, dostu Paneth'in evliliğine tanık olduktan sonra, Martha'ya bu törenin onda esinlediği tüm tiksintiyi anlatır. Ama Avusturya'da medeni nikah kabul edilmediğinden, Freud yine de dini olarak evlenmek zorunda kalır. Tören, 13 Eylül 1886'da Wandsbeck'te, mümkün olduğunca sade yapılır.[9]

Sigmund Martha'ya, şaka yollu, haftada en az bir kez kavga etmeyi vaat etmişti. Bu vaat çabucak unutuldu ve evliliklerini izleyen yıllarda genç eşleri karşı karşıya getiren tek çatışma, tüm sorunların en önemlisi üzerine çıktı: Mantarları saplarıyla mı yoksa sapsız mı pişirmeli?

Burjuva ve saygın bir çift. – Freud'un, ev işlerinin ve çocuk bakımının tutkunun düşmanı olduğuna dair, nişanlı-

8) Ernest Jones'un belirttiği gibi bu mektup bizi Martha'nın bir fikri olmaya hakkı olduğunu, ama bunun tek koşulunun da müstakbel kocasının fikrine benzer olması olduğunu düşünmeye yöneltmektedir. Freud, mektuplarında, kendisinin "zorbaca" davrandığını kabul eder.

9) Ernest Jones'un belirttiği gibi bu mektup bizi Martha'nın bir fikri olmaya hakkı olduğunu, ama bunun tek koşulunun da müstakbel kocasının fikrine benzer olması olduğunu düşünmeye yöneltmektedir. Freud, mektuplarında, kendisinin "zorbaca" davrandığını kabul eder.

lıkları boyunca Martha'ya yazdıklarında haberci bir şey vardı. Altı çocuk yetiştirmek ve evi çekip çevirmek Martha'yı erkenden tüketti; kocasına çok sadık olan Martha, sürekli lekeleri temizlemekle ve tozu süpürmekle uğraşan aşırı titiz bir ev kadınıydı. Yanlarına yaşamaya gelen kız kardeşi Minna'nın tersine, Martha kocasına büyük bir entelektüel destek olamadı. Freud ile eşi arasındaki cinsel ilişkiler erkenden, kuşkusuz ki 40 yaşına doğru kesildi – bütün tanıklıklar bu konuda hemfikirdir. Paul Roazen, Freud'un gücünün doğum önleyici kullanmayı reddedişinden ve Martha'nın kolaylıkla hamile kalışından etkilendiğini belirtir... Freud ile Martha çifti, burjuva ve saygın bir çiftti. Bu çift, yüzyıl başında geçerli normlara gayet uygundu.

"Bizim evde kimse sinirden söz etmez," demeyi âdet edinmişti Martha. Martha'ya göre bütün kadınlar gençliklerinde biraz deliydi; ama bu durumun menapozdan sonra düzeldiği kanısındaydı. Kocası gibi o da zihinsel rahatsızlıklar karşısında dehşete kapılıyordu. Bu noktada, Freud'un Max Halberstadt'a yazdığı ve kızı Sophie'nin nişanından söz ettiği mektubu okurken gülümsememek mümkün değildir: "Karımla gerçekten iyi anlaşıyorum ve özellikle ona sayısız asil niteliğinden dolayı, gayet başarılı çocuklarımızdan dolayı, ayrıca normalden asla fazla şaşmadığından ve sık sık hastalanmadığından dolayı minnetarım."

Sosyolog Robert Castel'in gözlemlediği gibi Freud, yaşadığı dönemde kadınlarla ilgili ne kadar önyargı varsa hepsini hiç kompleksiz benimsedi (ve bu önyargıları evliliğinde somutlaştırdı). Psikolojinin prestijleri sayesinde belki de kadınları cezalandırmaktan kaçınabilirdi, ancak *Psikana-*

liz Üzerine Yeni Konferanslar'da (1933) şunu ileri sürer: "Kadının üst düzey bir adalet duygusuna sahip olmadığını itiraf etmek gerekir; ruhsallığında arzunun başat olmasına bağlı olabilir bu." Ya da: "Analizler sırasında sürekli yeniden hissedilen bir izlenimin üzerinden sessizce geçemem. Yaklaşık 30 yaşındaki bir erkek, genç, tamamlanmamış, hâlâ gelişmeye müsait biridir. Aynı yaştaki bir kadında ise, sabit, hareketsiz olarak görülen şey bizi ürkütür: mutlak konumlar benimsemiş olan libidosu artık değişmeye müsait gözükmemektedir."

Kadın düşmanı bir Freud'un örnekleri eksik değildir. Bununla birlikte, bu tavırlarını gerici, basmakalıp fikirler olarak görmek yanlış olur. Psikolojik "açıl susam açıl"ını "penis arzusu"nda gördüğü bu eksik varlık imgesinden tamamen farklı bir kadın imgesini Freud'un 1913 tarihli bir makale olan "Narsisizme Giriş"in uzun bir bölümünde geliştirdiğini, örneğin Sarah Kofman[10] kusursuzca göstermiştir. Gerçekten de, muhtemelen Lou Andreas-Salomé'den esinlenen bu yazıda Freud, kadını muammalı kılan şeyin herhangi bir "doğuştan kusurluluk" olmadığını, tam tersine narsisistik kendine yeterliliği olduğunu ileri sürer; erkeğin kadında imrendiği ve aradığı şey bu kökensel narsisizmdir. Freud kadını çocukla, kediyle, büyük av hayvanlarıyla, edebiyatta temsil edilen büyük canilerle ve en sevdiği şahsiyet olan mizahçıyla karşılaştırmakta hiç tereddüt etmez. Nietzsche'ci esinli, pek de sıradan olmayan bu karşılaştırmalar, pek sık bağlandığı "cinsi latif"in değersiz gösterilmesiyle çelişir.

10) Sarah Kofman, *L'énigme de la femme*, Éd. Galilée, 1980.

Freud'un, kadın cinselliğinden söz ederken, gözlük yerine hayalarını takıp bakmakla suçlandığı olmuştur. Ne var ki, önümüze koyduğu kadın imgesi karamsar olsa da, kendi gerici anlayışının, hatta kadınlık durumunun üzerindedir.

IV. Bölüm

DOKTOR

> "Bana aşağılık ve iğrenç gelecek, daha yakından tanıdığımda da insanca bir sempati esinlemekten yoksun gözüken birindeki histerinin psişik mekanizmasını ayrıntılarıyla incelerken kendimi hayal edemiyorum. Tam tersine, herhangi bir diyabetliyi ya da romatizmalı birini kişiliğinden çekinmeden tedavi edebilirim."
>
> S. Freud

Geleneksel olarak, Freudcu teori üzerine her açıklama Anna O.'nun hikâyesiyle başlar. Bu vaka Joseph Breuer tarafından, Sigmund Freud'le birlikte imzaladıkları *Histeri Üzerine İncelemeler*'de (1895) anlatılmıştır. 1909 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Clark University'deki konferansına Freud şu açıklamayla başladı: "Psikanalizi dünyaya getirme şerefi –eğer böyle bir şeref varsa– bana ait

değildir. Psikanalizin ilk oluşumuna ben katılmadım. Ben henüz öğrenciydim, son sınavlarıma hazırlanmakla meşguldüm ki, Dr Joseph Breuer bu yöntemi ilk kez histerik bir genç kızın tedavisine uyguladı (bu ta 1880-1882 yıllarına uzanır..." Bu açıklama bir tür *captatio benevolentiae*, sahte bir tevazu işareti, bilinçdışının analizine henüz alışkın olmayan bir kitlenin saldırganlığını başkasına yöneltmenin bir yolu görülebilir. İleriki yıllarda Freud kendi meziyetinden daha emin görünecektir.

Bununla birlikte, 1909'da söylediği şey kesinlikle doğrudur ve harfiyen ele alınmalıdır.

Anna O. Vakası. – Dr. Breuer, Aralık 1880 başında Anna O.'nun ailesiyle ilk kez görüştüğünde, genç hastasıyla birlikte yeni bir tedavi biçimi yaratacağı ve Freud'un teşvikiyle de bunun psikanaliz olarak adlandırılacağı elbette aklından geçmiyordu. Kırkına yaklaşan Dr. Breuer Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun en iyi doktorlarından biri olarak kabul görmüştü. Bununla birlikte, Anna O.'nun son derece zengin ve çeşitli semptomlarının ortaya koyduğu ardışık muammaları çözebilecek donanımda değildi.

Gerçekten de, uygulamanın başından itibaren çok sayıda semptom kısa sürede ortaya çıktı: görme bozuklukları, felç durumları, kasılmalar, deri duyumsuzlaşmaları ve bunlara eşlik eden –duvarların yıkılması gibi– akıldışı korkular ve –yılan görme şeklindeki– kaygı verici sanrılar. Bunun dışında, Anna O. dilsiz kalmadığı durumlarda, birçok dilden oluşan ve dilbilgisi kurallarına uymayan bir jargonla kendini ifade ediyordu – çünkü ana dilini tamamen unutmuştu.

Breuer'in gözlemine göre kişiliği ikiye bölünmüştü: biri "normal", hüzünlü ve kaygılı; diğeri, "kötü", kaba, ajite ve yıkıcı. "Bilincinin tamamen yerinde olduğu durumlarda, beynindeki karanlıklardan şikâyet ediyor, düşünemediğini, kör ve sağır olduğunu, iki 'ben'i bulunduğunu, birinin doğru ben olduğunu, ötekinin, kötü olanın ise onu kötü davranmaya ittiğini söylüyordu," diye yazar Breuer.

Akşamüzerine doğru bulutlar (*clouds*) diye adlandırdığı şey, yani kolaylıkla hipnotize olabildiği bir uyuşukluk hali ortaya çıkıyordu. Böylesi dönemlerde Breuer onu ziyaret etmeyi alışkanlık haline getirmişti; ona hayallerini, kaygılarını, endişelerini anlatıyordu. Belki hayatında ilk kez birine duygularını ifade edebiliyordu. Anna O. 1 Nisan 1881'de nihayet yatağından kalkabildi ve yardım almadan odasında dolaşabildi.

Yine de, birkaç gün sonra, durumu belirgin biçimde iyileşmişken, babasının ölüm haberini aldı. İki günlük derin bitkinlikten sonra, yanlış tanımalar ve olumsuz sanrılarla birlikte görme rahatsızlıkları yeniden baş gösterdi: Anna O. kendi önünde duran bazı kişileri göremiyordu. Ya da, Breuer'in yazdığı gibi, "insanlar ona herhangi bir ilişkisi olmayan balmumundan figürler gibi görünüyordu"; daima tanıdığı tek kişinin kendisi olduğunu belirtmeyi de ihmal etmiyordu. Üstelik anoreksisi de olan Anna O. yalnızca Breuer'in beslemesine izin veriyordu. Durumunun şiddetlenmesinden endişelenen annesi ona bir danışman psikiyatr çağırdı; son derece ünlü Dr. Krafft-Ebing'di çağrılan. Anna O. onun varlığının farkına bile varmadı. Bunun üzerine Krafft-Ebing sigarasının dumanını yüzüne

üfledi. Odadaki yabancıyı aniden fark eden Anna O. cansız bir halde yığıldı kaldı. "Ardından," diye not eder Breuer, "kısa bir sinir krizi geçirdi, peşi sıra şiddetli bir kaygı krizi geldi ki bunu yatıştırmakta zorlandım." Krafft-Ebing'in ne teşhisinin ne de yorumlarının sözü edilmektedir.

Kendini öldürmekle tehdit ettiğinden, istememesine rağmen, 7 Haziran 1881'de ailesinin Viyana yakınlarındaki bir kır evine götürüldü. Üç gün uykusuz kaldıktan, tam bir oruç tuttuktan ve intihara teşebbüs ettikten sonra, sonunda sakinleşti. Breuer onu düzenli olarak ziyaret ediyordu; sonunda, onu hipnotize ettiği ve yalnızca konuşmasına izin verdiği seanslar sayesinde belli bir denge bulmasını sağladığı kanısına vardı. Hasta bakıcısının yemek yedirmesini kabul etti; akşamları ise kloral denen bir uyuşturucudan oldukça yüksek dozlarda alıyordu. Breuer şunu yazar: "Bu tedaviye gayet uygun düşen, ciddi *talking cure* (konuşma kürü) adını ve alaycı bir ad olarak *chimney sweeping*'i (baca temizleme) adını vermişti." Konuştuktan sonra tüm inatçılığını ve tüm "enerjisi"ni yitirdiğini biliyordu. Bu "temizleme anlatısı"nı Breuer ve Freud, daha sonra, "katharsis" ya da "tutkuların söktürülmesi" olarak adlandırdılar: psikanalizin yolu açılıyordu.

Gerçekten de, Freud'un saptadığı gibi, böyle bir ruh "temizliği", her zaman yeniden doğan zihinsel bulanıklığı anlık olarak uzaklaştırmaktan çok daha fazlasını yapıyordu. Marazi semptomlar, bir kez yeniden yaşanıp dışsallaştığında yok oluyordu. Örneğin, 1881'in kavurucu yazı boyunca Anna O., nedenini açıklayamadığı bir halde, aniden su içemez oldu. Altı hafta sonra, hipnoz etkisi altındayken Breuer'e, tiksintisini gayet belirgin kılan işaretlerle, nefret

ettiği İngiliz eşlikçi kadınının küçük köpeğine bir bardaktan su içirmiş olduğunu anlatmayı başardı. Nezaket gereği Anna bir şey dememişti. Anlatısı sona erdiğinde, o zamana dek bastırdığı öfkesi şiddetle kendini gösterdi. Sonra su istedi, büyük miktarda suyu güçlük çekmeden içti ve bardak dudaklarındayken hipnoz durumundan çıktı; bundan sonra fobisi bir daha hiç kendini göstermedi.

Freud *Psikanaliz Üzerine Beş Ders*'te bu deney üzerinde bir an durmayı önerir: "Bu türden histerik bir semptomu henüz kimse yok etmemişti ve nedenlerinin kavranışına bu denli derinden nüfuz etmemişti (...); Breuer aşağı yukarı her durumdaki semptomların, deyim yerindeyse, duygusal deneyimlerin bir tür kalıntısı olduklarını saptamıştı. Bu nedenle biz daha sonra *psişik travmalar* olarak adlandırdık."

Anna O.'nun durumundaki iyileşmeyi, semptomlarını Breuer'e bağışladığı hipotezini ileri sürerek anlamak da mümkündür. Breuer, genç hastasının ona yönelttiği sevgi dolu duygulardan kuşkulanmaktan uzaktı; bir tür aşk ilişkisinin onlar arasında oluşabileceği fikri ona tamamen yabancıydı. Kocası ile Anna arasındaki bağın gizli anlamını ancak Bayan Breuer'in kadınsı kavrayışı anlayabilirdi. Eşinin kıskançlık ifadeleri karşısında, Bay Breuer, tedaviye son verme kararı almıştı ki, son seansı izleyen akşam, acilen Pappenheim ailesine çağrıldı. Anna O.'yu histerik bir doğum sancısı çekerken buldu; fark edilmeden ağır ağır gelişmiş bulunan sinirsel bir hamileliğin mantıksal sonucuydu bu. Durumu açıkça anlayınca derhal kaçtı ve ertesi gün, eşiyle birlikte Viyana'yı terk edip Venedik'te ikinci bir balayı geçirdiler.

Stefan Zweig'a yazdığı bir mektupta Freud bu olay hakkında şunu söyler: "O dönemde Breuer 'Annelerin Kapısı'nı (*Faust*'tan alınma; derinlik araştırmasına referans) açabilecek anahtarı elinde tutuyordu, ama elinden düşürdü. Tüm önemli entelektüel yeteneklerine rağmen, onun doğasında Faustvari hiçbir şey yoktur."

Breuer'in görüşü. – Breuer'in kendisi Anna'nın bilinçdışı güdülenimlerini dâhice ortaya çıkarışı konusunda pek az şey söylemiştir. *Mercure de France*'da, pek de fark edilmeyen küçük bir notun bu konuda bizi aydınlatması için 1964'e kadar beklemek gerekti. Bu, Breuer'in Vaudois'lı meslektaşı Dr. Auguste Forel'e gönderdiği 21 Kasım 1907 tarihli mektubun bir kopyasıydı. E. H. Ackernecht'in giriş yazısından öğrendiğimize göre, bu belge Zürih Üniversitesi'nin Tıp Tarihi koleksiyonuna aittir. Bu mektup Breuer'de "o âna dek gösterilenden daha fazla dikkat hak eden önemli bir kişilik"[1] ortaya çıkartır.

"Anna O. adı altında tanımladığım vakayı yaşadım," der Breuer. "Benim meziyetim, esasen burada istisnai olan her şeyi, bilimin gelişiminde tesadüfen görebildiğim her şeyi kabul etmek oldu; tek yaptığım, bu duruma karşı sadık ve sabırlı bir dikkat göstermek oldu, karşıma çıkmış olan bu önemli gerçeklikten beni önyargılarla uzaklaştıracak şeylere sapmadım. Buradan çok şey öğrendim, bilimsel açıdan çok değerli şeyler.

"Anna O. vakasından doğrudan kaynaklanan her şey bana aittir: yani normal tepkiden sapmış duyumsal tasarı-

1) *Mercure de France*, Paris, Ekim 1964, s. 309-312.

mın nedenbilimsel anlamı; artık yabancı bir psişik cisim olarak hareket eden tasarım; 'tutma histerisi'; histerinin doğuşunda hipnoid durumların önemi; analitik terapi. Tamamen Freud'a ait olan şey ise 'duyumsal uyarının yön değiştirmesi', 'savunma nevrozu' doktrinidir ve psişe'nin bölünmesinin (ikili bilinç) kaynaklandığı, 'bilince erişemeyen' tasarımlar kompleksinin oluşturulmasında 'savunma'nın taşıdığı büyük önemdir...

"Freud'la birlikte, cinselliğin rolünün büyüyen önemini gözlemleyebildim ve bunun bu hasta için doğal bir eğilimden kaynaklanmadığını, ama büyük ölçüde beklenmedik olan ve tıbbi deneyimle saptadığımız şeyin sonucu olduğunu ileri sürebilirim. Freud, mutlak ve tekelci ifadelerden hoşlanan bir insandır; bu onun psişik bir ihtiyacıdır, bence bu durum aşırı genellemelere yol açıyor. *Burjuvazinin ayağını kaydırma*[2] zevki de buna eklenebilir. Ama esasen, fikirler basitçe deneyimden kaynaklanır, öteye giden şey ise, tüm evrimi yöneten sarkaç salınım yasasına cevap vermekten başka bir şey yapmaz.

"Vaktiyle tüm histeriye cinsel gözüyle bakılıyordu; daha sonra, hastalara tanı koyarken cinsellikten en ufak bir imada bulunursak hastalarımıza küfür ediyormuşuz gibi gelmeye başladı bize. Olayların daha açık seçik olduğu, gerçekliğin de daha aşikâr bir hal aldığı günümüzde ise rakkas diğer yöne gidiyor. Tüm psikanalizin doğduğu hücre olan Anna O. vakası, cinsel temel olmadan bir histerinin doğabileceğini, gelişip çözümlenebileceğini kanıtlamaktadır."

2) Metinde Fransızca.

Cinsellik ve bastırma. – Freud, çocuk cinselliğine vurgu yapmadan önce, hastalarının maruz kaldığı travmalar üzerinde durmuştur. Freud, hastalarının çocukluklarında, cinselliklerinin henüz uyanmadığı bir yaşta cinsel baştan çıkarılmanın gerçek kışkırtmalarıyla travma geçirmiş olduklarına inanıyordu. Travmanın anısının ancak buluğ çağında patojenleştiği kanısındadır. Oidipus kompleksinin ve çocukluktaki cinsel fantazmaların keşfi, bu ilk teorik yapıyı değiştirecektir. Ama, *Histeri Üzerine Çalışmalar*'dan itibaren, bastırmanın çekirdeğini oluşturan "bağdaşmaz" anıların cinsel anılar olduğu klinik olarak kabul edilmiştir.

Nevrozların nedenini cinsellik olarak gören teorinin karşısında genel bir düşmanlığın ortaya çıktığı dönemde Freud, dostu Joseph Breuer'in, ustası Jean-Marie Charcot'nun ve Viyana'nın en ünlü jinekologlarından biri olan Chrobak'ın bu yola girdiklerini hatırlamaktadır. Breuer, bir hastasının durumunu "yatak odası sırları"yla açıklamıştı. Charcot, benzer bir durumda, "Ama bu vakalarda karşımıza hep genital organlar, hep genital organlar çıkıyor!" demiştir. Ve daha dobra olan Chrobak, bir histeriğe etkili olabilecek tek buyruğun verilemeyecek buyruk olduğunu belirtmişti: "*Penis normalis*, penisinizi yenileyin!..." Daha sonra kendilerine sorulduğunda (ölmüş olan Charcot hariç), böyle sözler ettiklerini inkâr ettiler.

1895 Mayıs'ının ortasında çıkan *Histeri Üzerine İncelemeler*, özellikle Viyana tıp çevrelerince hoş karşılanmadı. Ama İsviçreli ünlü psikiyatr Eugène Bleuler'in yanısıra Pierre Janet'nin de coşkulu tepkilerine yol açtı. Janet şunu yazdı: "Eski keşiflerimin sonuçlarının yakın dönemde Breuer ve

Freud gibi iki Alman araştırmacı tarafından doğrulanmış olduğunu saptamaktan mutluyum."

İlginç makaleler arasında, kavrayış gücü bakımından, 2 Aralık 1895'te *Neue Freie Presse*'te "Ruh Cerrahisi" başlığıyla yayımlanmış makaleyi saymak gerekir. Makaleyi yazan şair ve tiyatro eleştirmeni Baron Alfred von Berger şu önemli kehâneti ifade etti: "İnsan kişiliğinin en derinlerine gömülü sırlara günün birinde erişmenin mümkün olacağını belli belirsiz hissediyoruz." Teorinin kendisi, diye saptıyordu, şairlerin kullandıkları türden bir psikolojiden başkası değildir aslında. Freud'u şaşkınlığa düşüren bu övgü aleyhine de dönebilirdi, çünkü Freud'un kendisi bilim tarafında durmaya çalışıyordu.

Jacques Le Rider'in haklı olarak hatırlattığı gibi,[3] çok sayıda yazar, *Histeri Üzerine İncelemeler*'den çok önce, histeri ile cinsellik arasındaki ilişkileri göstermişlerdi: Goncourt Kardeşler (Charcot'dan esinlenerek) *Germinie Lacerteux*'de (1864); August Strindberg, Viyana'daki *Neue Freie Presse*'te yayımlanacak "Cadı" adlı hikâyesinde; Arthur Schnitzler ve çok sayıda başka Viyanalı yazar o dönemde Breuer ile Freud'un fikirlerinin görüldüğü romanlaştırılmış klinik incelemeler önermişlerdi.

Bilimin prestiji. – Doğruyu söylemek gerekirse, *Belle Époque* dönemi Viyana'sını inceleyen herhangi biri için en çarpıcı şeylerden biri, cinselliğin bu ölçüde her yerde hazır

3) Jacques Le Rider, Freud et la littérature, *Histoire de la psychanalyse*, c. 1, Éd. Hachette, 1982.

ve nazır olduğunu görmektir. Freud'un karşılaştığı çok sert direnişler, ele aldığı konulardan çok, bunları Doktorlar Cemiyeti ve üniversite denen burjuva tutuculuğunun kalesine kabul ettirmek istemesinde yatmaktadır (aynı zamanda kendini de kabul ettirmek istemektedir). İşin tuhafı, Freud, kendisi gibi, dönemlerinin toplumsal imgelemini mitten arındırmaya ve burjuva tabuları yıkmaya kalkışmış olan sanatçı, yazar ve filozoflardan sürekli uzak durdu. Bu durum, kendisinin de birçok açıdan sıkı bir burjuva, saygın bir aile babası olmasıyla, cinsellik ve yol açabileceği aşırılıklar karşısında kaygılı olmasıyla açıklanabilir.

Freud "bilim insanı" kimliğine her zaman çok önem verdi. Bilim insanının ve özellikle doktorun rol ve prestijinden vazgeçmeyi asla düşünmedi, ancak psikanalizin tam anlamıyla psikolojiye dahil olduğunu da kabul ediyordu. Freud'la aynı formasyona sahip olan Viyanalı psikiyatr Arthur Schnitzler tıptan vazgeçip kendini sanat ve edebiyata vermişti. Schnitzler'e hayran olan Freud asla onunla karşılaşmaya çalışmadı. Bununla birlikte 1922 yılında ona gönderdiği bir mektupta şunu açıkça söyledi: "Aslında niçin sizinle karşılaşmaya ve konuşmaya hiç çalışmadım dersiniz (...). Size bir itirafta bulunacağım, beni düşünerek bunu gizli tutmanızı ve dostla da düşmanla da bunu paylaşmamanızı sizden rica ediyorum (...). Kendi ikizimle karşılaşmaktan duyduğum bir tür kaygıyla sizden uzak durdum sanıyorum. Sizin muhteşem yaratılarınız içine daldığımda, şiirsel görünümün ardında, kendime ait olduğunu bildiğim hipotez ve sonuçları bulduğuma hep inanmışımdır (...). Bilinçdışının hakikatlerine, insanın itkisel doğasının hakikatlerine olan

duyarlılığınız, düşüncelerinizin aşk ve ölüm kutupsallığı üzerinde durması, tüm bunlar bende tuhaf bir tanışıklık duygusu uyandırıyor..."

Freud'un karşılaşmaktan çekindiği bu ikiz, bu "psişik ikiz kardeş", hem *yazar* hem de *sanatçı* olan Freud imgesi değil midir? Asla tam anlamıyla üstlenmeye cesaret edemediği daimi bir teşebbüs değil midir? Bu açıdan, nispeten az sayıda olan şiir, hikâye ve tiyatro oyunlarını başyapıt kabul ettiği bir diğer Yahudi yazar olan Richard Beer-Hofmann'a bağlanmak için de yaşamının sonunu beklemesi anlamlıdır.

Psikiyatra verilen yeni rol. – Freud'un tıbba temel katkısı nedir? Thomas Szasz, *L'éthique de la psychanalyse*[4] [Psikanaliz Etiği] adlı eserinde bunun psikiyatr açısından yeni bir rol yaratmak olduğunu ileri sürer: hastanın temsilcisi rolü. Gerçekten de, o zamana dek psikiyatrlara geniş ölçüde kabul görmüş iki işlev yükleniyordu. Birincisi toplum adına eyleyen birinin işlevidir: (devletin) psikiyatri hastaneleri doktoru, hastasını tedavi ediyor gibi görünürken, aslında toplumu korur. İkincisi herkesin ve hiç kimsenin hizmetinde olmaktır: hasta ile aile arasındaki, hasta ile işveren arasındaki türden çatışmaların bir hakemidir. Böyle bir psikiyatr parasını kim öderse ona "bağlı"dır. Freud bu iki rolü de reddetti ve bu rollerin yerine bir yenisini ikâme etmesi, kuşkusuz ki, sözde akıl hastasıyla ikili anlamda özdeşleştiği içindi. Acı çeken –ve çoğunlukla kurban olduğu için acı çeken– kişide Freud, ezilen ve nevrozlu Yahudi olarak, ketlemelerin kurbanı olarak ken-

4) Éd. Payot, 1975.

dini görüyordu. Üstelik, İmparator François-Josef'in muzaffer Viyana'sında, akıl hastaları gibi arzulanmayan insanlarla bir Yahudi dışında kim özdeşlik kurabilirdi? Bu olumsuz ama kesinlikle belirleyici anlamda Freud, her şeye rağmen, psikanalizi Viyana'da keşfetmek zorundaydı.

Freud yalnızca tıp için yeni bir rol icat etmekle kalmadı, yeni bir tavır da icat etti: hastayı *dinleme* ve semptomlarının anlamını araştırma. Semptomlar, Freud'cu perspektifte, bir hastalığın imleri olmadığı gibi, kendini yalnızca bu semptomlarla ifade edebilen bir kişinin yorumlanacak mesajı da değildir. Sağlıklı zekâya sahip insan ile akıl hastası arasında bir yapı farkı ortaya koymaya çalışan, organizmayı temel alan tüm bir bilimsel psikiyatrinin karşısında, Freud, deliliği insanın kaderine bağlar ve zihinsel sağlığın nerede başlayıp nerede bittiğinin tam olarak bilinmediği bir süreklilikten söz eder.

Freud, sanatın, dinin ve felsefenin büyük toplumsal üretimleriyle nevrozlar arasındaki çarpıcı ve derin benzerlikleri de gösterdi. "Neredeyse şu bile söylenebilir," diye yazar *Totem ve Tabu*'da, "bir histeri deforme olmuş bir sanat eseridir, takınaklı bir nevroz deforme olmuş bir dindir ve paranoyak bir taşkınlık ise deforme olmuş felsefi bir sistemdir."

Cinsel ahlak. – Freud'a sık sık yöneltilen ancak asla doğrulanamamış bir eleştiri, hastalarının yaşamlarının toplumsal yanlarını ihmal etmekti. Oysa, daha 1905 yılında yapmış olduğu bir analize dair ilk eksiksiz tutanağında şunu okuruz: "Psikanalizin malzemesini oluşturan şeylerin doğası nedeniyle, gözlemlerimizde bedensel verilere ve marazi semptomlara olduğu kadar hastaların içinde bulundukları

tamamen insani ve toplumsal koşullara da dikkat etmemiz gerekir." Bu çözümlerin hepsi bireyin psikolojisine dayanır; ama bir bireyin her veçhesinin aslında toplumsal olduğunu bize herkesten çok öğreten Freud'dur.

1908 yılında Freud *Uygarlaşmış Dünyanın Cinsel Ahlakı ve Modern Zamanların Nervozluluğu*'nu yayımlar. Bu metinde döneminin cinsel ahlakını şiddetle eleştirir ve bu kusurlara karşı bir çare olarak monogamiyi önerir. Freud –diye belirtir E. Jones– ayrıntılarını belirtmenin kendi yetki alanında olmadığını kabul etse de, elbette ki bu alanda devrimci dönüşümlerden yanaydı. Özellikle, geçmişte uygarlığın amaçlarına fazlasıyla enerji sağlamış olan cinsellik alanındaki toplumsal kısıtlamaların şu an için sınırlarına varmış olmasından ve bu kısıtlamaların sorumlu oldukları büyük miktardaki nevrotik savurganlık nedeniyle gerçekte bu amaçları tehlikeye atmasından çekiniyordu.

Freud, kişisel olarak onu ilgilendirdiği noktada, 8 Temmuz 1915'te James J. Putnam'a şunu yazdı: "Toplumun –ve en üst düzeyde, (püriten) Amerikan toplumunun– tanımladığı haliyle cinsel ahlak bana son derece aşağılık gelmektedir. Ben, kendi açımdan böyle bir özgürlükten çok az yararlanmış olsam bile, çok daha özgür bir cinsel yaşamdan yanayım."

Hastalarının gözüyle Freud. – Bu bölümü Freud'un hastalarından bize kalmış çeşitli tanıklıklarla kapatalım.[5] Bu hastaları, cumartesi dahil, haftanın her günü bir saat kabul

5) Bu noktada Alain de Mijolla'nın incelemesine gönderme yapalım: Débuts de psychanalyse au temps de Freud, *Histoire de la psychanalyse*, c. I, Éd. Hachette, 1982.

ettiğini biliyoruz. Ücret konularının açık açık, hatta belli bir sertlikle ele alındığı birkaç ön konuşmanın ardından, analizden geçecek kişi sedire uzanıyordu. Freud'un hastalarından birine açıkladığı gibi: "Konum bir rahatlık sorunudur, ama bir nokta temel önemdedir: analiz edilen kişi analistin yüzünü görmemelidir. Yoksa analistin yüzünden etkilenebilirdi."

Bir diğer temel nokta: Hastanın boyun eğmek zorunda olduğu serbest çağrışım (her şeyi söyleme) kuralı. Bu kuralın karşılığı terapi uygulayanın iyi niyetli yansızlığıdır.

Bazı hastalarının tanımladığı Freud portreleri sayesinde Usta'nın imgesini daha iyi belirleyebiliriz. Örneğin, daha ilk karşılaşmalarında, Sergey Pankijeff (Kurtlu Adam) Freud'dan olumlu anlamda etkilenmişti. Freud'un en fazla hangi özelliklerinden etkilendiğini ve ona derhal güven duymasını sağlayanın ne olduğunu not defterlerinde belirtmişti: 50 yaşını biraz geçmiş, orta boylu, sağlığı mükemmel gözüküyor, zarif ama geleneksel giyimli, kendinden emin ve son derece serinkanlı bir insanı ortaya çıkartan sade tavırlar; zeki gözler, bakışları delici olsa da rahatsız etmiyor. Bu gözlemler bir hastanınkinden çok, en deneyimli kişiyle birlikte bilinmeyen bir toprağı, bilinçdışını keşfe çıkmış genç bir meslektaşın gözlemleri gibidir.

Freud'a 1904 yılında rastlamış olan şair Bruno Goetz'in izlenimleri de benzerdir: "Benim karşıma geldi, elimi sıktı, uzanmamı rica etti ve beni dikkatle inceledi. Olağanüstü iyi niyetli, sıcak gözlerine bakıyordum. Çok şey bildiğini insana düşündürten bir melankoli yansıyordu gözlerinden. Aynı zamanda, sanki bir el alnıma hızla değmiş gibi bir his edindim –acılarım sanki silinmişti. Oh, dedim kendi

kendime, işte Hint'te rastlanabilecek türden bir şifacı. Yönteme falan ihtiyacı yok, Abrakadabra diyebilir ve insan yüreğinin hafiflediğini, neredeyse sapasağlam olduğunu hissedebilir. Azizim, o tam bir doktor ya da ben hiçbir şeyden anlamıyorum! Böyle bir adam hiç görmedim. Ona karşı anında sınırsız bir güven duydum."

Son bir tanıklık: 2 Mart 1933, Amerikalı kadın şair Hilda Doolittle –o dönemde 47 yaşındaydı, Freud ise ondan otuz yaş büyüktü– "Profesör" olarak söz etmekten hiç çekinmediği bu kişiyle "çalışma"ya başladı. Yaklaşık dört ay boyunca haftada bir saat. Analiz İngilizce yapıldı, H. D. (kitaplarını böyle imzalıyordu) Freud'un hiç aksansız İngilizce konuştuğunu belirtir. Aktarım derhal olumlu etkisini gösterdi; ilk seanstan sonraki notlarında Hilda şunları yazdı: "Sigmund Freud, etrafı Yunan, Mısır ve Çin hazinelerinden bedelsiz bir koleksiyonla çevrili bir müze konservatörüne benziyor; D. H. Lawrence gibi, yaşlanmış ama olgun, içe işleyen bir kavrayış sahibi. Elleri hassas ve nazik. Bir ruh ebesi o. Ruhun ta kendisi."

V. Bölüm

LİDER

"Psikanalizin analistleri daha iyi, daha saygın kılamamış olması, karakter oluşumuna katkıda bulunmaması, benim için bir hayal kırıklığı olarak kaldı. Bunu ummakta muhtemelen haksızmışım."

S. Freud
(James J. Putnam'a mektup,
13 Kasım 1913)

Freud ve Fliess. – *Düşlerin Yorumu*'nun (1900) yayımlanmasından önceki yıllarda, Freud, yaşça kendinden iki yaş küçük olan Berlinli genç kulak-burun-boğaz uzmanı Wilhelm Fliess'e sıkı sıkıya bağlandı. Fliess 1897 yılında Viyana'da, "Burun ile Kadın Üreme Organları Arasındaki İlişkiler"i ele alan tuhaf bir eser yayımlamıştı. Bu eserde insanın biseksüel karakterini; dişi bileşenler için yirmi sekiz, erkek bileşenler için yirmi üç günlük olan ve kimsenin kaçamayacağı biyolojik döngüleri kanıtlama iddiasındaydı. Gezegenlerin hareke-

tiyle sıkı bağ içinde bulunan bu "döngüler", ölümümüze dek gelişimimizin tüm evrelerini belirliyordu.

Fliess'in teorileri bilim tarihindeki tuhaflıklar bahsinde ele alınsa da, buna karşılık, Freud'un on yılı aşkın süre boyunca ona yönelik tutkulu dostluk ve hayranlığı psikanalistlerin kafasını sürekli meşgul etmiştir. Onu "öteki ben" olarak kabul etmiyor muydu? Mektuplaşmasında onu "biyolojinin Kepler'i" olarak nitelememiş miydi? Bu türden yolunu şaşırmalar ve ilişkilerinin içler acısı bir sonla noktalanması kâh Freud'un gizli homoseksüel eğilimlerine atfedilir, kâh otoanalizine.

Fliess'in bilimsel hayallerine gelince, doğa bilimlerini altüst etmiş olmasalar da, yazgıları tuhaf olmuştur: Gerçekte, burnun cinsel sembolizmi, her psikanalistin bildiği bir yer değiştirme tipi olarak kalmıştır; keza "dönemsellik" de Freud'cu psikolojide "tekrarın otomatikliği"yle birlikte bir rol oynamıştır. İki adam arasındaki kopuşa damgasını vurmuş olan ve öncelikli karanlık ve uğursuz tartışmalarının konusu olan biseksüalite teorisine gelince, Freud bu teoriden asla vazgeçmedi. Bilimsel bir çılgınlığın bilinçdışının bilimini beslemiş olması, psikanalizin kökenindeki paradoksların en önemsizi değildir.

İlk halka. – 1900 yılında Freud Genel Hastane'nin psikiyatri kliniğinde konferanslar verdi. Pek rağbet görmeyen bu konferanslar az sayıdaki dinleyiciyi bağlamayı başarıyordu. Bu dinleyiciler arasında bulunan yazar ve doktor Fritz Wittels, Freud'un, geleneksel psikolojinin yetersizliklerinden söz ederken bir gün Ariosto'nun *Orlando*

Furioso'sundan bir bölümü anlatışını aktarır. Bu bölümde, savaş meydanında başı kesilen bir devin savaşmaya devam ederken, bir yandan da başına geleni açıklamakla meşgul olduğu görülür. Freud akademik psikoloji yanlılarını bu savaşçıya benzetir: "[Akademik psikolojinin] benim düş üzerine teorimle öldürüldüğünü, ama bu durumun farkında olmayıp sürekli öğretildiğini düşünmekten kaçınamayız."

Freud kendi çalışmalarının devrimci niteliğinin bilincinde olmanın yanı sıra, bunları sunma sanatında da çok başarı göstermişti. Not almadan konuşuyor, en karmaşık şeyleri daima en basit şekilde söylemeye çalışıyordu.

Başlangıçta daha mütevazı bir şekilde Çarşamba Günleri Psikoloji Cemiyeti olarak adlandırılan Viyana Psikanalitik Cemiyeti'nin kuruluşu, Freud'un 1902'de Viyanalı dört doktora (Adler, Kahane, Reitler ve Steckel) kendi çalışmalarını tartışmak için çarşamba akşamları kendi evinde haftalık bir toplantı önermek üzere posta kartı göndermesiyle başlar. Başka araştırmacılar, özellikle Federn, Sachs, Hitschmann ve Ferenczi de yavaş yavaş gruba katılınca, Freud, tartışmalara gerçek bir ilgi olduğunu saptayarak, esas görevi oturum tutanağı tutmak olan bir sekreter görevlendirdi. O dönemde parlak ve yoksul bir öğrenci olan bu sekreter en yaratıcı psikanalistlerden biri olup çıkacaktır. Otto Rank'tır bu. *Minutes de la Société psychanalytique de Vienne*'i[1] [Viyana Psikanalitik Cemiyeti Ana Metinleri] ona borçluyuz. 1908 yılında Cemiyetin 22 üyesi vardı, ama toplantılarda ondan fazla kişi görmek pek alışıldık bir durum değildi.

1) Éd. Gallimard.

Freud tartışmaların "bilimsel" karakterini sürdürmeye çabalıyordu, ama tartışmalar genellikle tilmizlerin birbirine karşı zehir kustuğu bir üslup ediniyordu. Bu konuda, 18 Aralık 1907 tarihli seansa tanık olmuş aklı başında bir Berlinli psikanalist olan Karl Abraham'ın yargısını aktaralım:

"Viyanalı meslektaşlara karşı pek sıcak duygularım yok... O, (Freud), diğerlerinden oldukça ileri. Sadger bir Talmud öğrencisi gibi: Ustanın buyurduğu bütün kuralları Ortodoks bir Yahudi kesinliğiyle yorumlayıp uyguluyor. Gruptan doktorlar arasında bende en iyi izlenim bırakan Dr. Federn'dir. Steckel yüzeysel biri, Adler'in bir ânı diğerine uymuyor, Wittels ağzı kalabalığın teki, diğerleri silik kişiler. Genç Rank çok zeki gözüküyor, Dr. Graf da öyle."

Freud gibi, ilk psikanalistler de orta sınıf mensubu entelektüellerdi; her türlü idealden ya da dinsel, politik veya felsefi inançtan yoksundular. Ne sosyalisttiler, ne Siyonist, ne Katolik, ne de Ortodoks Musevi. Onlar psikanalitik harekete, Erich Fromm'a göre,[2] ikâme edici bir mistik harekete katılır gibi katılmışlardır. Ortodoks psikanalizde dogmanın, ritüelin, aforozların ve Freud'un kişiliğini putlaştırıcı tapınmanın oynadığı önemli rol buradan kaynaklanır.

Freud'un niçin "politik-dinsel" nitelikte bir hareket kurmaya çalıştığı sorusunu kendimize sorabiliriz. Fromm şu hipotezi ileri sürer: Politik bir lider olamayacak kadar duyarlı ve kuşkucu biri olan Freud, psikanaliz aracılığıyla, eski düşünü gerçekleştirmeyi başarır: insan soyuna vaat edilmiş toprağı gösteren Musa olmak, yani *ben* aracılığıyla *bu*'nun

2) *La Mission de Sigmund Freud*, Erich Fromm, Éd. Complexe, 1975.

fethi ve özellikle bu fethi başarma aracı. Freud'un dramı, rasyonalizmin ve liberalizmin Nazizm karşısında, yani Batı dünyasının cadı mahkemeleri döneminden bu yana gördüğü en irrasyonel güçler tarafından yenildiği bir dönemde ömrünün sona ermesi oldu.

Tecridin sonu. – Carl Gustav Jung'la yazışmasının başladığı yıl olan 1906'ya dek Freud'un hâlâ yalnız bir insan olduğu söylenebilir. Ardında birkaç temel keşif vardı yalnızca –histeri üzerine, bastırma, bilinçdışı, düşlerin yapı ve anlamı, çocuk cinselliği üzerine...–, ama hepsi de Freud gibi Yahudi olan Viyanalı birkaç doktor bir yana, onun çalışmalarıyla ilgilenen yoktu. Temel kitabı *Düşlerin Yorumu* altı yıl içerisinde yalnızca 351 adet satmıştı. Ayrıca, Alman kurumsal psikiyatri mandarinlerinin (Aschaffenbourg, Ziehen ve Kraepelin) şaşmaz kötü yüreklilikteki eleştirilerinin hedefi olur; o dönemde psikanaliz tam anlamıyla *lanetli bir harekettir;* lanet çiftedir, çünkü hem Yahudi işidir, hem de esasen cinselliği ele almaktadır.

Bu durumda, Freud'un gözünde İsviçreli bu genç psikiyatrın –Carl Gustav Jung'un– taşıdığı önem kolaylıkla anlaşılır. Jung, Freud'dan on beş yaş küçüktür ve *Tanısal Çağrışım İncelemeleri*'nde psikanalizin sağlam temellere dayanıp dayanmadığını deneysel olarak saptamaya çalışacak denli açıktır psikanalize.

Ayrıca, Carl Gustav Jung, Avrupa'nın en prestijli psikiyatri kliniklerinden birinde çalışmaktaydı: Freud'un eserine meraklı olan Eugène Bleuler'in yönettiği Zürih'teki Burghölzli Kliniği. Her ikisini de *Dava*'ya kazanmanın anlamı, psikana-

lizi Viyana Yahudi gettosundan çıkarmak ve ona nihayet bilimsel bir gelecek sağlamak demekti.

Bununla birlikte daha ilk mektuplardan itibaren Jung'un cinsellik karşısında gerilediği açıktır – daha doğrusu, kendi deyişiyle, Freud'un teorisinde libidoya atfettiği aşırı rol karşısında gerilemektedir. Ustanın pozitivizmi de onu rahatsız etmektedir. Ama ne önemi var! Eleştirmektense öğrenecek çok şeyi vardır, eğitilmeye bırakır kendini.

Mart 1907'de, yanında eşi ve Ludwig Binswanger olmak üzere, Freud'u ilk kez ziyaret eder; görüşme ikna edici olur. Jung artık şunu yazabilmektedir: "Sizin biliminizi kim öğrenirse cennet ağacından tatmış ve kâhin olmuş demektir." Freud'a gelince, giderek Jung'u kendi veliahtı olarak, çalışmasını tamamlayacak kişi olarak kabul etmektedir: "Eğer ben Musa'ysam, benim ancak uzaktan seçebildiğim psikiyatrinin vaat edilmiş topraklarının sahibi, Yeşua gibi, siz olacaksınız."

Kısacası, psikanalitiğin balayının ortasındayız. Erotik yananlamları güçlü hoş vakalar karşılıklı olarak anlatılır, Freud'un üzerine bir inceleme yazdığı kısa şiirsel anlatı olan Jensen'in *Gradiva*'sından söz edilir, meslektaşlar çekiştirilir (Janet, "kişiliksiz bir geveze ve vasat burjuva tipi" olarak sunulur), Bleuler'in psikanaliz karşısındaki ikircilliğinden endişe duyulur, yeni katılanlara (Abraham, Jones, Pfister...) dair izlenimler karşılıklı olarak dile getirilir. Kendilerini de analiz ederler: C. G. Jung kendini "histerik" olarak çizerken, Freud da "takınaklı" olarak, kapalı bir dünyada yaşayan biri olarak belirtir. Ve tamamen şaşırtıcı bir mektupta, Jung, Freud'a güveninden kuşkulandığını itiraf eder: "Size olan

büyük saygı ve hürmetim 'dinsel' bir tutkulu hayranlık niteliğinde, ki bu bende başka hiçbir sıkıntı yaratmasa da, kulağa çürütülemez biçimde erotik gelişiyle yine de iğrenç ve gülünçtür. Bu tiksinti verici duygu, küçük bir çocukken vaktiyle saygı duyduğum bir erkeğin homoseksüel saldırısına teslim olmamdan kaynaklanıyor."

Freud ile Jung arasında dostluktan söz edebilir miyiz? Evet, ama Jung'un saptadığı gibi, eşitler arasındaki bir dostluk değil, baba ile oğul arasındaki bir dostluktur bu. O an için yine de buna sevinmektedir. Birkaç yıl sonra Freud'a "köle-oğullar" yaratma suçlamasında bulunacaktır.

Ustasının veliahtı Jung, her zaman uysal bir öğrenci olmasa da, etkili bir müttefik ve dikkat çekici bir örgütleyici olarak kendini gösterir; dışarıdaki muarızlara şiddetle saldırır, tereddütlüleri saflara kazanır, tartışma, kongre ve yayınlar onun elinden geçer. Freud, Jung'un çabasına daima hayran kalmıştır: "Ne olağanüstü planlar! Enerjinizin eksik olmadığı kesin." Freud, Viyanalı yandaşlarını küçümsediği kadar, ona da aynı ölçüde hayrandır. Avusturya-Macaristanlı psikanalistler arasından çoğunun niçin fazlasıyla sağlamcı göründüklerini soran Binswanen'e şu cevabı verir: "Doktrinimin üzerine öncelikle spekülatörlerin ve rezillerin atlayacağını düşündüm hep." Ve Carl Gustav Jung'a şunu yazar: "Şimdi benim Viyanalılara öyle sık öfkeleniyorum ki, kimi zaman hepsinin tek bir kıçı olsun da tümünün kıçını tek bir sopayla dövebileyim istiyorum."

Wilhelm Stekel'in adı her geçtiğinde "domuz" nitelemesi de eksik olmuyordu; ama bu domuzun bilinçdışının mantarlarını eşeleyip bulabildiği doğrudur. Kendini kokaine

veren ve her türden sapkınlıktan başka, anaerkil cinsel devrimi de savunan –bir öncü!– Avusturyalı psikanalist Otto Gross'a gelince, Freud ondan çekinir: Psikanalizin kötü ününü daha da kötüleştirebilir çünkü. Bu türden hiçbir kaygı onun C. G. Jung'la ilişkisini bozamaz; o da Freud gibi, erdemli ve püriten bir düzen insanıdır, ona göre "ahlak doğallığında vardır"; "benim hiç metresim olmadı, gerçekten de ben hayal edilebilecek en zararsız kocayım," diye Freud'a zevk için itirafta bulunur Jung.

Freud'un etik kaygısı o boyuttadır ki, 1910 yılında, Bernli bir eczacı olan Knapp'ın kurmakta olduğu *Uluslararası Etik ve Kültür Cemiyeti*'ne tüm psikanalistlerin katılması gerektiğini C. G. Jung'a söyler. Jung'un ironik cevabı ilginçtir: "Dinin yerine yalnızca din konabilir. Uluslararası Cemiyet'te yeni bir kurtarıcı mı var yoksa? İçinde yaşabileceğimiz hangi yeni miti veriyor bize? Yalnızca bilgeler sırf akıldan zevk aldıkları için etiktirler; diğerleri sonsuza dek doğru kalacak mitlere ihtiyaç duyarlar."

Bu Uluslararası Cemiyet yerine Mart 1910'da Nürnberg Kongresi'nde Uluslararası Psikanaliz Birliği kurulacak ve ilk başkanı da Jung olacaktır. Bir yıl sonra, 1911 yılında psikanalitik hareket ilk bölünmeyle sarsılır: Alfred Adler'in ve grubunun işidir bu. Freud'un yorumu: "Bir psikanalistin Ben üzerinde bu kadar ısrarla durabileceğini beklemiyordum. Ben, olup biten her şeyi onun yönettiğine seyircilerin inanması için her yere burnunu sokan sirkteki aptal Auguste rolü oynamıyor mu?"

Bir yıl sonra da, Stekel'in ayrılmasını bu kez Freud sakin karşılar.

Freud da Jung da ensest teorisi üzerinde çalışıyordu; ama karşıt perspektifler içinde. İlişkileri adım adım bozulur; Zürih mektupları giderek seyrekleşir. Karşılıklı olarak analizler yapılır, bu kez kötü niyet de işin içindedir. Bu durum, Jung için, "psikanalistlerin büyük bölümünün, iyi bilinen komplekslerin işin içine karışmasıyla başkalarının değerini ve gösterdikleri gelişmeyi ortadan kaldırmak amacıyla psikanalizi kötüye kullandığını saptama" vesilesi olur. "(...) Psikanalist kendi psikanalizini çok şanssız bir şekilde tembellik yatağı olarak kullanır, tıpkı bizim rakiplerimizin kendi inançlarını otorite haline getirmeleri gibi."

Jung, Nietzsche'den alıntı yapar ("Her zaman için yalnızca öğrenci kalınırsa, insan ustasına olan borcunu kolay kolay ödeyemez") ve kendisinin kanında sapkınlık olduğunu söyler. Kısacası, kopma yakındır. "Ayrılıktan sonra insanların arası asla iyi olmaz, çünkü ara iyi olsa ayrılık olmazdı," der Proust. Jung şimdi Freud'a düşlerini analiz ettirmediği için itiraz eder ve ona, 1909'da Amerika Birleşik Devletleri'ne yolculukları sırasında, "otoritesini yitirmekten korkarak" özel yaşamına kimseyi sokmak istemediğini hatırlatır.

Ve, sonunda, Jung'un her şeyi itiraf ettiği şu önemli mektup gelir: "Öğrencilerinize hastalarınızmış gibi davranma tekniğinizin yanlış bir manevra olduğu konusunda sizi uyarmak isterim. Böylelikle köle oğullar üretiyorsunuz ya da saygısız çocuklar. Sizin ajurlu *numaranızı* delecek kadar nesnelim. Parmağınızla çevrenizdeki tüm semptomatik edimleri gösteriyorsunuz, böylece çevrenizdeki herkesi, kabahatli eğilimlerini kızararak itiraf eden oğullar ve kızlar haline getiriyorsunuz. Böylece de siz en tepede baba olarak

gayet iyi duruyorsunuz. Gayet itaatkâr davranan onlar da peygamberin sakalını çekmeyi başaramıyorlar..."

Peygamberin sakalı çekilemediğinden –ve aynı zamanda, elbette, kendisi asla Freud'cu olmadığından– Jung, 1914 yılında, Uluslararası Psikanaliz Birliği'nden istifa eder. Sonrasında Freud'la tek bir kez yazışacaktır; o da 1924 yılında, hastalarından birinin onun tarafından tedavi görme arzusunu belirtmek içindir. Freud bu talebe karşılık verecektir. Freud'un yaptığı analizden hayal kırıklığına uğrayan bu Yahudi diplomat sonunda Jung'a geri döner. Hayat böyle geçmektedir.

Eğitimci Freud. – Freud'un eserinin değişmez bir hedefi vardır: Din. 1927 yılında *Bir Yanılsamanın Geleceği*'nde şunu yazar: "Sağlıklı bir çocuğun parlak zekâsı ile ortalama bir yetişkinin zayıf entelektüel kapasitesi arasındaki çökertici karşıtlığı düşünün. Tinin bu çöküşünden büyük ölçüde sorumlu olan şeyin özellikle din eğitimi olduğunu fark etmiyor musunuz?"

Çünkü din, ayrıca da Marksizm gibi –bilindiği gibi, Freud'a göre, yeni kuruntular yaratmaktan başka bir işe yaramamıştır– bireyi ve öncelikle de çocuğu, gerçekliğini yitirmiş dogmatik bir zırh içinde boğar ve ne kuşkuya izin verir, ne de kişinin kendi edimlerine vereceği anlamı özgürce seçimine. Bu konuda, Freud'un ne ölçüde derinden liberal ve bireyci olduğu ne kadar söylense azdır. Dinin ya da kolektivist doktrinlerin insan kişiliğine el koymasını sürekli teşhir etmiştir.

Onun kabul ettiği ve psikanalitik teoriye dahil olan tek eğitim, iradeci ya da ahlakçı değil "aydınlanmış" olan

"gerçeklik yoluyla eğitim"dir; ve bu öncelikle psikanalizin insan varlığı hakkında bize öğrettikleri sayesinde yapılan bir eğitimdir.

"Modern eğitimin temel hedefinin ne olduğunu iyi kavramaya çalışalım," diye yazar Freud, "çocuğun kendi itkilerine hâkim olmaya çalışmasını öğrenmesidir bu. Gerçekten de, tüm itkilerinin peşinden sınırsızca gitme yönündeki tam özgürlüğü çocuğa vermemiz mümkün değildir. (...) Sonuç olarak, eğitim ketlemeli, yasaklamalı, bastırmalıdır ve her zaman da büyük ölçüde bu amaçla uygulanmıştır. Ama psikanaliz yoluyla öğrendiğimiz şey özellikle itkilerin bastırılmasıdır ki bu nevroz riski yaratır. (...) Dolayısıyla eğitimin, 'bırakınız yapsınlar'cı Skylla ile ketleyici Kharybdis arasında kendine bir yol açması gerekir. Bu sorun tam anlamıyla tatmin edici bir çözüme kavuşamadığından, eğitimin en fazla hizmet edebilmesi ve en az zarar verebilmesi için bir optimum'u işin içine katmak gerekir."

Bu optimum'a erişmeyi dert edinen eğitimci, "iyi" eğitimci, kendi çocukluğuyla patolojik bir ilişki sürdürmeyen ve çocuğun psikoseksüel gelişiminden haberdar olan kişi, mastürbasyonu bir ahlak bozukluğu olarak değil, doğal bir olgu olarak kabul edecektir; yeni doğmuş bebeğe çok erkenden temizlik dayatmayacaktır; çocuğun cinsellikle ilgili sorularına cevap verecektir, yine de cinsel bir eğitimin ille de olumlu etkileri olacağına inananların –yeni bir yanılsama– naif iyimserliğine düşmeyecektir. Okulun yaşam için acımasız mücadeleyi kendi hesabına üstlenmeyeceğini, ama –Freud'un sözüyle– "tek iddiasının hayatla oynamak olması gerektiğini" bilecektir. Özellikle eğitimcilerin kendi-

leri psikanalizle eğitilmemişlerse psikanalitik eğitim ihtimali olmadığını anlamış olmalıdır.

Psikanalitik eğitim, demek ki, öncelikle, yanılsamanın ortadan kaldırıldığı bir eğitimdir; aklın ve bilimin yollarını izler ya da izlemesi gerekir. Hiçbir teselli, hiçbir inanç sunmaz ve önyargısız olduğu iddiasındadır.

Marx'ın, "Her şeyden kuşku duy!" sloganını Freud bilseydi aklı çelinirdi. "Burjuva" Freud'u, psikanalitik bile olsa eğitim üzerine ve –son putu olan– bilim üzerine besleyebileceği yanılsamalardan sıyıran şey bu kuşkudur.

İnsanlık durumu üzerine her zaman en üzüntü verici ve en "gözü açık" ifadelerde bulunmuş olanlara onu yaklaştıran şey bu kuşkudur. Bununla birlikte, onun düşünme sürecine bir bilgelik ve bir soğukkanlılık özelliği katan ve şunları yazmaya yönelten şey de bu aynı kuşkudur: "Bana öyle geliyor ki, psikanaliz, başarısızlığa uğrayabileceğinden önceden emin olunan bu 'imkânsız' mesleklerin üçüncüsüdür; diğer ikisi ise insanları eğitme sanatı ile yönetme sanatıdır."

VI. Bölüm

SAVAŞ SONRASI VE ÖLÜM İÇGÜDÜSÜ

> "İnsan, yakınına zarar verecek saldırganlık ihtiyacını, onun emeğini karşılıksızca sömürme, rızasını almadan cinsel olarak istismar etme, malına mülküne sahip çıkma, onu aşağılama, ona ıstırap verme, ona eziyet etme ve onu öldürme ihtiyacını tatmin etmeye kalkışır. *Homo homini lupus*: hayatın ve tarihin öğrettiği her şey karşısında, bu eski sözün yanlış olduğunu söyleme cesaretini kim gösterebilir?"
>
> S. Freud

Freud'un düşüncesinin çeşitli momentleri daima kesin bir ikiciliğe göre düzenlenmiştir; tam tersine, Jung'un ise daha ziyade tekçi olduğu söylenebilir. Freudcu kavramlar, çatışma yaratıcı, karşıt çiftlerdir: bilinç ve bilinçdışı, benlik içgüdüleri ve cinsel içgüdüler, haz ilkesi ve gerçeklik ilkesi, Ben ve İd, yaşam içgüdüsü ve ölüm içgüdüsü.

E. Jones, Freud'un inatçı ikiciliği üzerinde düşündüğünde, kaynaklarını psişizminin derinliklerinden, Oidipus kompleksinin herhangi bir dalından, hatta belki de kendi doğasının eril ve dişil yanlarının karşıtlığından almış olabileceğini ileri sürer.

1915'e dek, yani çalışmalarının ilk yirmi yılı boyunca, zihinsel çatışma terimlerini bir yandan erotik itkilerden, yani biyologların üreme içgüdüleri dedikleri şeylerden ve diğer yandan benlik itkilerinden, özellikle de koruma içgüdülerinden kaynaklanır gibi tanımlamakla kendini sınırlar.

1914 yılında, Freud'un ilk formülasyonu yeniden sorgulandı; ikna edici gerekçeler[1] onu narsisizm kavramını dahil etmeye[2] ve koruma içgüdüsünü de bu benlik aşkına katmaya yöneltti.

Birinci Dünya Savaşı'nın trajik dönemi, Freud'un entelektüel oluşumuna damgasını vurmuş gibi gözükmektedir, diye belirtir Pierre Fougeyrollas.[3] Savaştan önce, itkileri bir yandan libido kategorisi altında bir araya getirmeyi önerirken, diğer yandan da benlik çıkarları kategorisi altında toplamayı önermekteydi. Savaştan sonra ise, göreceğimiz gibi, yaşam içgüdülerini ölüm içgüdülerinin karşısına daha derin ve daha belli belirsiz bir şekilde çıkartacaktır. Pierre Fougeyrollas çok haklı olarak şunu yazacaktır: "Terapi deneyimi içinde, kavramsal olarak dönüştürücü ve yenilikçi

1) Krş. Pour introduire le narcissisme, *Métapsychologie*, 1968.
2) Daha fazla bilgi için okur Maurice Bénassy'nin incelemesine bakabilir: Théorie de l'instinct, *La théorie psychanalytique*, PUF, 1969.
3) *La révolution freudienne*, Éd. Denoël, 1970, s. 176.

öğenin narsisizmin öneminin keşfi olduğuna kuşku yoktur; ama kıyaslanamayacak denli daha geniş bir tarihsel deney olan savaş, Freud'un insana bakışındaki değişimleri hızlandırmış ve belli ölçülerde yönlendirmişti."[4]

Özünde, cinsellik teorisi psişik süreç ve fenomenlerin *içeriğini* açıklamaya çalışmaktayken, içgüdüler teorisi bunun *kökenlerini* ortaya çıkarmaya yönelmektedir. Birinden diğerine geçerken –diye değerlendirmektedir Pierre Fougeyrollas– Freud daha büyük entelektüel riskler almaya, yani psikiyatrik ve psikanalitik uygulamanın çerçevelerinden uzaklaşmaya ve kurgusal bir düzlemi ele geçirmeye yöneldi.

1914 yılına dek Freud, içgüdülere baktığında yaşam güçlerini görüyordu; bu güçler yaşamın çoğaltılmasına, en azından korunmasına yönelikti. Narsisizmin ona daha sonra gösterdiği bir içgüdü yönelimini ise yaşamın çoğaltılmasına ya da korunmasına bağlamak mümkün değildi. Pierre Fougeyrollas şöyle der: "Narsistik kapanmada dirimsel atılımın gerilemesi söz konusudur ki bunu XIX. yüzyıldan miras kalmış iyimserlik, bilimcilik ve rasyonalizm yeterince açıklayamaz. Freud'un narsisizm üzerine düşünmesi derinleşirken, savaş da ona imha tanıklıkları getirmektedir ki Avrupa devletlerinin birbirlerine karşı böyle bir şeye kalkışmalarını kimse beklemiyordu."[5]

Narsisizmin psikanalitik teoriye katılımıyla birlikte, çatışma kavramı narsistik itkilerle ve alloerotik itkilerle, yani cinsel itkinin iki biçimiyle sınırlanmış gözükmektedir. Freud Jung'a o dönemde olduğu kadar hiç yakın olmamıştı; en

4) *A.g.e.*, s. 176.
5) *A.g.e.*, s. 177.

azından teorik planda. Yine de ona, cinsel içgüdünün dışında, psişizmde, muhtemelen Ben'in içinde herhangi bir başka içgüdü var olmalıymış gibi gelmekteydi.

1915 yılında, *İtkiler ve Yazgıları*'nda, nefretin (bunu daha sonra yıkım içgüdüsü olarak adlandıracaktır) cinsel içgüdüden ayrı olduğu sonucu ortaya çıkar. Nefret, benliğin ilksel bileşenlerinden birini oluşturur. Böylece, cinsel içgüdüye karşıt olarak Benliğin libidinal olmayan bir bölümü fikri ana hatlarıyla belirtilmiş olur.

Freud yine 1915 yılında, Hamburg'da kızının evinde birkaç hafta geçirirken, torunlarının büyüğünün sonsuzca tekrarlanan oyununu defalarca gözleme fırsatı bulmuştu. Bu oyun, annesinin yokluğuyla ilgili olduğundan, onun için ancak hoş olmayan bir anlamı olabilirdi. Bu gözlem onu altüst eder ve dört yıl sonra, *Haz İlkesinin Ötesinde*'de, bu oyunu kendi argümanlarına dahil eder.

Saldırganlık içgüdüsü. – Savaş yılları nispeten verimsizdi ve *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin yazılması için 1919-1920'yi beklemek gerekti. Bu eserde Freud ilk kez ölüm içgüdüsü hipotezini ağzından kaçırır.

Ardından, ölüm içgüdüsü de –yaşam içgüdüsünü temsil eden "tanrısal Eros"a karşıt olarak– "Thanatos" terimiyle belirtilir.[6] Özel söyleşiler hariç, Freud tercihen ölüm içgüdüsü ya da yıkım içgüdüsü terimlerini kullanır; savaş konusunda Einstein'la tartışmasında, bu iki içgüdü arasında bir

6) Almanca *Trieb* sözcüğünün tercümesi için "içgüdü" ya da "itki" terimlerinin kullanımı hakkında okura 8 Şubat 1967'de *Le Monde*'da yayımlanan –hâlâ sonuçlanmamış– tartışmayı öneriyoruz.

farklılık yapmaya yönelir: birincisi kişinin kendine karşı yönelirken, bundan kaynaklanan ikincisi dış dünyaya yönelir. 1909 yılında Steckel, "Thanatos" sözcüğünü bir ölüm arzusunu belirtmek için kullanmıştı, ama mevcut anlamı içinde bu kavramı yaymak Paul Federn'e düşer.[7]

Freud insan doğasının, canice itkileriyle birlikte, vahşi yanlarından çok erken haberdar olmuş olsa da, 1915'ten önce, hastalık bilgisinde bu itkilerin rolü üzerinde yakından düşünmediğini belirtmek ilginçtir. Adler'den kopmasına bağlı bazı direnişler bu konuda rol oynamış olabilir. Bilindiği gibi Adler, 1908'de, temel bir saldırganlık içgüdüsünün varlığını ileri sürmektedir. Bununla birlikte, E. Jones'un ortaya koyduğu gibi,[8] Adler'in anlayışı psikolojik olmaktan çok sosyolojiktir (iktidar için ve üstünlük sağlamak için bir mücadeledir bu), oysa ki Freud'un anlayışı biyolojiyi olduğu kadar kimyayı ya da fiziği de ilgilendirmektedir.

Freud, bağımsız bir yıkım içgüdüsü fikrini kabul etmekten kişisel olarak her zaman belli bir tiksinti duyduğunu kabul eder. *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nda şunu yazar: "Erotik olmayan saldırganlığın ve imhanın evrenselliğini nasıl ihmal edebildik; bizim hayat yorumumuzda hak ettiği anlamı vermeyi nasıl göz ardı ettik anlayamıyorum." Ve ekler: "Yıkım içgüdüsü fikri psikanalitik literatürde ilk kez ortaya çıktığında nasıl savunmacı davrandığımı ve bu fikrin ben-

7) 1912 yılında Sabine Spielrein *Jahrbuch*'da "Oluşumun Nedeni Olarak İmha"yı yayımladı. Bu inceleme, Freud'un gelecekteki fikirlerini neredeyse harfiyen ele almaktadır. Bu konuda *Sabina Spielrein entre Freud et Jung* başlıklı esere (Éd. Aubier, 1981) gönderme yapılacaktır.

8) *La vie et l'œuvre de S. Freud*, c. III, s. 314.

ce makul olması için ne kadar zaman geçmesi gerektiğini hatırlıyorum."[9]

Freud bu konuya defalarca geri döndü. Örneğin, *Psikanaliz Üzerine Yeni Konferanslar*'da, bir saldırganlık içgüdüsünün varlığını kabulün yol açabileceği direnişleri belirtir. Bu konuda şunu yazar: "Bir saldırganlık içgüdüsünün varlığını kabul etmekte niçin geciktik? Göze çarpan ve herkesin bildiği olguları niçin cesaretle aydınlatıp, teorik olarak açıklamadık? Bu tür içgüdüler hayvana isnat edilseydi direniş kuşkusuz daha az olurdu. Ama insan doğasında bu içgüdünün varlığını kabul etmek, kutsallığa hakaretmiş gibi görüldü, çok sayıda dinsel hipoteze ve toplumsal konvansiyona ters görüldü. Hayır, insanın iyi olması gerekir ya da en azından iyi niyetli olmalıdır. Fırsat bulduğunda kaba, şiddetli ve acımasız görünse de, bu kusur duygusal yaşamındaki bazı geçici rahatsızlıklara bağlanır. Bu rahatsızlıklara, çoğunlukla, o zamana dek sürdürülen kusurlu toplumsal örgütlenme yol açar ve sorumlu olan da budur."[10]

Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde*'de, bir ölüm itkisinin varlığını ileri sürmeye nasıl varacaktır?

Haz ilkesi,[11] bilindiği gibi, psişik süreçlerin işleyişini yönetmektedir. Freud bunu şöyle tanımlar: "(Zihinsel) süreçlerin

9) *Malaise dans la civilisation*, PUF, 1971, s. 75.

10) *Nouvelles Conférences sur la psychanalyse*, s. 161.

11) *Vocabulaire de la psychanalyse*'de Laplanche ve Pontalis haz ilkesi hakkında şu tanımı verir: "Freud'a göre, zihinsel işleyişi yöneten iki ilkeden biri. Psişik faaliyetin bütününün hedefi, hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmak ve haz sağlamaktır. Hoşnutsuzluk uyarı miktarındaki artışa, haz ise bu miktarın azalmasına bağlı olduğundan, haz ilkesi ekonomik bir ilkedir."

akışının her zaman için hoş olmayan bir gerilim tarafından başlatıldığına ve aldığı yönelimin sonucunda, nihai sonucunun bu gerilimin düşüşüyle, yani haz almamanın yokluğu ya da haz üretimiyle çakıştığına inanıyoruz."[12]

Haz İlkesinin Ötesinde'de Freud, psişik yaşamın bu merkezi ilkesinin tersi yönde hareket ediyor gibi gözüken bazı saptamalar ortaya koyar. Birinci olarak, *gerçeklik ilkesi*'ni dikkate alır.[13] Bu ilke, koruma itkilerinin etkisi altında, haz ilkesinin üzerine çıkmaya ya da kendini buna dayatmaya çalışır. Yine de, Freud'a göre, Ben'in çıkarlarına bağlı olan gerçeklik gereklilikleri, libido'dan kaynaklanan hazza duyulan özlemle çelişmez; onlar yalnızca libido'nun eğilimlerini edimselleştirmesi ile potansiyellerini gerçekleştirmesini farklı kılmak zorunda bırakırlar. Dolayısıyla bu iki ilke arasında yok edilemez bir antagonizma yoktur. Şunu yazar Maurice Bénassy: "Gerçeklikle temasta karşılaşılan kabul görmüş hoşnutsuzluk, haz ilkesinin zıddı değildir, çünkü bu

12) *Au-delà du principe de plaisir*, s. 8.

13) Laplanche ve Pontalis gerçeklik ilkesini şöyle tanımlarlar: "Freud'a göre, zihinsel işleyişi yöneten iki ilkeden biri. Değişiklik yaptığı haz ilkesiyle birlikte bir çift oluşturur: Düzenleyici ilke olarak kendini dayatmayı başardığı ölçüde, tatmin arayışı artık en kısa yollardan gerçekleşmemekte, dolambaçlı yollara başvurmakta ve dış dünyanın dayattığı koşullara bağlı olarak sonucu ertelemektedir.

"Ekonomik açıdan ele alındığında, gerçeklik ilkesi serbest enerjinin bağımlı enerjiye dönüşümüne denk düşer; topik açıdan esasen bilinçöncesi-bilinç sistemini niteler; dinamik açıdan psikanaliz gerçeklik ilkesinin müdahalesini, özellikle benin hizmetinde olan belli bir itkisel enerji tipi üzerinde temellendirmeye çalışır." (*Vocabulaire de la psychanalyse*, s. 36).

fiili hoşnutsuzluk daha ilerde bir hazza erişmeyi ya da daha büyük bir hoşnutsuzluğu önler."[14]

Yine de, açık bir şekilde, haz ilkesini aşan ve ona kökten karşıt olgular vardır. İlk başta Freud, çeşitli alanlardaki tekrar olgularını dikkate alır. Örneğin, libidinal bir tatmin arayışıyla ya da hoşa gitmeyen deneyimlere hâkim olma yönündeki basit bir teşebbüsle travmatik nevrozları nasıl açıklarız? Bu tür nevrozda –ve özellikle Büyük Savaş sırasında rahat rahat gözlemleme olanağı bulunan savaş nevrozlarında– hasta, maruz kaldığı şoku, kazayı, ürküntüyü sonsuzca tekrar tekrar yaşar. Freud burada haz ilkesinden bağımsız ve ona karşı koymaya elverişli olan *şeytansılığın*, karşı konulmaz bir gücün izini görür.

Bu "şeytansılığın" izini, bu tekrar kompülsiyonunu, belirtmiş olduğumuz gibi, o dönemde 18 aylık olan torunlarından birinin tuhaf oyununda önceden gözlemlemişti. Kibar ve uysal çocuk, eline geçen nesneleri odanın bir köşesine ya da bir yatağın altına fırlatıp atma ve uzatılmış bir o-o-o (güçlü) sesiyle kendi tavrını vurgulama yönündeki öfkeli alışkanlığıyla yakın çevresini şaşırtıyordu. İkinci olarak da nesneyi yeniden ortaya çıkartıyor ve bu kez de neşeli bir "da" sesiyle nesneyi selamlıyordu.

Freud'un buna verdiği yorum, anlamı konusunda kuşkuya yer vermez: Nesnenin –söz konusu durumda bir makaranın– kaybolup yeniden belirmesi, annenin ayrılıp geri gelmesini temsil etmektedir. Özellikle annenin yok oluşu üzerinde duran oyunun, acılı bir olayı seçmeli olarak taklit

14) Théorie de l'instinct, s. 11, *La théorie psychanalytique.*

ettiğini kabul etmek gerekir. Haz ilkesine yeniden şiddetle saldırılır. Travma geçirenlerin düşlerini ve torununun oyununu, nevrozlunun gelişme göstermediği –çünkü aynı semptomatik durumları sürekli tekrarladığı– psikanalitik tedavilerde sık sık karşılaşılan şeyle kıyaslayan Freud, psişik yaşamda *tekrara* dayanamayan bir eğilim olduğu sonucunu çıkartır. Bu temel ve itkisel eğilim, haz ilkesinin dışında, hatta buna zarar verecek şekilde ifade bulduğundan, sonuç olarak yeniden ele alınmayı gerektirir.

Bu *tekrar otomatizmini* açıklamak için Freud, canlı maddeye içkin ve onu cansız madde durumuna indirgemeye yönelik güçlerin varlığını ileri sürer. Böylelikle, –diye belirtir Pierre Fougeyrollas–[15] ölüm hayatın bile içinde işler. Dolayısıyla ölüm ile yaşamın ilişkisine dair özellikle diyalektik bir anlayışa varılır. Tek bir itkisel gerçeklik ikiye bölünür ve kendi kendine karşıt bir hal alır; ve karşılıklı çatışmaları içinde yaşam içgüdüleri ile ölüm içgüdülerini serbest bırakır.

Terapiye olumsuz tepki. – Genellikle *1920 dönemeci* olarak adlandırılmış olan şeye verilen çeşitli yorumlar arasında, André Green'in önerisini belirteceğiz.[16] Ona göre, 1920 dönemecinin en derin nedeni ne travmatik nevrozda aranmalıdır, ne çocuk oyununda, ne aktarımda. Bunun nedeni, *terapiye olumsuz tepki*'dir. Deneyimin ortaya çıkardığı şey, özünde, yorumlama gücünün sınırıdır. "Başka deyişle," der André Green, "bilinçdışı, deneyim karşısında geçmiştekinden daha

15) *A.g.e.*
16) *L'affect*, PUF, 1970, s. 194.

az şeffaf ya da daha az kavranabilir görünmez elbette; ortaya çıkardığı kavranabilirlik (...) yorumlama, analizden geçirilen kişi ile analistin ortak gerçekleştirdikleri şeyi bozmaya yönelik karanlık bir güce çarpmaktadır."[17]

Terapiye olumsuz tepkinin öğrettiği şey, cinsel itkiler ile korunma itkileri arasında ve nesneye dönük ilgi ile Ben'e dönük ilginin çatıştığı nesneye dönük libido itkisi ile narsisistik libido arasındaki çetin ve sıkı bir çatışmanın ötesinde, bir başka tipte çatışmanın ortaya çıktığıdır: yaşam itkileri ile yıkım itkileri arasındaki çatışmadır bu.

Yine André Green, yirmi beş yıllık psikanalitik pratikten sonra bir gerçekliğin kendini dayattığını ileri sürmektedir; buna göre, analizin gelişimini engelleyen şey iki gücün birbirini etkisizleştirmesi değil, güçlerin yıkıcı etkileridir; hem de yalnızca birbirlerinden ayrıldıktan sonraki rakip etkileri de değildir.[18]

Henri Ey de şunu saptamıştır ki, temel önemde gördüğü bir metin olan *Haz İlkesinin Ötesinde*'ye dikkat edildiğinde, sürekli tekrarlandığı gibi, yalnızca erotik itkiler ile ölüm itkilerinin katışımı –libidinal ve saldırgan eğilimlerin sadomazohist "karşıt çifti"ni bu oluşturur– fark edilmekle kalınmaz, "bir şey" de fark edilir. Bu bir şey Bu'nun içindedir (tıpkı arzu ve arzunun haz ya da karşıtı yoluyla tatmini gibi);

17) *A.g.e.*, s. 195.

18) Bu analiz André Green'i Bilinçdışı kavramı ile Bu kavramı arasındaki temel bir ayrımı saptamaya yöneltir. Bu farklılık, Bilinçdışı düzeyinde yıkım itkilerinin hiç yeri olmamasına, Bu düzeyinde ise bu etkilerin yerlerinin yalnızca belirlenmiş olmakla kalmayıp rollerinin de başat kabul edilmesine bağlıdır.

ama kökten karşı-arzu sıfatıyla. Henri Ey, burada, ölüm içgüdüsü olarak adlandırmadan olamayacak anti-libidinal ya da dirimsellik-karşıtı bir eğilim görür. Bu atalet gücü, psişik organizmanın bu entropisi, H. Ey'e göre, (Bichat'nın dirimciliği modeli üzerinde) H. Jackson'da, P. Janet'de ve S. Freud'da ortak bir keşiftir.

J. Laplanche ve J.-B. Pontalis, Freud'un ölüm itkisi tezini savunmaya (hem de bu tezin psikanalitik çevresinde karşılaştığı direnişlere ve somut deneyim içinde bu tezi temellendirmedeki güçlüğe rağmen) bunca önem vermesini sağlamış olan şeyin özellikle kavramın teorik değeri ve itkiye dair belli bir anlayışla uyumu olduğunu belirtir. Gerçekten de, Freud'un defalarca vurguladığı gibi, olgular, ötekinin ya da kendinin imhasının en aşikâr olduğu durumda bile, imha tutkusunun en kör tutku olduğu durumda bile, libidinal bir tatminin her zaman hazır olabileceğini, cinsel tatminin nesneye dönük ya da narsisistik haz olduğunu gösterirler. "Karşı karşıya olduğumuz şey, asla katışıksız itkisel davranışlar değildir, iki itkinin değişik oranlarda birbirine katışmasıdır."[19] Freud, bu anlamda, ölüm itkisi hakkında, zaman zaman, "...erotizmle allanıp pullanmadığı durumda algıya indirgenebileceğini..." söylemiştir.[20]

Freud'a göre temelde ölüm itkisini temsil eden şey nedir? Söylemiş olduğumuz gibi, bu, tüm canlı varlıkların

19) Bu alıntı, tıpkı sonrakiler gibi, *Vocabulaire de la psychanalyes*'de ölüm itkisine ayrılmış makaleden alınmadır.

20) Ölüm itkisinin klinik olarak en iyi kendini gösterdiği yer –çünkü pratikte yaşam itkisinden ayrılmıştır– melankolidir. Melankolik kişinin üstbeni, "ölüm itkisinin katışıksız kültürü" olarak belirir.

organik-olmayan hale geri dönme yönündeki karşı konulmaz eğilimidir. "Canlı varlığın cansızdan sonra geldiğini ve ondan doğduğunu kabul edersek, ölüm itkisi, her itkinin önceki bir duruma geri dönüş eğiliminde olduğu (...) şeklindeki ifadeyle uyum içindedir." Bu perspektif içinde, "her canlı varlık ister istemez iç nedenlerle ölür"; çokhücreli varlıklarda, "...libido, onlarda egemen olan ve bu hücresel organizmayı parçalamaya ve her temel organizmayı (her hücreyi) organik-olmayan istikrar durumuna götürmeye yönelen ölüm ya da yıkım itkisine rastlar (...). Bunun görevi, bu yıkım itkisini zararsız kılmak ve onu büyük oranda dışarıya yöneltmektir. Bir süre sonra da özel bir organik sistem –bütün kaslar– yardımıyla, bu itkiyi dış dünyadaki nesnelere yönelterek ondan kurtulur. Bu durumda bu itkiye yıkım itkisi, nüfuz itkisi, erk istenci denir. Bu itkinin bir bölümü, doğrudan doğruya, önemli bir rol oynadığı cinsel işlevin hizmetindedir. Kelimenin tam anlamıyla sadizm burada yatar. Bir diğer bölümü ise dışarıya doğru bu yer değiştirmeyi izlemeyerek, libidinal olarak bağlı kaldığı organizmada kalır (...). Kökensel, erojen mazoşizmi organizmanın içinde tanımamız gerekir."[21]

21) *Esprit*'de (Şubat 1970, no 389) çıkmış "Freud ve Şiddet" adlı kısa ve zekice bir incelemede André Clair bu noktayı yeniden ele alır ve klinik deneyimin ölüm itkisine dair ikili bir örnek oluşturduğunu ileri sürer: *sadizm* ve *mazohizm*, bunların her ikisi de, itki yönelimlerinin bölünmesiyle kökensel ölüm itkisinden türemişlerdir. "Aslında, sadizm ve mazoşizm ölüm itkisinin *ratio cognoscendi*'siyse, onların *ratio essendi*'si de ölüm itkisidir," der.

Haz İlkesinin Ötesinde'nin birçok okuru şunu fark etmiştir: Freud bu yazıda ölüm fikrini gerçekten tercih ediyor gibidir, ki bir tür içgüdüsel taraflılık şeklindeki bu duruma Freud'un eserinde ender rastlanır. Teorik bir eser olmanın yanı sıra kasvetli bir lirik şiir de olan *Haz İlkesinin Ötesinde* okunduğunda, Sainte-Beuve'ün Lamarck'la ilgili bu satırları hayranlık verici bir yorum gibi gelir insana: "Hayatı doğadan ayırıyordu. Onun gözünde doğa taş ve küldü, granit mezar ve ölümdü. Hayat, tuhaf ve özellikle hünerli bir kaza olarak işin içine giriyordu; orada burada az çok başarı ya da denge sağlayan ama sonuçta daima yenilen –çünkü öncesinde de sonrasında da soğuk hareketsizliğin hüküm sürdüğü– uzatılmış bir mücadeleydi."

Doğrudur: Freud'da ne dirimsel atılım görülür, ne de yeni biçimlerde herhangi bir oyun. Bütünleştirici sentez de yoktur: hayatın kendine özgü hiçbir değeri yoktur; sanki Bichat'nın ifadesi geliştirilmiş gibidir: "Hayat, ölüme direnen güçler bütünüdür."

Haz İlkesinin Ötesinde'de Freud, ölüm itkisini, merakın itilimiyle, tamamen kurgusal bir amaçla dahil ettiğini özellikle belirtse de,[22] iki yıl sonra, *Ben ve İd*'de çok daha kesin gözükür: Cinsel itkilerle ve Ben itkileriyle ilgili eski karşıtlığın yerini Eros-Thanatos karşıtlığı kesin olarak almıştır. E. Jones bu konuda şunu yazar: "Şunu hatırlıyorum ki,

22) "Burada geliştirdiğimizin düşüncelerde, *yalnızca meraktan*, nereye kadar götürebileceğini görmek amacıyla, bir fikri sonuna dek sürdürme denemesinden başka bir şey görmemek gerekir." *Au-delà du principe de plaisir*, s. 29.

yazılarımda ve mektuplaşmalarımda, onun çözümleriyle ilgili belli bir kuşkuculuk ifade ettiğimde, bunları kabul etmedeki yavaşlığıma üzüldüğünü ve yakında kabul edeceğimi umduğunu belirtiyordu; kendisi ise bu çözümlerden vazgeçemiyordu; onun için kaçınılmaz olmuşlardı."[23]

Jones'un kuşkuculuğunun birçok psikanalist tarafından paylaşıldığını unutmayalım (bu durumun istisnası Alexander, Eitingon ve sadık Ferenczi'dir). Psikanalistlerin büyük çoğunluğu, ölüm itkisi teorisinin varsayımsal yanları ile buna sonradan eklenmiş klinik gözlemler arasında bir ayrım yapmanın gerekliliğini düşünüyorlardı. Bu ayrımı E. Bibring şöyle ifade etmişti: "Yaşam ve ölüm içgüdüleri psikolojik olarak bu haliyle algılanamaz; bunlar, varlığı yalnızca kurgusal olarak gerekli görülen biyolojik içgüdülerdir. Durum böyle olunca, kesin olarak konuşursak, şu sonuç çıkar ki, temel içgüdüler teorisi, klinik ya da ampirik nitelikteki bir tartışma içinde değil, yalnızca teorik bir bağlam içinde anılması gereken bir kavramdır. Bu durumda, saldırgan ve yıkıcı içgüdüler fikri, karşımıza çıkabilecek tüm olguları açıklamaya yeterlidir."[24]

Freud'un, ölüm itkisi kavramını dahil etme yönündeki bu kurgusal gerekliliğini neye atfetmeliyiz? Daha kesin bir ifadeyle, sabırla hazırlanmış teorik bir aygıttan bu denli belirgin biçimde uzaklaşan bir yola psikanalitik teoriyi dahil etmeye 1919-1920'den beri Freud'u itmiş olan kişisel nedenler nelerdir?

23) *La vie et l'œuvre de S. Freud*, c. III, s. 315.
24) *Int. Journal of Psycho-Analysis*, c. XXII, 1941.

Ölüm arzusu. – Bu soruya eksiksiz bir cevap vermek elbette ki mümkün değildir –bunun için Freud'un psikanalizine kalkışmak gerekir–, ama E. Jones'un anıtsal ve çok değerli biyografisi sayesinde, cevabın bazı öğelerini kabaca belirleyebiliriz. Bunun için, Freud'un ölüm karşısındaki tavrını dikkate almak gerekir.

Gerçek dünyada –der bize E. Jones–[25] Freud, kimsenin inkâr edemediği bir karakter gücüyle, mutsuzluğa, ıstıraba, tehlikeye ve sonuç itibarıyla ölümün kendisine az rastlanır bir cesaretle karşı koymuş biriydi. Ama onun hayal dünyasında başka unsurlar işin içine giriyordu. "Hayatında ne kadar geriye uzanabilirsek uzanalım, ölüm düşüncelerinin onda hep bulunduğunu, hem de aklıma gelen bütün diğer önemli insanlardan (belki tek istisna Sir Thomas Browne ile Montaigne'dir) çok daha fazla onda bulunduğunu keşfederiz," diye yazar Jones.[26] Jones'la tanıştığı ilk yıllarda bile, ayrılırken ona, "Elveda, olur a belki bir daha görüşemeyiz," demek gibi tuhaf bir alışkanlığı vardı. *Todesangst* (ölüm kaygısı) olarak adlandırdığı şey, yaşlanma duygusuyla birlikteydi ve zaman ilerledikçe ölüm düşüncesi giderek daha ısrarcı oluyordu. Bir keresinde Jones'a her gün ölümü düşündüğünü söyledi, ki bu kuşkusuz alışılmadık bir durumdur. Üstelik –diye belirtir Jones–[27] onda tuhaf bir ölüm arzusu da vardı. 1912 yılında Münih'teki baygınlığından sonra, bilinci yerine geldiğinde ilk sözü, "ölmek pek hoş olmalı" oldu.

25) *La vie et l'œuvre de S. Freud*, c. III, s. 319.
26) *A.g.e.*, s. 319.
27) *A.g.e.*, s. 320.

Bu karmaşık tavrı E. Jones, korkunç bir baba karşısında duyulan kaygı (ölüm-ceza) ile yer değiştiren, sevilen bir anneyle bir olma arzusu olarak yorumlayarak analitik olarak açıklamaya çalıştı.

Freud'e ölüm fikrinin sürekli musallat olduğu tartışmasızdır. Bu takınak yıllar içerisinde giderek arttı. Ölüm itkisi anlayışını oluşturduğu yıllar boyunca da iç açıcı hiçbir şey yoktu. Büyük Savaş'ın ertesi yıllar, bilindiği gibi, özellikle kasvetliydi. Enflasyon Freud'u mahvetti ve geride kalmış yoksulluk hayaleti hortladı. Açlık, soğuk, sefalet kol geziyordu. 20 Ocak 1920'de Budapeşte'de bir birahane sahibi olan, felsefe doktoru ve sadık hamisi, dostu Anton von Freund kanserden öldü. Üç gün sonra, ikinci kızı Sophie'nin gribe yakalandığını öğrendi. O yıllarda grip tüm Avrupa'yı kasıp kavuran bir hastalıktı. Sophie aniden ölüp gitti. Freud'un deyişiyle, sanki "hiç yaşamamış gibi".

Ama, Marthe Robert'in belirttiği gibi,[28] kızının ölümünden çok, bu kızının en küçük oğlunun ölümü Freud'u en ağır ıstıraba gömecektir. Annesinin ölümünde 18 aylık olan küçük Heinz, teyzesi Mathilde tarafından alınmış ve büyük babasının sevgisini kazanmıştı. Küçük oğlan Freud'un tek torunu değildi, ama oğlanın sevimliliği ve erken gelişmiş zekâsı karşısında cezbolan Freud, onu tüm evlatlarının yerine koyarak seviyordu. 1923 yılında küçük Heinz, döküntülü bir tüberküloza yakalanarak öldü.

28) Marthe Robert, *La révolution psychanalitique*, c. II, Petite Bibliothèque Payot, 1964, s. 188.

Freud bu tapılası varlığın can çekişmesine dehşetle tanık oldu. O dönemde yaşamla olan en güçlü bağını onun temsil ettiğini düşünüyordu. Marthe Robert şunu yazar: "Ardından, çoğu zaman, dört yaşındaki bu küçük oğlanın ölümünün kendisine yalnızca ıstırap vermekle kalmadığını, dahası, içindeki bir şeyi de öldürdüğünü söyler: herkesin gözünde Freud'un ıstırap karşısındaki cesareti ve hastalığının sonucuna ilgisizliği denen şeyin sırrı oydu."[29]

1923 yılı, aynı zamanda, Freud'un son on altı yılını işkence haline getirecek olan 33 operasyonun ilkinin yılıdır: Freud, kanserli bir çene tümöründen çekmekteydi.

Yine de şunu belirtmek uygun olur: *Haz İlkesinin Ötesinde* (Mayıs 1920'de yayımlandı), kızı Sophie'nin sağlığının henüz yerinde olduğu bir dönemde yazılmıştı. Freud bu nokta üzerinde ısrarla durur. Ama, Marthe Robert'in belirttiği gibi,[30] 1919-1920 arasında ölüm ve yıkım fikirlerinin Freud'un zihnine takılmasında ve egemen olmasında belirgin birkaç neden olduğunu kabul etmek gerekir. İnsanlığın ancak hesabını yapabildiği katliamlar ve yıkımlar karşısında, Büyük Savaş'ın sonuna damgasını vurmuş bu ahlaki ve manevi alacakaranlık karşısında, buna eşlik eden maddi yıkım karşısında, insanın ve uygarlığının yok olup gittiği bu kaosun ne olduğunu hangi düşünür sormaz ki?

Daha teorik bir düzlemde, Marthe Robert, libido doktrininin üç aşamadan geçtiğini, bunların da Freud için hayatın üç temel evresi olduğunu da gözlemlemiştir: cinsellik fikri-

29) *A.g.e.*, s. 190.
30) *A.g.e.*, s. 190.

nin egemen olduğu birinci evre Freud'a olgunluk çağında kendini dayatır; narsisizmin başat rol oynadığı ikincisi, yaşlılığın habercisi olduğu kendi içine kapanma döneminde; ölümün yaşama galip geldiği üçüncüsü ise, acımasız yaslardan, amansız bir hastalığın sonucu olan fiziksel işkencelerden ve yeniden yalnız kalmış yaşlı bilginin kendi çöküşüne dair duygusundan oluşan bir dönemle kısmen kesişir.

Bunun bir çakışma mı, yoksa mantıksal düşüncenin kendisinin tabi olduğu psişik determinizmin yansısı mı olduğu sorusuna cevap vermek –biz ikinci varsayımdan yana olsak da– pek mümkün gözükmemektedir.

İtirazlar. – Varsayımsal bir ölüm içgüdüsüne bağlı olan Freud'un düşünceleri, gördüğümüz gibi, farklı kabuller görmüştür; genellikle de olumsuz karşılanmıştır. Bu düşünceler, psikanaliz dünyasında büyük yankı uyandırdılar ve ardından çok sayıda değişik yorum ve tartışma geldi. Bugün bile bu düşünceler psikanalitik teorinin en tartışmalı noktalarından biri olmaya devam etmektedir. "Ne yazık ki," diye belirtmektedir Maurice Bénassy, "bu tartışmalar kaçınılmaz olarak felsefi münakaşaya dönüşmüştür."[31]

Freud, "kurgu"ya olan eğilimini serbest bırakarak, çözümsüz olduğu besbelli tartışmaların yolunu açmıştı. Bu tartışmalarda başvurulan argümanlar, genellikle az çok bilinçli metafizik tercihleri kapsamaktadır.

31) Théorie de l'instinct, *La théorie psychanalytique*, s. 17.

Örneğin E. ve J. Kestemberg[32] gibi birçok psikanalist açısından metapsikolojik kavramlar, işlemsel kavramlar olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle bu kavramlar arasında Eros ile Thanatos'u saymamaktadırlar. Bunlar, onların gözünde, metafizik kendilikler olmanın da ötesinde, "kendinde" ilkelerdir ve insan düzeyinde işleyen tezahürler de bunlara katılır.

1920 yılında, yani *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin çıktığı yıl, psikanalistlerin çoğu, bu yeni teorik değişikliğin zorunluluğunu görmediler: Bu onlara, psikanalizin klinik yanının zararına felsefi yanına vurgu yaparak, önceki doktrine kıyasla bir gerileme işareti gibi geldi; ölüm itkisi terapide onların bir işine yaramayacaktır. Freud'un indirgemeci ve somut yaklaşımı onlara göre burada kurgusal, hatta mistik bir çarpıtmaya maruz kalmıştı. Hatta gayet haklı olarak şunu bile düşünüyorlardı ki, *Haz İlkesinin Ötesinde*'ki teorik düşünceleri eğer Freud'dan başka biri ortaya atmış olsaydı, belki de Viyanalı Usta tarafından yeterince Ortodoks olmayan biri olarak, "sapkın" olarak kabul edilirdi. Sanki Freud'u affettirmek ister gibi, savaş sonrasının karanlık yıllarından ve son derece üzücü yaslardan amansızca etkilenmiş olduğunun doğru olduğu söylenmektedir. Kurgudan hoşlanıyor olması onu hâlâ teselli edebiliyorsa, ona haz verebiliyorsa, neden olmasın?

Klinik düzlemde, bu, kuşkusuz ki ilginç olan, ama tartışmalı ve –uzun sözün kısası– psikanalizin kolaylıkla vazgeçebildiği bir kavram karşısında ilgisizliktir. Teorik

32) Métapsychologie, *La théorie psychanalitique*, s. 229-235.

düzlemde ise, Sacha Nacht, *La présence du psychanalyste*'te [Psikanalistin Mevcudiyeti], ölüm itkisinin ister istemez yol açacağı itirazları ustaca özetledi.[33] Nacht'ın muhakemesini izleyelim. Madem ki Freud ölüm içgüdüsü teorisini kendi doktrininin bazı noktalarını aydınlatmak için, daha doğrusu, gözlemlenen bazı olguları daha iyi açıklamak için ortaya attı, o halde, demektedir Nacht, onun teorisini yalnızca bir çalışma hipotezi olarak ele almak ve nereye götüreceğini görmek gerekir.

Nacht'a göre, böyle bir hipotezin içerimleri, genel psikanalitik teorisinin en azından iki temel kavramını tepeden tırnağa altüst edecektir: psişik çatışma kavramı ile saldırganlık kavramı.

Gerçekten de, diye gözlemlemektedir,[34] ölüm içgüdüsü teorisini eğer benimsersek, psişik çatışma yalnızca yaşantı deneyiminin sonucu olamaz: doğuştan geldiğine kuşku yoktur. Başka deyişle, bu, kendinde, içsel, ilk veridir. Çatışma, öncelikle özne ile çevresi arasındaki karşıtlık olarak yaşanıp ikincil olarak içselleştirilmekle kalmaz; çatışma, psykhe-içidir. Böylece insan dünyaya "kendi kendine karşı bölünmüş" olarak gelir. İnsan, yaşayan çatışmadır, diye vurgular Sacha Nacht. Sonuç açıkça görülür: Bu temel çatışma, varoluşun bütün düzeylerinde yankılanacak, her koşula aktarılacak ve görülecektir. İnsanın, varlığını sürdürmesi için belki de zorunlu olan bir gerilimden çıkması mümkün değildir. Bu koşullarda, yeni doğan bebeğin çevresiyle çatışması hem

33) *La présence du psychanalyste*, PUF, 1963, s. 148-161.
34) *Revue française de psychanalyse*, c. XXX, 1966, s. 66.

kaçınılmaz hem de ikincildir. "Böylelikle Freud'un ilk teorilerinin buna atfettiği temel önemden iyice uzağa düşeriz," sonucuna varmaktadır Sacha Nacht.

Benzer bir akıl yürütme de –her zaman aynı hipotez içinde– özerk içgüdü halini alan saldırganlığa uygulanır. Saldırganlık da gücünü her bireyin yaşamsal deneyiminden değil, maddenin evrensel, kaçınılmaz yazgısından almaktadır.

Yine de, Serge Lebovici ve Michel Soulé'yle[35] birlikte şunu saptamak gerekir ki, Nacht gibi, ölüm içgüdüsü kavramını çelişik bularak reddedenler, klinik bulguları Freud'un psişik işleyişte ölüm içgüdüsüne dair çıkardığı sonuçlardan uzak olmayan temel ve ilksel bir mazoşizmin varlığından söz ettiklerinde yine de denk bir kavramı kabul etmiş oluyorlar.

Ayrıca, tüm psikanalistlerin saldırganlığa ve libidinal gelişmeyle birlikte karmakarışık bir hal almasına verdikleri önemin giderek artması, ölüm içgüdüsü hipotezini ve Freud'un saldırganlıkla ilgili çalışmalarını giderek belirgin kılmaktadır.

Psikanaliz çevreleri dışında, böyle bir hipotezin içerimlerini ciddiye alan yalnızca birkaç filozof vardır. Freud, *Psikanalizin Bir Güçlüğü*'nde (1917), kendi keşiflerinin yol açtığı düşmanlığı, kötü niyeti ya da küçümseyici sessizliği, bu keşiflerin de tıpkı Copernicus ya da Darwin'in keşifleri gibi insanın narsisizmini yaraladığını söyleyerek açıklıyordu: psikanaliz, bilimin insanı maruz bıraktığı üçüncü narsisistik aşağılanma olur. Copernicus, dünyanın evrenin merkezinde

35) *La connaissance de l'enfant par la psychanalyse*, PUF, 1970, s. 272-273.

olduğu inancını paramparça ederek (narsisizme "kozmolojik saldırı"dır bu), Darwin ise, insanın yaratıklar merdiveninde ayrıcalıklı bir yer işgal etmediğini göstererek ("biyolojik saldırı"), bir anlamda psikanalizin habercisiydiler: psikanaliz, insanın kendi iç dünyasının efendisi olmadığını ("psikolojik saldırı"), çünkü hâkim olamadığı psişik süreçlerin varolduğunu keşfeder.

Paula Heimann, Freud'un ölüm itkisi üzerine teorisinin bu psikolojik saldırıyı iyice yoğunlaştırdığını vurgular: "Yaralanmanın acısına ölüm güçlerinin insanın kendisinde ölüm güçlerinin etkide bulunduğunu görme korkusu eklendiğinde, insan narsisizmine karşı çıkarılan engelin yol açtığı kin ve kaygı daha büyük olmalıdır."[36]

36) Yaşam itkileri ile ölüm itkileri teorisi üzerine notlar, *Développement de la psychanalyse*, PUF, 1966, s. 302.

VII. Bölüm

SÜRGÜN VE KRALLIK

"Bir duyarsızlık kabuğu sarıyor beni yavaş yavaş; bunu saptadığım için şikâyet etmiyorum. Bu doğal bir sonuç aynı zamanda, anorganik olmaya başlamanın bir tarzı. Bu duruma, sanıyorum, yaşın getirdiği sükunet diyorlar. Bu durum, kuşkusuz ki, varlığını benim varsaydığım iki itki arasındaki ilişkilerde belirleyici bir rol oynuyor olmalıdır. Buna eşlik eden değişiklik belki de çok çarpıcı değildir, geçmişte olduğu gibi her şeyle ilgileniyorum, ama bende bir yankı uyandırmıyor; ben müzisyen değilim, bu farklılığı piyanoda pedal kullanıp kullanmamak olarak görüyorum. Güçlü miktarda can sıkıcı duyumun hissedilir ve bitmek bilmez baskısı, bu erken gelmiş durumu, her şeyi *sub specie aeternitatis* hissettirecek bu yetiyi hızlandırmış olabilir."

S. Freud
(Lou Andreas-Salomé'ye Mektup,
10 Mayıs 1925)

Lou'yla gezintiler. – Nietzsche'nin dostu, Rilke'nin âşığı ve Freud'un öğrencisi Lou Andreas-Salomé, 1937 yılında,

76 yaşında, Göttingen'deki "Loufried" evinde ruhunu teslim ediyordu. S. Freud ölümünün ardından ona bir övgü adadı. Londra'da, kendi ölümünden yaklaşık iki buçuk yıl önce yazdığı bu övgüde şunu belirtiyordu: "Onun yanına yaklaşan herkes, varlığının samimiyetinden ve uyumundan çok güçlü biçimde etkilenirdi; kadınlara özgü zaafların hiçbirinin, hatta insani zaafların bile çoğunun onda bulunmadığını, yaşamı boyunca bunları aşmış olduğunu fark ederdi."

1928 sonbaharında Freud ile Lou-Andreas-Salomé son kez Berlin yakınındaki küçük Tegel Şatosu'nda buluştular. Freud yaşlanıyordu ve çene kanşerinin neden olduğu ıstıraba katlanışındaki cesaret Lou'yu derinden duygulandırıyordu. Lou da yaşlanıyordu. Ciddi bir gribin ardından tüm saçlarını kaybetmişti ve dazlaklığını maskelemek için, yaşlı bir kadın gibi dantel bone takıyordu.

H. F. Peters, Lou Andreas-Salomé biyografisinde bu sonuncu görüşmeyi anlattı.[1] Freud ile Lou'nun Tegel Parkı'nda yaptıkları uzun gezintilerden söz etti. Ağzındaki protez yaşlı adamın her kelimesinde acı duymasına yol açıyordu. Yine de Weimar Kongresi'nde, 1911 yılındaki ilk karşılaşmalarını hatırladı.

Lou'nun kasıtlı olarak iyimser görüşleri karşısında, Freud uygarlık üzerine trajik görüşlerini ifade etti: "Organik olarak, insandan verebileceğinden fazlasını talep bir kültüre uygun yaratılmış değiliz; geri çekilmekten başka bir şey gelmez elimizden ve yazgının gizlediği Büyük Meçhul, aynı türden kültürel deneyimlere yeni bir ırkla yeniden başlayacaktır."

1) H. P. Peters, *Ma sœur, mon épouse*, Éd. Gallimard, 1968.

Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nden de söz ettiler. Freud ona, dostu, Alman yazar Arnold Zweig'ın SSCB'nin savunulmasından ve barıştan yana bir manifesto imzalatmaya –Einstein'ın da yardımıyla– utangaçça çabaladığını anlattı. İmzalamayı elbette reddetmişti; bunun da nedeni basitti, imza atmanın komünist idealden yana olmak anlamına geleceğini söylemişti. Böyle bir tavırdansa son derece uzaktı. "Bugünkü ekonomik sistemlerin yol açtığı tüm hoşnutsuzluk nedenlerine rağmen," diye ekledi, "Sovyetlerin tuttuğu yolun bir iyileşmeye yol açabileceğine dair hiçbir umudum yok. Daha da kötüsü, Sovyet rejiminin bu on yılı içerisinde, besleyebileceğim bu türden umutlar da yok oldu. Ben eski tarz bir liberal olarak kaldım."

Psikiyatrlardan söz ederken şunu samimiyetle belirtir: "Gerçekten normal olduklarına ikna olmak için bu mesleği seçiyorlar. Toplum onlara hastaları emanet ettiğinde, teskin oluyorlar. Hastalarından öylesine daha normaller ki..." Konuşma daha sonra yaşla birlikte gelen rahatsızlıklara döndü. "Yaşlandıkça hayatı bizim için daha çekilmez kılarak," diye gözlemini belirtti Freud, "belki de tanrılar bize iyilik ediyorlar. Sonunda ölüm bize taşıdığımız birçok yükten daha katlanılabilir gelir. Evrensel düzene isyan etmiyorum... Şan şeref bize ancak öldüğümüzde gelir, açıkçası sonradan olup biten beni pek ilgilendirmiyor. Ölümden sonraki şana özlem duymuyorum. Ölümümden sonra olabilecek herhangi bir şeydense, şu ağacın üzerindeki yaprak beni daha fazla ilgilendiriyor..."

Aniden Lou sözünü kesti ve Nietzsche'nin yazdığına inandığı ve cafcaflı iyimserliği içerisinde iğrenç bulduğu

Yaşama Yakarı'yı hatırlayıp hatırlamadığını sordu. Freud gülümseyerek onayladı. Lou Andreas-Salomé daha sonra şunu anlatacaktır: "Bunun üzerine, anlayamadığım ama hiçbir gücün engelleyemediği bir şey meydana geldi: onun yazgısına ve çektiği çileye isyandan titreyen dudaklarımla haykırdım: "Sizin gerçekleştirdiğiniz şeyi ben gençlik heyecanı içinde yüceltmekten başka bir şey yapamadım." Kendi sözleriyle altüst olan Lou gözyaşlarına boğuldu. Freud hiç cevap vermedi. "Yalnızca kolunu omzumda hissettim."

Sürgün. – 11 Mart 1938'de Naziler Avusturya'da iktidarı ele geçiriyordu. Beş yıl önce Almanya'da, Goebbels'in düzenlediği devasa kitap yakma eylemleri meydana gelmişti. Yahudi yazarların ya da nasyonal-sosyalist rejime muhaliflerin kitapları yakıldı.Böylelikle yok edilen eserlerin lanetli niteliği açıkça teşhir edilmişti. Sıra Freud'a geldiğinde şu sözler işitildi: "Ruha, cinsel yaşama yıkıcı biçimde aşırı değer verdiği için, insanın soyluluğu adına, Sigmund Freud denen birinin yazılarını ateşe armağan ediyorum!"

Olup biteni öğrenen Freud gayet sade bir şekilde şu açıklamada bulundu: "Bayağı ilerlemişiz; Ortaçağ'da beni yakarlardı, şimdi kitaplarımı yakmakla yetiniyorlar." Birkaç yıl sonra insanların da ateşe atılacağı o sırada kimsenin aklına gelmiyordu. Freud'un dört kız kardeşi toplama kamplarına sürgün edildi ve 1943 yılında krematoryum fırınlarında yok olup gittiler.

Avusturya'da psikanalizin geleceği üzerinde hüküm süren tehditlere rağmen Freud Viyana'yı terk etme fikrinden hoşlanmıyordu. Eğer tek başına kalmış olsaydı, –diye günün

birinde Ernest Jones'a içini açmıştı– çoktan yaşamına son vermiş olurdu. Freud'u ailesiyle birlikte İngiltere'ye göçmeye ikna etmek için Prenses Marie Bonaparte ile Ernest Jones çok çabalamak zorunda kaldı. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin Roosevelt, Freud'un hak ettiği tüm saygıyı göreceğini belirtmek için bizzat müdahale etti.

Mayıs 1938'de, bir çıkış vizesi almasının muhtemel olduğunu öğrendiğinde, daha önce Londra'ya yerleşmiş olan oğlu Ernst'e yazdı: "Bu üzücü günlerde iki umudum var hâlâ: sizin hepinizin bir arada olduğunuzu görmek ve özgürce ölmek (...). Bizlerin, biz yaşlıların yeni bir vatanda karşılaşacağımız güçlüklerin ne ölçüde üstesinden gelebileceğimizi bilmek hâlâ bir sorun. Sen bize orada yardım edeceksin. Özgür olmakla kıyaslandığında hiçbir şeyin önemi yoktur."

Ernest Jones, Freud'un kendisine dayatılan karmaşık formaliteler karşısında ironik tavrını nasıl koruduğunu anlatmıştır. Bir çıkış vizesi alabilmesi için getirilen koşullardan biri, şu içerikte bir belgeyi imzalamayı kabul etmesiydi: "Aşağıda imzası bulunan ben Prof. Freud, Avusturya'nın Reich Almanya'sıyla *Anschluss*'undan sonra, Alman otoritelerinden ve özellikle Gestapo'dan, bilimsel ünümün gerektirdiği tüm saygı ve hürmetle muamele gördüğümü, tamamen serbestçe yaşayıp çalışabildiğimi, faaliyetlerimi dilediğim gibi sürdürebildiğimi, bu alanda herkesin desteğine güvenebildiğimi ve şikâyet edecek tek bir gerekçem bile olmadığını tasdik ederim." Nazi komiseri bu deklarasyonu getirdiğinde Freud bunu imzalamakta doğal olarak hiç güçlük çıkarmadı, yalnızca bir cümle eklemesine izin verilmesini istedi: "Gestapo'yu herkese samimiyetle tavsiye ederim."

4 Haziran'da Freud, yetmiş dokuz yılını geçirmiş olduğu Viyana'dan karısı ve kızı Anna'yla birlikte nihayet ayrılabildi. Londralıların coşkulu karşılamasına rağmen, İngiltere'ye vardığı gün öğrencilerinden biri olan Max Eitingon'a şunu yazdı: "Özgürlüğe bağlı olan zafer duygusuna fazlasıyla hüzün karışıyor, çünkü çıktığımız hapishanede sevdiğimiz çok insan var hâlâ." Kaderinin bağlı kaldığı bir şehre bağlılığın gecikmiş itirafı...

Londra'da Freud'un çok sayıda ziyaretçisi oldu. Özellikle psikanalistler, dostu Stefan Zweig gibi sürgün yazarlar, Salvador Dali gibi ressamlar ziyaretçileri arasındadır. Hemen bir portresini yapan Dali, gerçeküstücü bir bakış açısıyla, Freud'un kafasının bir salyangozu andırdığını söyler.[2]

Diğer yandan Freud da ünlü Katalan ressamdan etkilenir ve gerçeküstücüler hakkındaki fikirlerini değiştirir. "O zamana dek," diye yazar Stefan Zweig'a, "görünüşe bakılırsa beni kutsal hamileri seçmiş olan gerçeküstücüleri zırdeli kabul etmiştim (diyelim, % 95'ini saf alkol olarak görüyordum). Bu genç İspanyol, temiz yürekli fanatik, gözleri ve inkâr edilemez teknik hâkimiyetiyle, beni görüşümü yeniden ele almaya mecbur bıraktı."

Bir diğer sürgünün, büyük yazar Thomas Mann'ın dolaylı övgüsüne karşı da çok duyarlılık gösterdi. Mann, *Kardeşim Hitler* başlıklı 1938 tarihli bir metinde şunu yazmıştı: "Bu adam (Hitler) psikanalizden nasıl nefret etmesin! Bazı başşehirlerin (Viyana) üzerine yürüyüşündeki öfkenin,

2) Dali, Freud'a ziyaretini otobiyografisinde anlatır: *La vie secrète de Salvador Dali.*

oraya yerleşmiş bulunan yaşlı psikanaliste, asıl ve gerçek düşmanına, nevrozun maskesini düşüren filozofa, büyük düş kırıklığı yaratıcısına, neyle yetinmesi gerektiği ve deha konusunda çok şey bilen o kişiye yönelik olmasından gizliden gizliye hep kuşkulanmışımdır."[3]

Ölüm. – Londra'da Freud çok seyrek olarak psikanalize hasta kabul etmeye, politik olayları izlemeye ve *Musa ve Tektanrıcılık* üzerine kitabının üçüncü bölümünün son rötuşlarını yapmaya devam etti. Bu kitabının İngilizce'sinin sağlığında yayımlandığını görmekten mutlu olmuştu. Bir *Psikanaliz Özeti*'ne başladıysa da, yazımını tamamlayamadı. Aralık 1938'de, ölüm saatinin yaklaştığının farkına varan Freud, Rachel Berdach'ın romanından derinden etkilenmişti. *İmparator, Bilgeler ve Ölüm* adlı bu roman tuhaf biçimde endişe verici bir notla tamamlanıyordu: Tek bir canlı varlığın bile kalmadığı bir dünyanın son sakini olan kahraman, buz gibi soğuk bir gecede, terk edilmiş bir halde ölür.

Birkaç ay sonra, "sevgili dostum yaşlı kanser" dediği çene kanseri iyice ilerlemişti. Nekroz yayılır, dayanılmaz iğrençlikte bir koku ortalığı kaplar; Freud'u bir cibinlikle örtmüşlerdi; çok sevdiği çovçovu kokusuna katlanamaz ve yaklaşmayı reddederek büronun en uzak köşesine siner. Bunun ne anlama geldiğini anlayan Freud ona "trajik bir üzüntüyle" bakar.

Son aşama geldiğinde, diye anlatır doktoru Max Schur, Freud bir şey okuyabilecek durumda değildi. Freud rasgele

3) Krş. Jean Finck, *Thomas Mann et la psychanalyse*, Paris, Les Belles Lettres, 1982.

okuyan biri değildi, kütüphanesindeki kitapları titizlikle seçiyordu. Son okuduğu kitap Balzac'ın *Tılsımlı Deri*'si oldu. Kitabı bitirdiğinde Schur'a şunu söyledi: "Bu kitap benim için; büzülmeyle ve bitkinlikle âlâkalı..."

Ertesi gün, 21 Eylül'de, Schur yatağının kenarına ilişmişken, Freud onun elini tutarak şunu söyledi: "Azizim Schur, ilk sohbetimizi kuşkusuz hatırlıyorsunuzdur. O zaman bana, vaktim geldiğinde beni terk etmemeye söz vermiştiniz. Artık her şey yalnızca işkence ve hiçbir şeyin anlamı yok." Schur anlatmaya devam eder: "Sözümü unutmadığımı söyledim ona. İçi rahatlamıştı, elimi tuttu ve 'Teşekkür ederim' dedi." Sonra, bir an tereddüt ettikten sonra, Schur'dan kızı Anna'yı uyarmasını rica etti. Kendine dair hiçbir yalancı duyarlılık ya da merhametin izi yoktu, diye gözlemler yine Schur. Can çekişmenin amansız acıları yeniden başladığında, derialtına 2 cg.'lık morfin zerk eder. Freud bir süre sonra rahatladı ve huzurlu bir uykuya girdi. Acı ve ıstırap ifadesi yok oldu. "Bu dozu yaklaşık on iki saat sonra tekrarladım; Freud'un tamamen tükenmenin eşiğinde olduğu açıkça belliydi, komaya girdi ve bir daha da uyanmadı."

26 Eylül sabahı, Freud'un cesedi Golders Green'de yakıldı; külleri, Prenses Marie Bonaparte'ın hediyesi olan pek sevdiği Yunan kavanoza yerleştirildi. Ernest Jones cenaze konuşmasını yaptı, Stefan Zweig ise ona son kez saygısını belirtti. Zweig'ın bu metnini burada eksiksiz aktarmak istiyoruz, çünkü tinin bu dâhi maceracısının yakınında olma ayrıcalığına sahip olmuş herkesin hissettiklerini muhtemelen o ifade etmişti.

Son saygı. – "Prof. Freud'un ve ailesinin otuz yılı aşkın süre boyunca yakın dostu olarak, ona saygımızı son kez ifade etme ayrıcalığı bana düştü. Ben, ailesi ve burada toplanmış dostları adına konuşuyorum. Ayrıca, şu an uzakta bulunan dostlarını da düşünüyorum. Brill'deki Eitingon, Hanns Sachs ve diğerleri. Abraham ve Ferenczi'nin hatıralarını da anıyorum. İlk düşüncemiz doğal olarak ölümün kendisidir. Onun katlandığı ıstırapların dehşetini bilenler, bu son aylarda tarifi imkânsız bir yoğunluk noktasına erişmiş olan bu ıstıraplar, büyük bir tesellinin kaynağı olmalıdır. Daha fazla acı çekmeyecek. Hayatı yalnızca kişisel bir can çekişmeye indirgenmişken bir gün daha fazla yaşamasını dilemek imkânsızdı. Üstelik, ölümden hiçbir şekilde çekinmiyordu. Başkalarında dini duygular şeklinde ifade bulan şey, onda, yaşamın ve sevginin değerine aşkın bir inançta ifade buluyordu. Onun hakkında tek söylenebilecek olan, hiçbir insanın yaşamı onun kadar sevmediği ve hiçbir insanın ölüm karşısında onun kadar kaygısız olmadığıdır. O, eksiksiz bir hayat yaşadı, zirveleri olduğu kadar uçurumları da tanıdı ve bunlardan zevk aldı; yüreğinin ateşiyle ısındı, ama artık ona sunabileceği hiçbir şeyi yoktu. Kendi ülkesinden ya da herhangi bir başka ülkeden daha fazla nezaket, saygı ve şeref gördüğü bir ülkede, sanırım ki tüm diğerlerinden daha fazla değer verdiği bir ülkede, sevgi ve ihtimamla çevrili olarak öldü. Bugün, onun da arzu edebileceği bir anlayış içerisinde, çıplak hakikat ve gerçekçilik anlayışıyla, tamamen sade bir şekilde, törensiz, seremonisiz toprağa verildi.

"Ölüm ondan bir şey alamadı ve bizler elbette ki onun yazgısına ağlayacak değiliz. Peki ya bize ne demeli? Freud'suz

bir dünya! Bu canlı şahsiyetin olmadığı, bu yumuşak ve büyüleyici gülümsemenin olmadığı bir dünya; yaşamın irili ufaklı şeyleri hakkındaki bilgece ve vurucu yorumlarının olmadığı, yardıma koşmaya daima hazır bu *Grosszügigkeit*'in[4] olmadığı bir dünya! Üzücü ve bahtsız bir olay hakkında daha kısa süre önce bana şunu yazmıştı: *Leider, kann Ich hier nur mit Geld helfen.*[5] Alıştığı yardımlarıyla kıyasladığında bu tür bir yardım ona ne kadar anlamsız geliyordu! İlk karşılaşmamızda, bundan çok uzun zaman önce, üç niteliği beni özellikle etkilemişti. Bu izlenimim yıllar içerisinde giderek büyüdü. Öncelikle soylu karakteri, *Erhabenheit*'i.[6] Herhangi bir alçaklık yapabileceğini, aklından aşağılık bir fikir geçebileceğini hayal etmek imkânsızdı. Birkaç yıl önce, etik konusunda Putnam'la kişisel olarak yazıştı. Putnam bana ondan aldığı mektupları gösterdi. Şu iki cümleyi hatırlıyorum: *Ich betrachte das Moralische als etwas Selbstverändliches... Ich habe eigentlich nie etwas Gemeines getan.*[7] Kalplerimizi yoklasak, hangimiz bunu açık yüreklilikle ileri sürebiliriz? Aramızda, insanın kusurları hakkında daha özel bir bilgiye sahip olanlar, kendilerine baktıklarında ve insanlığı düşündüklerinde kimi zaman kendilerini iyice göçmüş hissederler. Hayattaki küçük şeyleri aşmayı başarmış, hayata şerefli unvanlar verebilmiş ve bize gerçek

4) Gönül yüceliği.

5) Ne yazık ki, bu durumda, para dışında başka bir yardımda bulunamıyorum.

6) Soyluluk.

7) Ahlakı doğallığında bir şey olarak kabul ediyorum. Asla aşağılık bir şey yapmadım.

büyüklüğün imgesini gösterebilmiş soylu ruhları böyle anlarda hatırlarız. Hayata tam değerini verenler onlardır. Bu insanlardan yeryüzünde çok fazla yoktur ve Freud bunlar arasında en soylularından biriydi.

"İkinci olarak, hakikate duyduğu doğrudan ve içgüdüsel aşk, her türlü yalandan, muğlaklıktan ya da belirsizlikten nefret edişi geliyordu. Kimsenin ona yalan söyleyemeyeceğini hissediyordu insan. Bunun da tek nedeni yalan söylemenin bir işe yaramayacağı değildi; üstelik, yalan söyleme yönündeki her arzu onun yanında yok olup gidiyordu. Hakikat aşkıyla birlikte adalet ve dürüstlük duygusu geliyordu. *Fairness* (doğruluk, dürüstlük) onun gözde İngilizce kelimesiydi. Son olarak da, cesareti ve sarsılmaz kararlılığı geliyordu. Bu kararlılığı özellikle meslek yaşamında görülüyordu ki buradaki asıl konumuz bu değil; ama bu alandaki aleyhtarları düşünüldüğünde, boşa çıkardığı saldırıları düşünüldüğünde, birçok kişinin aklına Shelley'in *Adonais*'teki dizeleri gelecektir:

> "He wakes or sleeps with the enduring dead;
> Thou canst not soar where he sitting now."

> "Ezeli ölülerle birlikte nöbette ya da uykuda o;
> Artık ulaşamazsın onun bulunduğu yere."

"Büyük bir zekâ bu toprakları terk etti. Yaşamlarının merkezinde olduğu kişiler için varoluş anlamını nasıl koruyabilecek? Yine de biz onun ölümünü aramızdan gerçek bir ayrılış olarak, kelimenin tam anlamıyla bir ayrılış olarak hissetmiyoruz, çünkü Freud kişiliğiyle, karakteri ve fikirleriyle

bize öyle esin verdi ki, içimizde hâlâ yaşadığı parçamızı terk etmeden onu gerçekten terk etmemiz mümkün değildir. Onun yaratıcı ruhu öyle güçlüydü ki başkalarına da bunu esinledi. Eğer bir insan hakkında ölümü fethetti ve hiç çekinmediği Karanlıklar Kralı'na rağmen hayatta kaldı diyebilirsek, bu insan Freud'dur.

"Bir eşine asla rastlayamayacağımız bir insana böylelikle veda ediyoruz. Yaşadığı, yarattığı ve sevdiği için yüreğimizin en derininden teşekkür ediyoruz ona."

YARGI VE TANIKLIKLAR

Michel Foucault. – XIX. yüzyılın tüm psikiyatrisi gerçekten de Freud'a yönelir. Doktor-hasta ikilisinin gerçeğini ciddiyeti içinde ilk kabul eden odur. (...) Freud tüm diğer tımarhane yapılarının üzerindeki mistifikasyonu ortadan kaldırdı: sessizliği ve bakışı yıktı, deliliğin kendini seyrettiği aynada kendini kabul ediş tarzını silip attı, mahkûmiyet mercilerinin sesini kesti. Buna karşılık, tıp personelinin etrafındaki yapıyı kullandı; keramet sahibi erdemlerini genişleterek, hekimin mutlak erkine kısmen tanrısal bir statü hazırladı (Folie et déraison, *Histoire de la folie à l'âge classique*, Plon, 1961).

Thomas Mann. – Daha bilge, daha özgür bir insan soyunun oluştuğu yerde, geleceğin temelleri üzerinde, günümüzde çeşitli biçimlerde oluşan yeni bir antropolojinin kurulmasını sağlayacak en önemli taşlardan birinin, günün birinde, Freud'un hayatını adadığı eserde bulunacağına tüm yüreğimle inanıyorum. (...)

Psikanalitik doktrin dünyayı değiştirebilir. Bu doktrinle birlikte, ruhun gereksiz gizlemeleri ve dalavereleri üzerinde

etkili olan ve bunların maskesini düşüren serinkanlı bir güvensizlik ruhu, bir kuşku serpilmiştir. Bu ruh bir kez uyandığında bir daha asla yok olamaz. Yaşama nüfuz eder, yaşamın kaba naifliğini temelinden çökertir, cehalete özgü bu *pathos*'tan arındırır. (Freud et l'avenir, R. Jaccard, *Freud, jugements et témoignages*, PUF, 1976).

Jean-Bertrand Pontalis. – Günümüzde Freudculuğun oldukça kötü sistematikleştirilmiş bir yorum saçmalığı olduğunu ya da yöntemini alıp teorisini tamamen bir yana bırakmayı (Dalbiez) yazabilecek kimse yoktur; Alain gibi, psikanalizin bir maymun psikolojisi olduğunu söyleyecek kadar muhteşem bir rakip nasıl artık bugün olamazsa, içimizdeki iblisleri serbest bırakarak anarşiye yol açtığını söyleyecek kadar bön birine de rastlayamayız; kapitalizmin çelişkilerini sadist-anal evreye takılıp kalmakla açıklayacak denli can sıkıcı bir dost da yoktur artık... Kahramanlık döneminin geride kaldığına kuşku yok; her yerde, ihtiyatlı Cizvitler arasında bile Freud kucaklanarak karşılanıyor. Çılgınlıktan, modadan, keşiften psikanaliz doğdu... İyi de aslında olan ne? (*Après Freud*, Idées-Gallimard, 1971, "La découverte freudienne").

Wilhelm Reich. – 1919'da Freud'a rastladığımda çok canlı bir insandı... Yaşam doluydu. Açık yürekliydi. İyimserlik saçıyordu; her yanından heyecan ve coşku taşıyordu (...). Elleri, hareketleri fazlasıyla zarifti. Bakışları deliciydi.

1922 Eylül'ünde Berlin'de düzenlenen o kongreyi gayet iyi hatırlıyorum. *Das Ich und das Es*'ten (Ben ve İd) söz

etmişti. (...) Güzeldi, korkunç güzeldi. (...) Ben de, Bu da bilinçdışıdır (...). Böyle bir düşünceyi tahayyül edebilmek için bir deha olmak gerekir. (...) Freud daima şeylerin özüne nüfuz etmiştir. Burnu iyi koku alırdı. Müthiş, şaşırtıcı, akıl almaz bir koku alma yeteneği vardı. Teorik planda çok güçlüydü. (...)

Freud esasen bir entelektüeldi. (...) İzlenimim şuydu ki, *Freud, kendi canlılığına, kendi biyolojik dirimselliğine hâkim olmak için kendi kendini tutmak zorundaydı, yüceltime başvurmak, hoşlanmadığı bir yaşam tarzını benimsemek, tevekkül göstermek zorundaydı* (*Reich parle de Freud*, Payot, 1972).

Theodor Reik. – Freud'un bize bıraktığı en sonuncu, en derin anı, mutlak samimiyetidir. (...) Kendinde ve başkalarında keşfettiği psişik süreçlerle yüz yüze geldi; ve bunu da kaygısızca, öncelik tanımadan yaptı. O, kendi döneminden daha cesurdu. Dâhi dediğimiz o ender insanların sahip olduğunu düşündüğüm şeyler şu özelliklerdir: yetenek, mutlak samimiyet ve fikirlerini tümüyle üstlenme meziyeti. (*Trente ans avec Freud*, Brüksel, Complexe, 1975).

Jean-Paul Sartre. – Gençliğimde, sınıf mücadelesi karşısında nasıl kör cahilsem, psikanalize karşı da derin bir tiksinti duyduğum ve bunun açıklanması gerektiği tartışmasızdır. Bir küçük burjuva olduğum için sınıflar mücadelesini reddediyordum; Fransız olduğum için de Freud'u reddettiğim söylenebilir. ("Sartre par Sartre", *Le Nouvel Observateur*, 26 Ocak 1970).

Ludwig Wittgenstein. – Freud'un *Düşlerin Yorumu*'nu H... ile birlikte baştan sona okudum. Bu okuma bana, tüm bu düşünce tarzına ne ölçüde karşı koymak gerektiğini hissettirdi. (...)

Freud, çağrışımlarında, genellikle çeşitli antik mitlere gönderme yapıyor ve araştırmalarının günümüzde insanın bunları nasıl hayal edebildiğini ortaya çıkardığını ileri sürüyor.

Aslında Freud başka bir şey yaptı. Antik mitleri bilimsel olarak açıklamış değildir. O, yeni bir mit önerdi. Fikirlerinin ayartıcılığı tam da bir mitolojinin ayartıcılığıdır; örneğin her kaygının başlangıçtaki kaygının tekrarı olduğunu ileri sürdüğünde bunu yapmaktadır. "Her şey kaynağını çok eski bir olaydan almaktadır." Sanki bir toteme hitap ediyor gibidir. (...)

Bu mitoloji güçlüdür (Wittgenstein, *Lectures and conversations*, Entretiens sur Freud, 1943-1946; R. Jaccard, *a.g.e.*).

BİYOGRAFİK İŞARET NOKTALARI

1856 6 Mayıs'ta Freiberg'de (Moravya) Sigismund Schlomo Freud'un doğumu.

1860 Şubat ayında aile Viyana'ya, Leopoldstadt'daki bir Yahudi mahallesine yerleşir.

1873 Sigmund Freud Viyana Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başlar.

1885 13 Ekim'de, Freud, Paris'te, Salpêtrière Hastanesi'nde Charcot'nun servisinde staja başlar.

1887 Kasım ayında Wilhelm Fliess'le tanışır; bu, büyük bir dostluğun ve psikanalizin oluşmasında önem taşıyacak bir mektuplaşmanın başlangıcı olur.

1888 Temmuz ayında Freud Nancy'ye, Bernheim'ın ve Liébaut'nun yanına hipnoz tekniğini geliştirmek için gider.

1895 Mayıs ayında, Joseph Breuer'le birlikte *Histeri Üzerine Çalışmalar*'ın yayımlanması. Nevrozların cinsel nedenleri olduğu bu eserde ileri sürülür.

1897 Freud kendi oto-analizine sistematik olarak girişir. Erkek baştan çıkarma teorisinden vazgeçer ve çocuk cinselliğine, fantazma yaşamının önemine ve Oidipus kompleksinin rolüne vurgu yapar.

1899 4 Kasım'da *Düşlerin Yorumu* yayımlanır. Kitap dikkat çekmez.

1902 5 Mart'ta İmparator Franz Joseph Freud'un *extraordinarius* profesör olarak atanmasını imzalar.

1904 *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*'nin yayımlanması.

1905 *Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme*; *Bilinçdışıyla İlişkileri İçinde Zekâ Sözcüğü*; *Bir Histeri Analizinden Parça* (Dora) yayımlanır.

1907 Mart ayında Freud'u C.-G. Jung ve L. Binswanger ziyaret eder. Ardından S. Ferenczi, K. Abraham ve E. Jones ziyaretine geleceklerdir.

1908 Nisan ayında Salzburg'da Birinci Uluslararası Psikanaliz Kongresi toplanır.

1909 *5 Yaşında Küçük Bir Çocuğun Fobisinin Analizi* (Küçük Hans); *Takınaklı Bir Nevroz Vakası Üzerine Saptamalar* (Fareli Adam) yayımlanır.

Jung ve Ferenczi ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri yolculuğu ve Clark University'de konferanslar.

1911 Adler'in istifası. *Paranoid Bir Vaka Otobiyografisi Üzerine Psikanalitik Saptamalar* (Başkan Schreber) yayımlanır.

1913 *Totem ve Tabu*'nun yayımlanması.

1914 Jung'un istifası.

1917 *Psikanalize Giriş*'in yayımlanması.

1918 *Bir Çocuk Nevrozu Tarihinden Bölüm* (Kurtlu Adam)

1920 *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin ve *Kolektif Psikoloji ve Ben Analizi*'nin yayımlanması.

1923 Çene kanseri teşhisi. İlk operasyon. *Ben ve İd*'in yayımlanması.

1927 *Bir Yanılsamanın Geleceği*'nin yayımlanması.

1929 *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nun yayımlanması.

1930 Freud Goethe Ödülü'nü alır.
1933 Mayıs ayında Naziler Berlin'de Freud'un kitaplarını yakarlar.
1938 Mart: *Anschluss*. Haziran ayında Freud Avusturya'dan ayrılıp İngiltere'ye geçer. *Psikanaliz Özeti* üzerinde çalışır ve *Musa ve Tektanrıcılık*'ı yayımlar.
1939 23 Eylül'de Londra'da ölür.

FREUD

ROLAND JACCARD

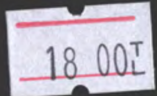
Türkçesi: IŞIK ERGÜDEN

PSİKANALİZİN KURUCUSU OLAN SIGMUND FREUD, ETKİSİ EDEBİYATTAN MİTOLOJİYE UZANAN BİR YORUMSAMA UĞRAŞININ MERKEZİDİR AYNI ZAMANDA. İNSAN RUHUNUN "TARİHÖNCESİNE" ODAKLANAN YAPITI, O BİTİMSİZ VE ÜRKÜTÜCÜ ARAYIŞI TÜM PARLAKLIĞIYLA GÖZLER ÖNÜNE SERİYOR. BU AMAN VERMEZ KÖKEN TAKINTISININ DOĞURDUĞU ZENGİN DİL, İNSANI RUHUYLA YÜZLEŞTİREN DOĞURGAN GERİLİMDEN BESLENMEYİ BİR YÜZYILDAN FAZLADIR SÜRDÜRÜYOR. TANINMIŞ İSVİÇRELİ PSİKANALİST JACCARD, FREUD'UN YAŞAMININ YAPITIYLA HARMANLANDIĞI BU MONOGRAFİDE PSİKANALİZİN YÜZYILLIK SERÜVENİNE DAİR ETKİLEYİCİ BİR DÖKÜM SUNUYOR OKURUNA.

Kültür Kitaplığı: 71; Psikoloji: 7

D